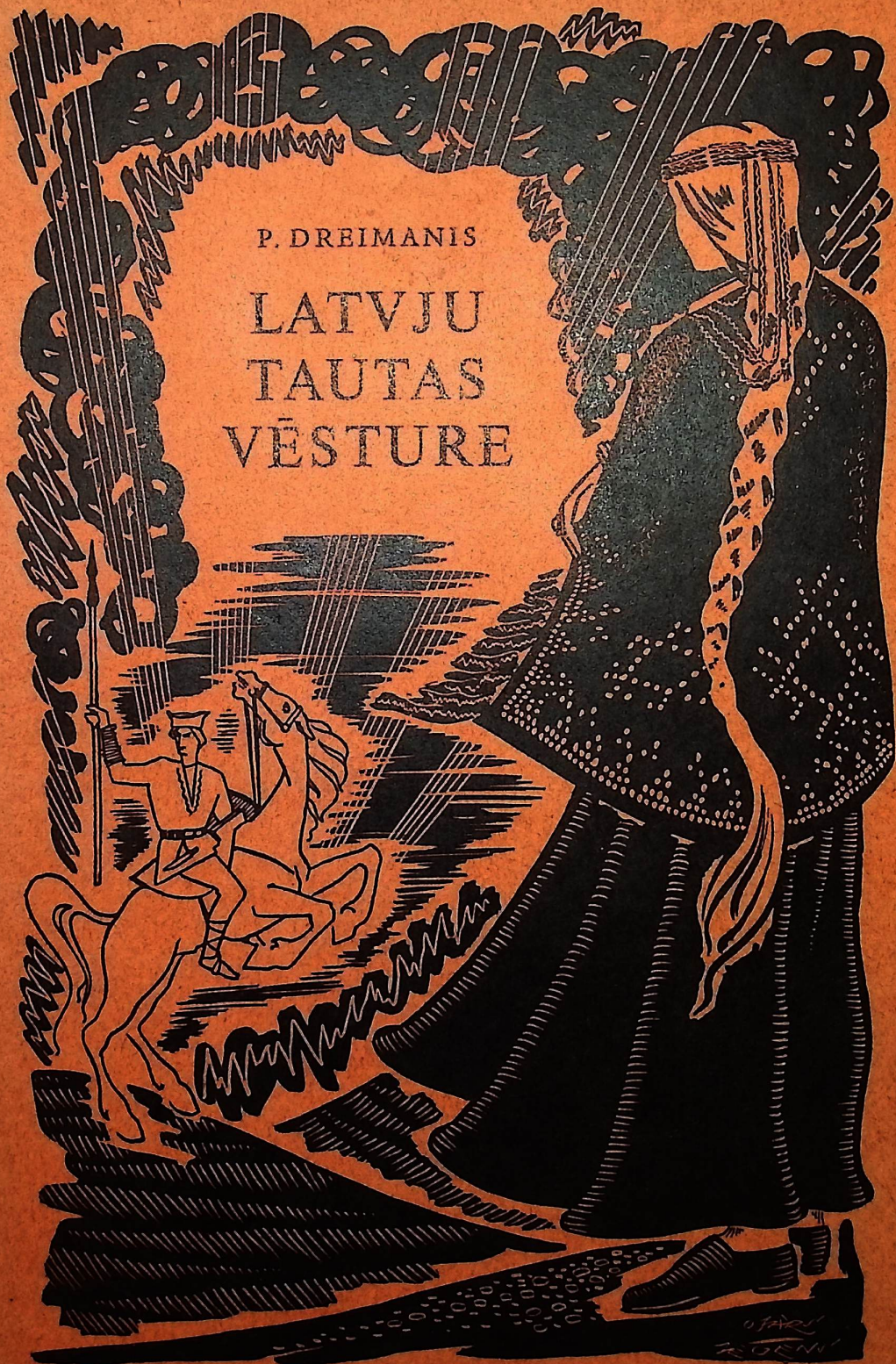


P. DREIMANIS
LATVJU
TAUTAS
VĒSTURE



P. Dreimanis
LATVJU TAUTAS
VĒSTURE

P. DREIMANIS

LATVJU TAUTAS VĒSTURE

Trešais papildināts izdevums

1969

Amerikas Latviešu Apvienības Izglītības Biroja
izdevums

Ojāra Jēgena
iekārtojums, ietērps
un apvāks

Daļu attēlu sniedzis
Baltijas Centrālās Bibliotēkas (BCB)
archīvs Lüneburgā

1. SENLATVIJAS DABA UN PIRMIE IEDZĪVOTĀJI

Tālā senatnē Latvija tāpat kā pārējā Ziemeļeiropa bija pārklāta ar biezu ledus segu jeb šļūdoņiem. Ledus masas, lēnām virzīdamās uz priekšu, veidoja Latvijas virsu. Iestājoties siltākam klimatam, ledus izkusa, pārklājot zemi ar biezu smilšu, māla un akmeņu kārtu, kas vietām bija sastumta kalnos un pakalnos. Izkusušā ledus ūdens veidoja ezerus un upes. Tā ledus laikmetā izveidojās Latvijas zemes virsa. Kamēr zemi klāja ledus kārtā, Latvijā nekādu augu un dzīvnieku, protams, nebija. *Ledus laikmets*

Ledus laikmets Latvijā izbeidzās apmēram pirms 12000 gadiem. Bet arī nākamajos gadu tūkstošos līdz apmēram 7000 gadus pirms Kristus klimats Latvijā bija auksts. Tad tur auga tundras koki un dzīvoja daudz ziemeļbriežu. Turpmākajos 2000 gados klimats kļuva siltāks. Parādījās mūsu laika koki – bērzi, ozoli, priedes un egles. Mežos dzīvoja sūbri, lāči, vilki un citi dzīvnieki. Šai laikmetā Baltijas jūras apgabalos jau atrodamas pirmās liecības par cilvēkiem, piem. no kaula gatavoti medību un zvejas rīki.

Pamazām klimats Latvijā kļuva arvien siltāks, un ap 2000 gadus pirms Kristus bija pat siltāks nekā tagad. Augu valsts kļuva bagātāka, sevišķi ar kokiem un augiem, kam patīk siltums – ozoliem, liepām un vīksnām. Ieviesās arī tādi augi, kas vēlāk atkal izzuda. Arī dzīvnieku valsts šai laikā bija bagāta. Ļoti izplatīti bija brieži, mežacūkas un bebri. Pēc tam klimats atkal kļuva nedaudz vēsāks un līdzinājās tagadējam Latvijas klimatam. Siltuma mīlētāju lapu koku daudzums samazinājās, bet pieauga egles, priedes un bērzi. Latvijas daba 13. gadsimtā bija stipri līdzīga tās tagadējai dabai. *Augi un dzīvnieki*

Tikai mežu un purvu bija vairāk. Mežos dzīvoja sūbri, kas tagad izmiruši, lāči, vilki, mežacūkas, caunas un citi dzīvnieki. Upes un ezeri bija bagāti zivīm, kas toreizējiem iedzīvotājiem bija svarīgs uztura līdzeklis.

Somu-ugri

Ap 4000 gadus pirms Kristus Latviju apdzīvoja *somu-ugri* ciltis, no kurām vēlāk izveidojušies somi, igauņi un lībieši. Somu-ugri nodarbojās ar medniecību un zveju, bet zemi kopt viņi vēl neprata. Vienīgais mājas dzīvnieks viņiem bija suns. Savus darba rīkus un ierocus viņi gatavoja no akmens un kaula. Apmetnes somu-ugri cēla zemās vietās pie upēm un ezeriem. Pazīstamākā somu-ugru apmetne ir *Riņņu kalniņā* pie Salacas iztekas no Burtnieku ezera. Tur atrastas toreizējo iedzīvotāju ēdiena atliekas – gliemežu čaulas, zivju zvīņas un asakas, kā arī dažādu dzīvnieku kauli. Riņņu kalniņa iedzīvotāji no kaula gatavojuši harpūnas, bultu galus, āķus, nažus un rotas lietas. Atrastas arī māla trauku atliekas. Šie trauki bija izveidoti tikai ar rokām bez podnieka ripas palīdzības. To ārpusē izrotāta ar bedrišu un rievīņu iespaidumiem. Arhaiologi to sauc par »bedrišu un zobīņu keramiku«. Viss tas liecina, ka Lāvijas pirmo iedzīvotāju kultūra ir bijusi diezgan primitīva.

*Jauni ienācēji –
mūsu senči*

Ap 2000 gadus pirms Kristus Latvijas dienvidos, Kurzemē un Zemgalē, sāk parādīties jauni priekšmeti, kas liecina par augstāku kultūru. Starp šiem priekšmetiem ir akmens cirvji, ko sauc par »laivas cirvjiem«, jo tie sānskatā atgādina laivu. Tur ir arī akmens kapļi un citi darba kīri, kas lietoti zemkopībā. Viņu māla trauki izrotāti ar auklas iespaidumiem, kādēļ šo sauc par »auklas keramiku«. Šo jauno priekšmetu parādīšanās izskaidrojama ar jaunas tautas ienākšanu Latvijā. Tie bija mūsu senči.

2. MŪSU SENČI

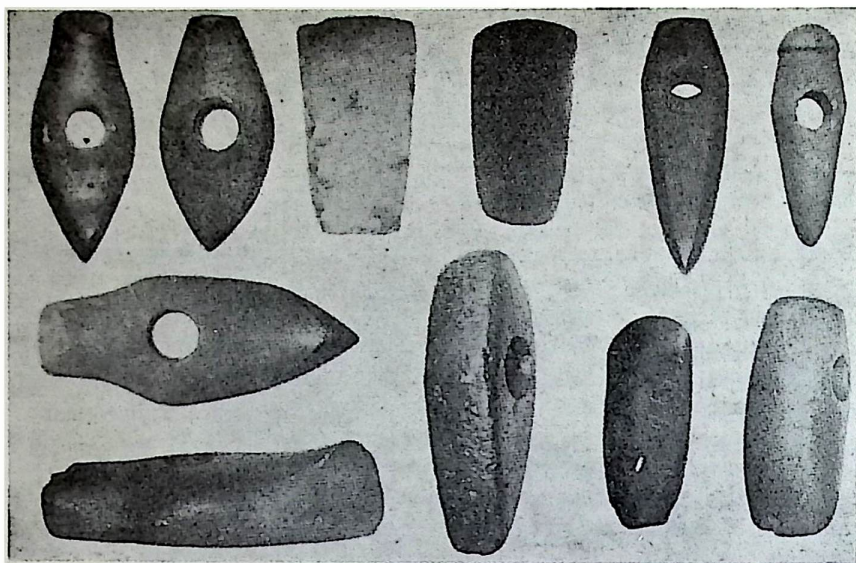
Lielākā daļa Eiropas tautu, ieskaitot latviešu, ir cēlušās no *indoeiropiešiem*. Viņu pirmdzimtene bija uz Eiropas un Āzijas robežas, ziemeļaustrumos no Kaspijas jūras. Ap 2300 gadus pirms Kristus sākās indoeiropiešu strauja pārvietošanās uz rietumiem. Dažu gadu simteņu laikā viņi ieņēma gandrīz visu Eiropu, izspiezdami un asimilējami tās agrākos iedzīvotājus. Tanī pat laikā, indoeiropiešiem izklīstot, izveidojās vairākas tautu grupas, kas sāka runāt katra savu valodu. Viena no tādām tautu grupām bija *balti*, no kuŗas cēlušies arī tagadējie latvieši. *Indoeiropieši*

Ap 2000 gadus pirms Kristus balti jau bija sasnieguši Baltijas jūru, apmezdamies tagadējā Austrumprūsijā un Lietuvā. No šejienes viņi turpināja izplesties uz ziemeļiem un austrumiem. Šinī laikā balti atņēma somu-ugriem Kurzemi līdz Ventas un Abavas satekai, un Zemgales dienvidu daļu. Latvijas lielāko daļu arvien vēl apdzīvoja somu-ugri. Tikai pamazām mūsu senči atspieda somu-ugrus uz ziemeļiem un 9. gadsimtā pēc Kristus sasniedza tagadējās Latvijas-Igaunijas robežu. Daudz ātrāk balti virzījās uz austrumiem un jau pirms Kristus dzimšanas bija sasnieguši tagadējās Maskavas apgabalu. *Baltu ienākšana Latvijā*

Apdzīvodami tik lielu teritoriju, balti sadalījās vairākās tautās. No tām līdz mūsu dienām palikuši tikai latvieši un lietuvieši. Pārējās baltu tautas – senprūši, jātvingi un galindi – ciņās ar apkārtējiem slaviem un germāņiem iznīcinātas vai pārtautotas. Tāpēc jau 13. gadsimtā baltu apdzīvotā teritorija bija stipri samazinājusies, sevišķi austrumos, kur to bija ieņēmuši slavi. *Baltu tautas*

13. g. s. Latviju apdzīvoja divas tautu grupas: somu-ugri un mūsu senči – balti. No somu-ugriem cēlušies *lībieši*. Baltu izcelsmes bija *kurši, zemgaļi, sēļi* un *letgaļi*. Šīm četrām baltu ciltīm saplūstot kopā, radās *Latvijas iedzīvotāji*

13. g. s.



Akmens cirvji un kapļi.

tagadējā latviešu tauta. Tādēļ tās varam saukt par *senlatviešiem*. (Skat. karti 28. lappusē)

Lībieši

Lībieši dzīvoja Vidzemes rietumu daļā – ziemeļos no Daugavas starp Rīgas jūras līci un Gauju. Tālāk uz augšu pa Daugavu līdz Aizkrauklei lībieši dzīvoja kopā ar letgaļiem. Bez tam lībieši apdzīvoja arī daļu no Kurzemes ziemeļu piekrastes. No baltiem lībieši bija daudz ko mācījušies. Nu arī viņi nodarbojās ar zemkopību, lopkopību un dravniecību. Vēlākos gadsimtos lielākā daļa lībiešu saplūda ar latviešiem. Tikai Kurzēmē vēl bija atrodami daži simti viņu pēcnācēju.

Kurši

Kurši apdzīvoja Kurzemi un Lietuvas rietumu daļu līdz Kuršu jomai. Viņi bija vecākie baltu iedzīvotāji Latvijā, kas te ienāca jau ap 2000 gadus pirms Kristus. Kuršiem nācās sargāt Latvijas rietumu robežu pret ienaidniekiem (vikingiem), kas brauca pāri Baltijas jūrai. Tādēļ arī kurši kļuva bezbailīgi jūras braucēji un cīnītāji.

Zemgaļi

Zemgaļi dzīvoja ap Lielupi un tās pietekām. Viņi aizņēma arī daļu no tagadējās Ziemeļlietuvas. Auglīgā zeme un tirdzniecība ar kaimiņiem vairoja zemgaļu tu-



Letgaļu darba rīki un ieroči: sirpis (1), īsaais vienasmens zobens 2), šķēpu smaili (7-8) šaurasmens cirvji (4-5), kaplis (6).

rību. Viņi 11. g. s. atņēma lībiešiem *Daugmales* pili, kas atradās augšpus Doles salai pie Daugavas, un to par jaunu nocietināja. Daugmales pils kontrolēja satiksmi pa Daugavu. Pie tās atradās *Zemgaļu osta*.

Sēļi dzīvoja dienvidos no Daugavas starp Jaunjel-

sēļi

Latvju tautas vēsture

gavu un Daugavpili. Sēļi bija līdzīgi letgaļiem. Viņu stiprākā pils bija Sēlpils, kas atradās Daugavas kreisajā krastā.

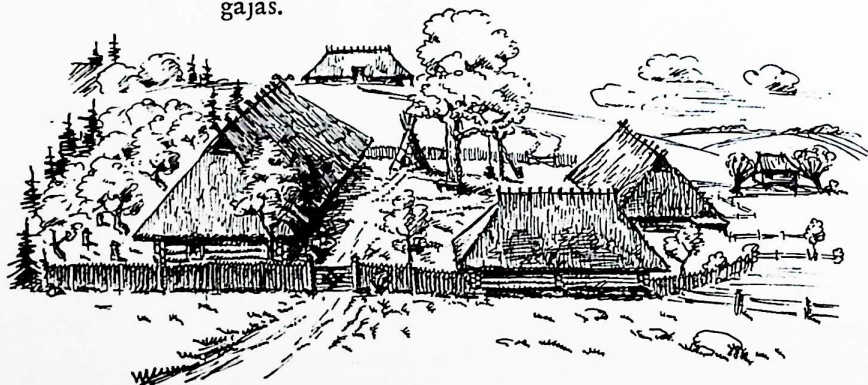
Letgaļi

Letgaļi bija vislielākā senlatviešu cilts, kas apdzīvoja Vidzemi, izņemot lībiešu zemes, un visu Latgali, pārsniedzot tagadējās Latvijas robežas austrumos līdz Mudes (Veļikajas) upei. Letgaļiem bija jāsargā Latvijas robežas austrumos pret krieviem. Tanī pat laikā daudz smagu cīņu bija jāaizcīna ar igauņu un leišu (lietuviešu) sirotājiem.

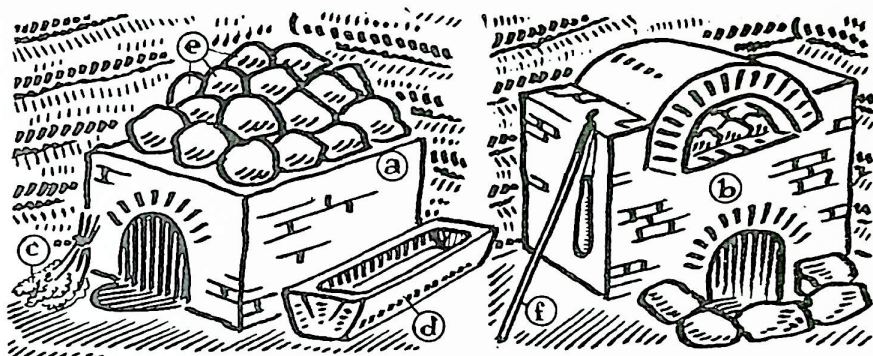
Sētas un ciemi

Zemkopība, būdama saistīta ar nepieciešamību atrasties savu druvu vidū, lika senlatviešiem dzīvot *viensētās*. Tikai Ziemeļvidzemē, kur pastāvīgi draudēja igauņu iebrukēji, letgaļi apvienojās lielākās apmetnēs – *ciemmos*, kas deva vairāk drošības. Ciemi un pilsētas bija arī pie pilīm, bet tur dzīvoja galvenokārt amatnieki un tirgotāji.

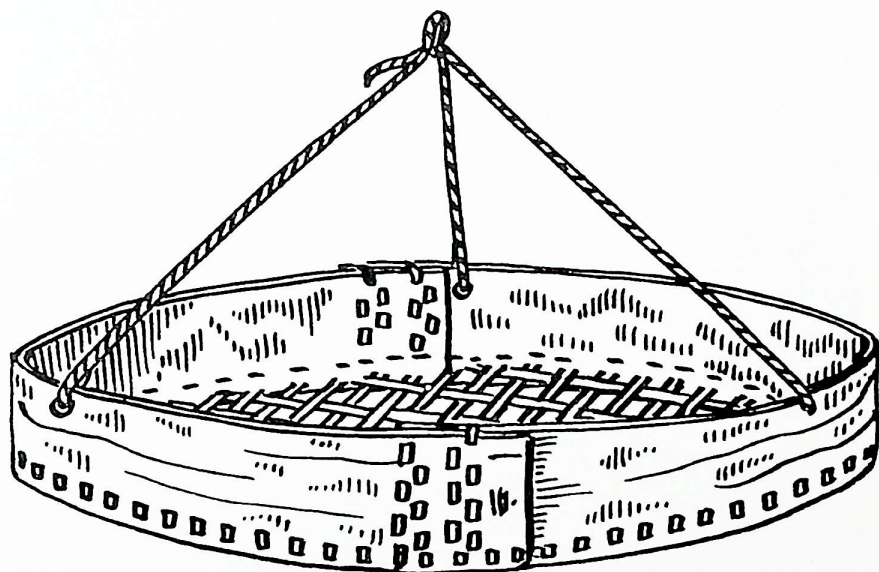
Senlatvieši sev mājvietu izraudzījās zemkopībai noderīgās vietās, pēc iespējas kāda ūdens tuvumā. Lai dzīve būtu drošāka, viņi ap savām mājām cēla baļķu sētu. No tās apmešanās vieta ieguva *sētas* nosaukumu. Ēkas cēla no baļķiem. Parasti tās bija ar bieziem salmu jumtiem. Dzīvojamo ēku sauca par *namu* vai *istabu*. Blakus istabai, bet dažreiz arī atsevišķi, cēla *maltuvi*. Tur sievietes ar rokas dzirnavām mala miltus. Mājlopiem cēla *kūti*. Ļoti svarīga ēka bija *rija*. Tur kaltēja un kūla labību. Izkultos graudus un arī citas mantas glabāja *klētī*. Senlatviešu sētā bija arī *pirts*, kur mazgājās.



Senlatviešu sēta (A. A. Kopmaņa rekonstrukcija).



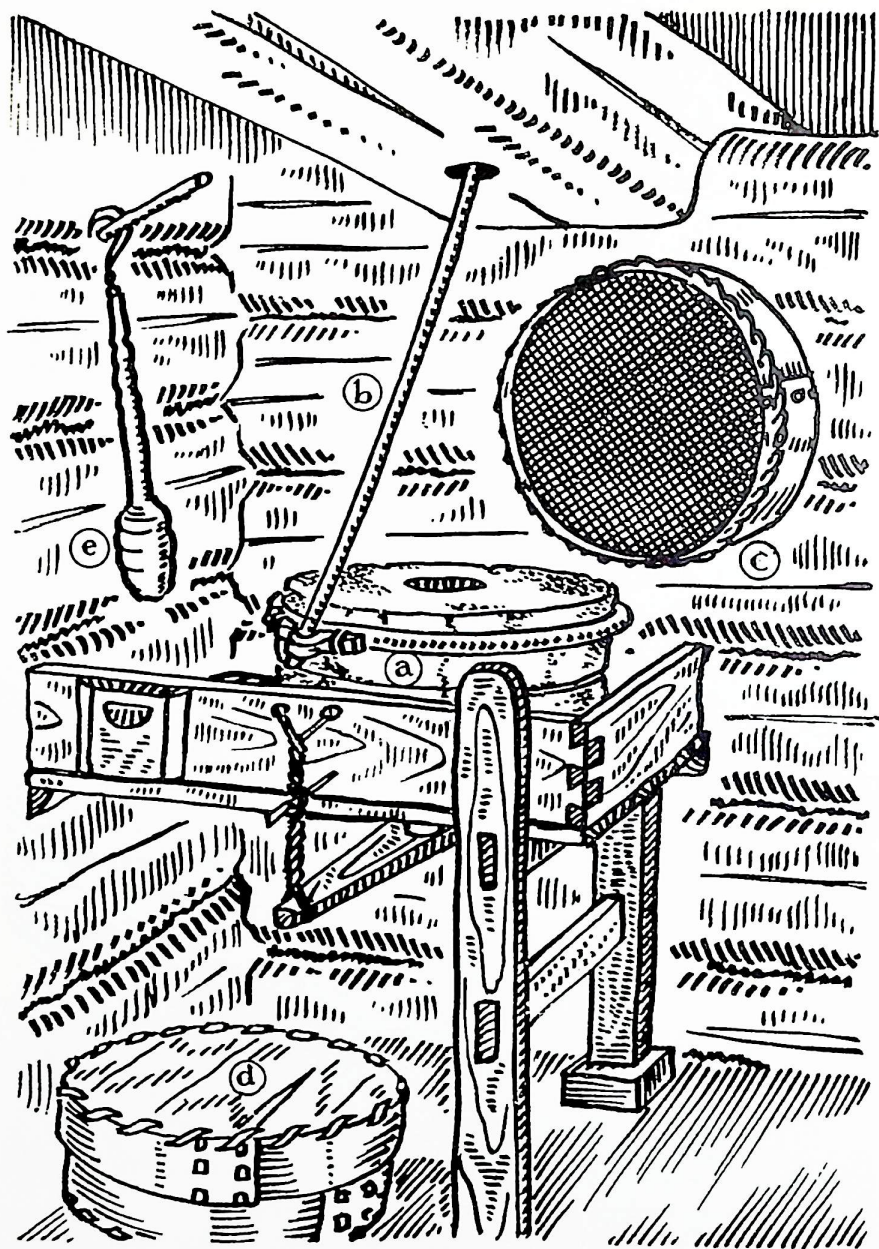
Pirts krāsns (a) un rijas krāsns (b); sprigulis (f).



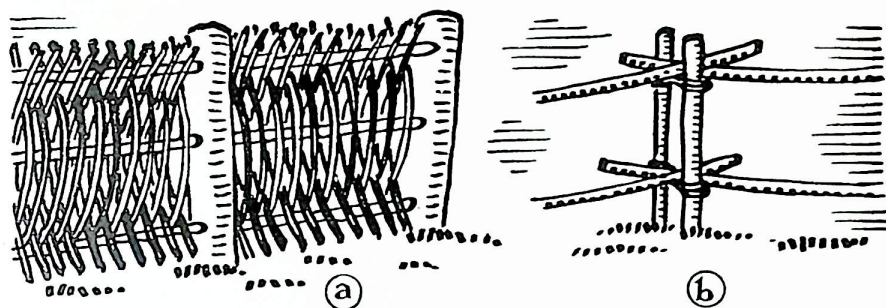
Kretulis – siets labības sijāšanai.

Balti bija augstākas kultūras nesēji Austrumeiropā, jo viņi jau nodarbojās ar zemkopību un lopkopību. Tā bija viņu galvenā nodarbošanās un labklājības pamats. Tautas dziesmas liecina, ka senie latvieši zemkopja darbu ir mīlējuši un cienījuši. Visvairāk sēja miežus un rudzus; mazāk kviešus un auzas. Audzēja arī griķus,

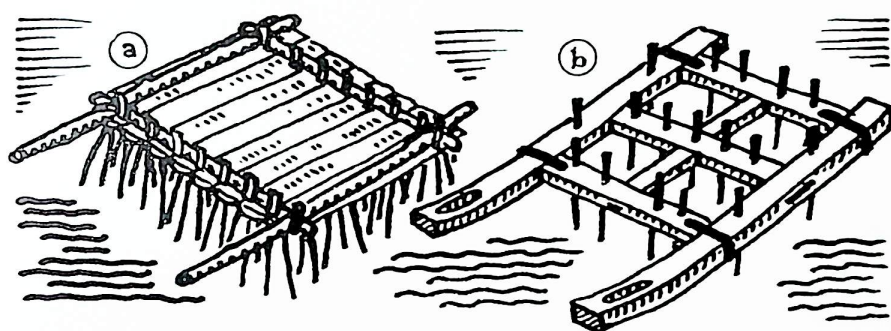
*Zemkopība un
lopkopība*



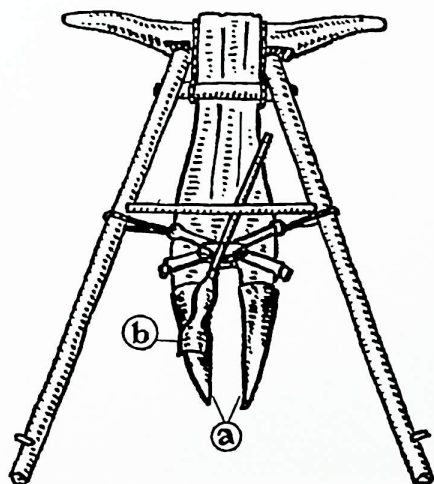
Rokas dzirnavas. a – Dzirnakmeņi; b – milna.



Sētu (žogu) veidi: zedeņu žogs (a); kāršu sēta (b).



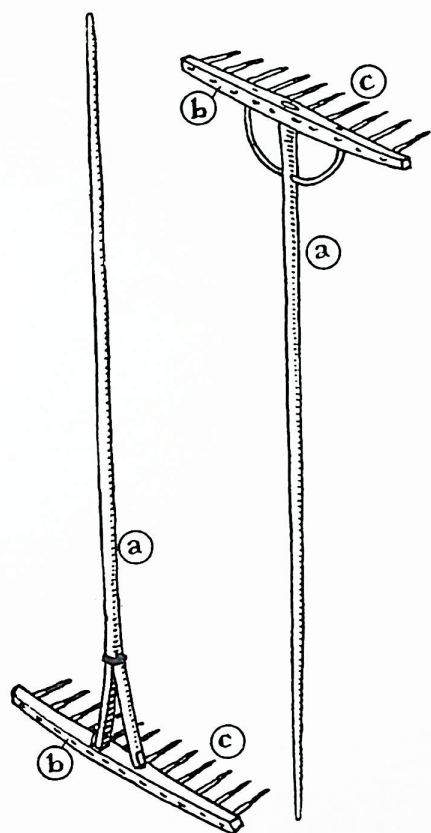
Koka ecēšas (a), darinātas no šķeltām zarainām egļu galotnēm, sastiprinot tās vienu otrai blakus ar zariem uz leju. Dzelzs tapu ecēšas (b) jaunākos laikos.



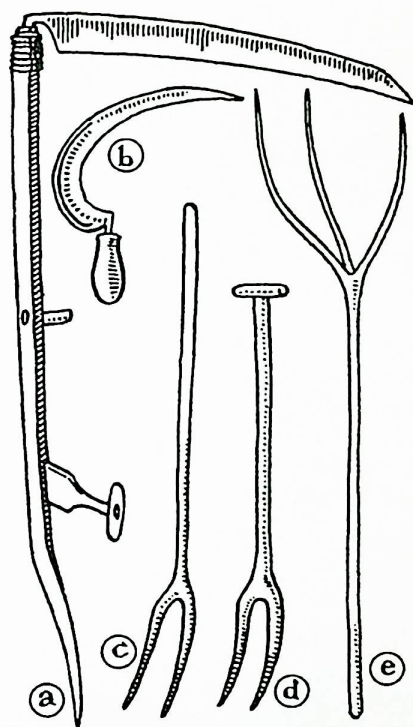
Spīļu arkls; a – lemeši; b – vērstuve (ar spīļu arklu arot, vērstuvi uzliek vai nu uz viena vai otra lemeša atkarā no tā, uz kuŗu pusi vēlas, lai velēna kristu.



Namiņš – slietenis



Grābekļi. a – Kāts; b – grābekļa galva;
c – grābekļa zari.



a – Izkapts; b – sirpis; c – e – dakšas.

a – Rudzu stats;
b – rudzu kūlis.





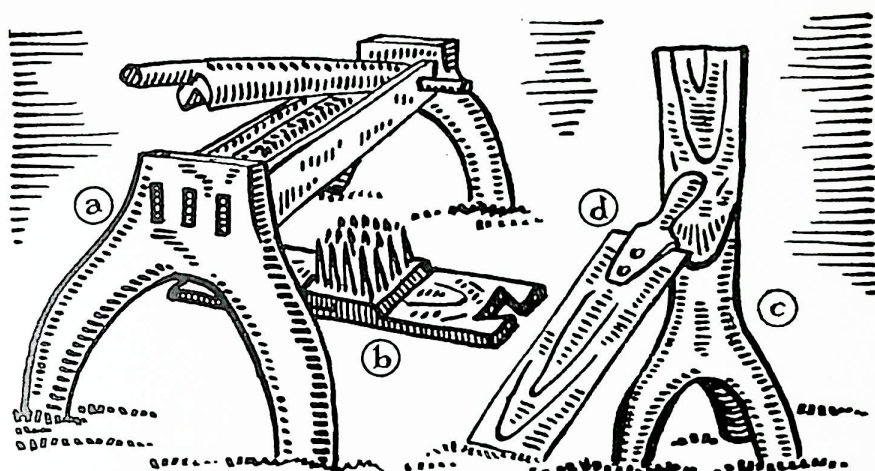
Bitinieks ar dzeini
kāpj pēc medus.

*Dravniecība,
medniecība un
zveja*

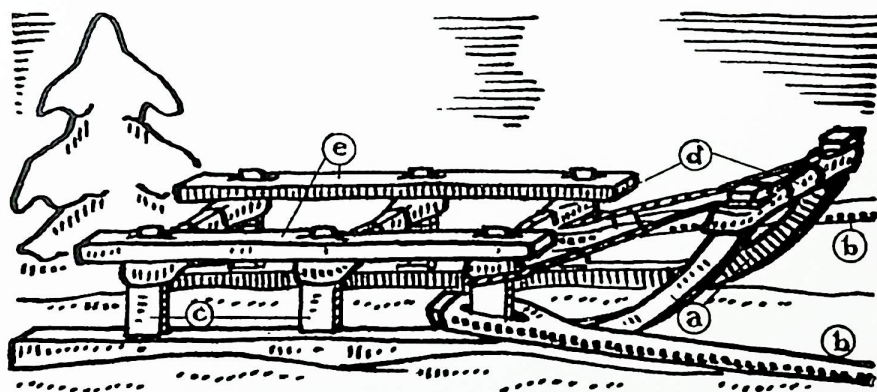
zirņus un linus. Lopus uzskatīja par galveno bagātību. Vērtīgākie bija zirgi un govys, bet audzēja arī aitas, cūkas un kazas. Ļoti iemīlota nodarbošanās bija *dravniecība* jeb biškopība. Medu lietoja cukura vietā, bet vaskus varēja labi pārdot uz ārzemēm. *Medniecībai* un *zvejai* arī bija liela nozīme senlatviešu dzīvē. Meža dzīvnieku gaļu lietoja uzturam, bet vēl vērtīgākas bija ādas, ko paši izlietoja kažoku un cepuru gatavošanai, kā arī pārdeva ārzemju tirgotājiem. Zivis bija papildus pārtikas avots.

Amatniecība

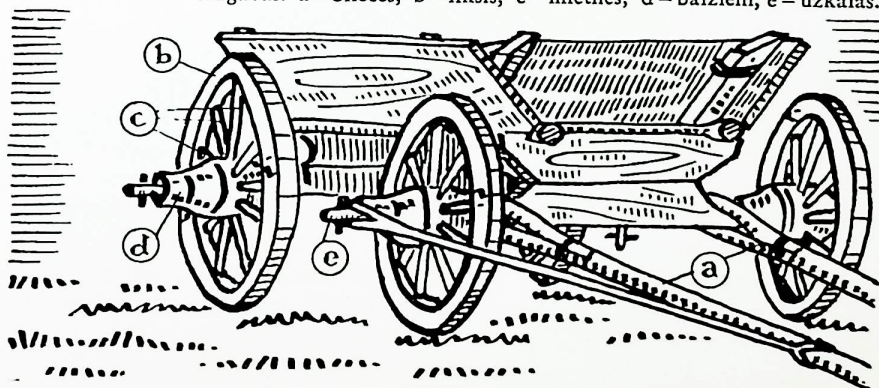
Sētas ļaudis pagatavoja gandrīz visas lietas, kas viņiem bija vajadzīgas darbā un dzīvē. Vīrieši taisīja ratus, ragavas, arkļus un citus darba rīkus, kā arī galdus, solus un traukus. Sievietes vērpa vilnu un linus. No savērptiem diegiem un dzijām adīja cimdus un zeķes un auda audumus. No tiem šuva sev un vīriešiem drēbes. Tomēr mājās vien senlatvieši nevarēja pagatavot visas vajadzīgās lietas, sevišķi metalla un ādas izstrādājumus. Šīs lietas gatavoja amatnieki. Kalējs kala dzelzs cirvjus, nažus, izkaptis un dažādus ieročus. No bronzas un sudraba viņi gatavoja arī rotas lietas. Ādminis apstrādāja ādas un gatavoja apavus, jostas un citus ādas priekšmetus.



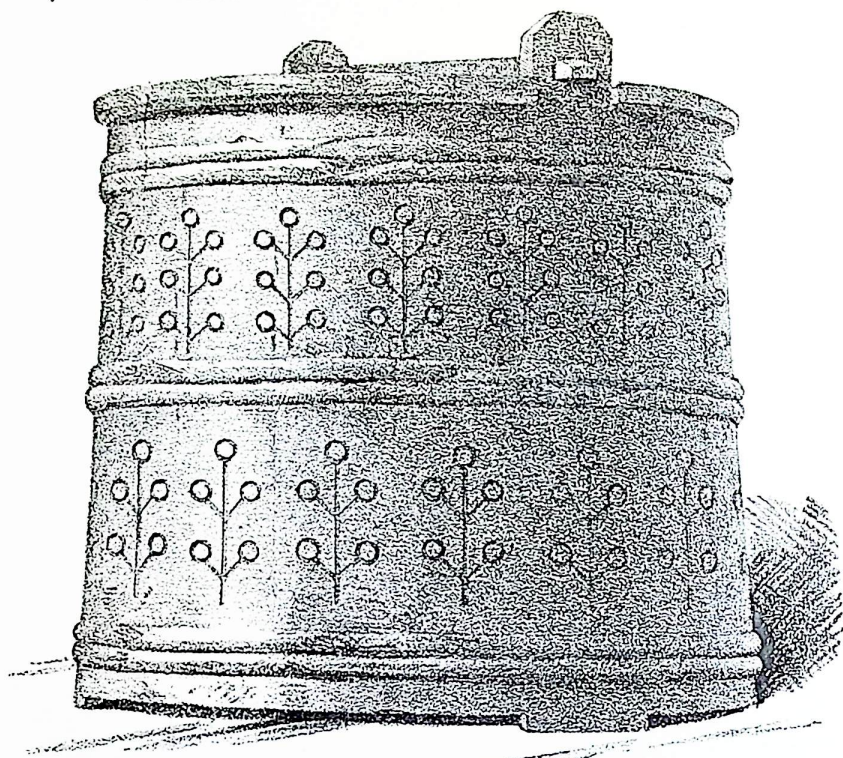
Linu mīstīšanas (a) un kulstīšanas ierīces (d, c).



Ragavas. a – Slieces, b – ilksis, c – mietnes, d – balzieni, e – uzkalas.



Rati. a – Ilksis; b – ritenis, c – spieķi, r – rumba, e – ratu ass.



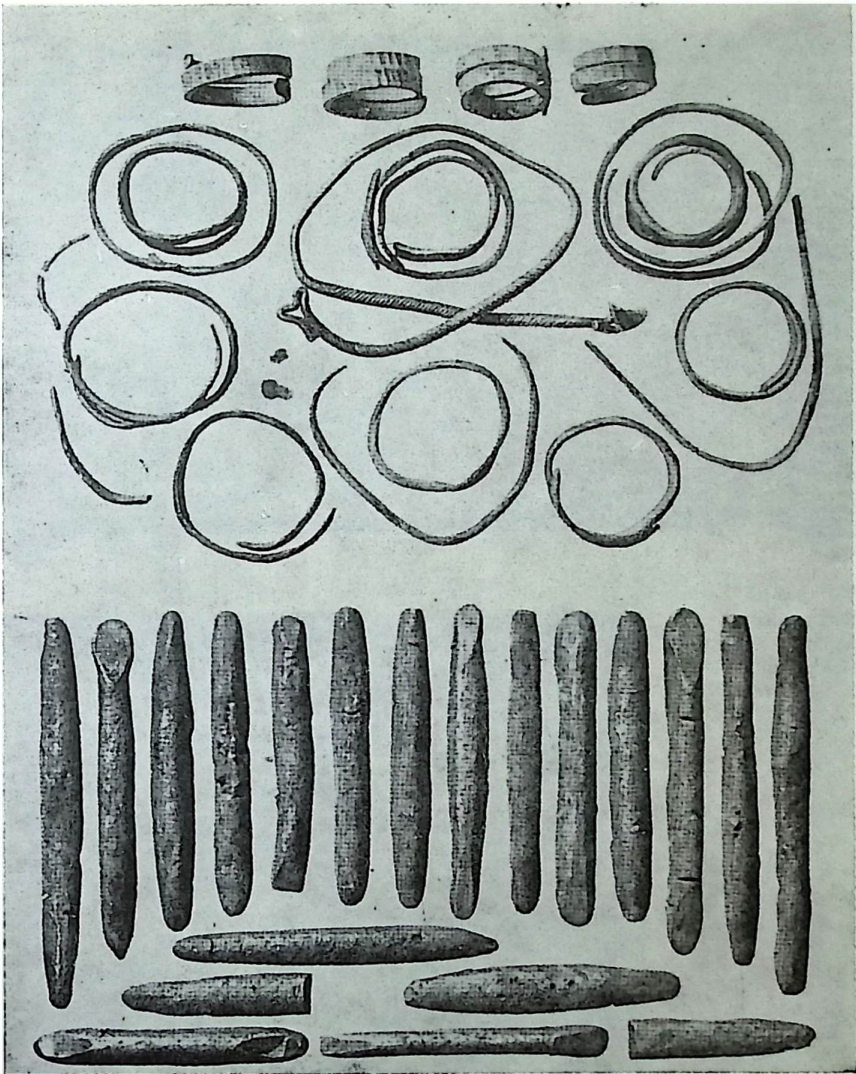
Stīpota Vecpiebalgas pūra lāde.

Tirdzniecība

Visos laikos mūsu senčiem pastāvējuši dzīvi tirdzniecības sakari ar citām tautām. Caur Latviju gāja divi tirdzniecības ceļi. Viens pa Gauju uz Pliskavu, tad pa Volgu uz Kaspijas jūru. Otrs tirdzniecības ceļš gāja pa Daugavu, Dņepru un Melno jūru uz Bizantiju. Pa jūru bija sasniedzama Romas imperija. Galvenie starpnieki bija vikingsi un vācieši. Mūsu senčiem bija nepieciešama sāls, metalli un to izstrādājumi, bet viņi pārdeva vaskus, medu, zvērādas un dzintaru. Notika galvenokārt maiņas tirdzniecība, bet dažreiz samaksai lietoja arī no citām tautām, piemēram arābiem, iegūtu naudu un sudraba stienīšus.

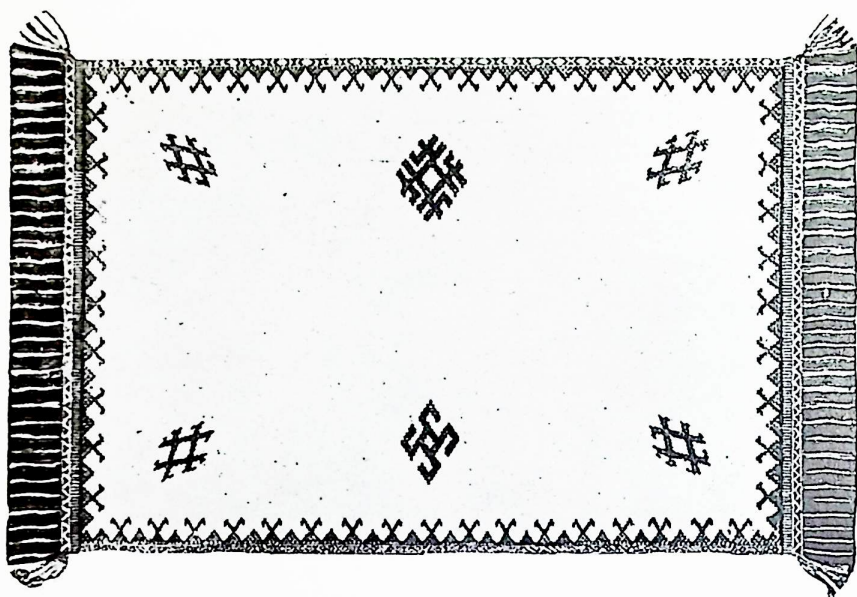
Apģērbs

Senlatvieši nēsāja vilnas un linu drānas un ādas apavus. Apģērbs parasti bija gaišā krāsā. Goda drānas iz-

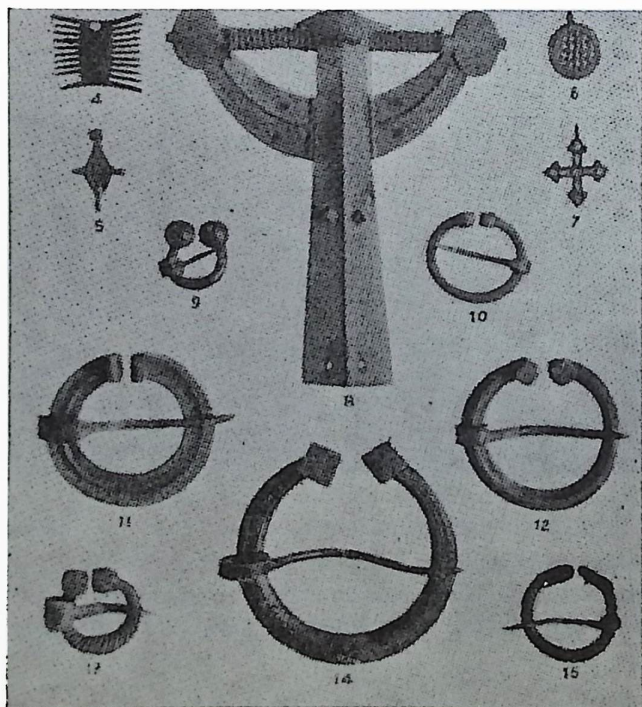


Sudraba stieņu nauda.

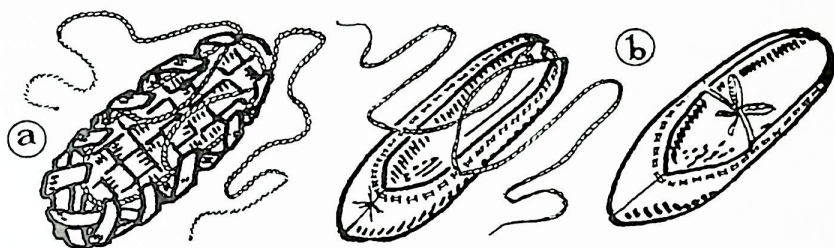
rotāja ar krāsainiem izšuvumiem vai bronzas spirālītēm un stīdziņām. Kā sievietes, tā vīrieši greznojās ar sudraba un bronzas rotas lietām – gredzeniem, aprocēm



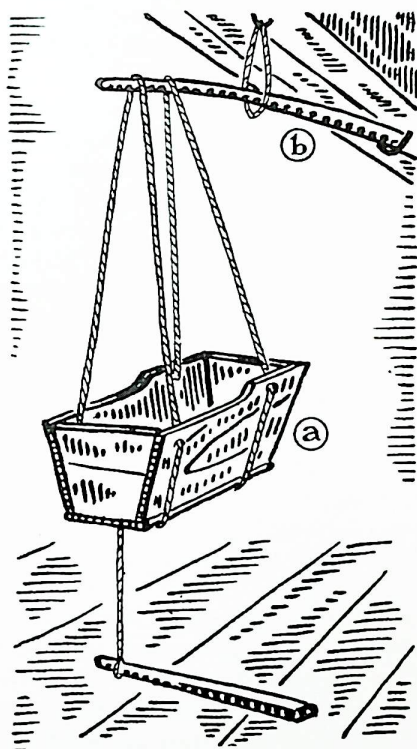
Villaine no
Kalsnavas
pagasta
Daktiņiem.



Letgaļu rotas – stopa sakta (8), pakavsaktu paveidi (9–15), emaljēts bronzas krustiņš (7), palkariņi (5–6), kaula ķemmite (4).



Vīze (a) un pastalas (b).

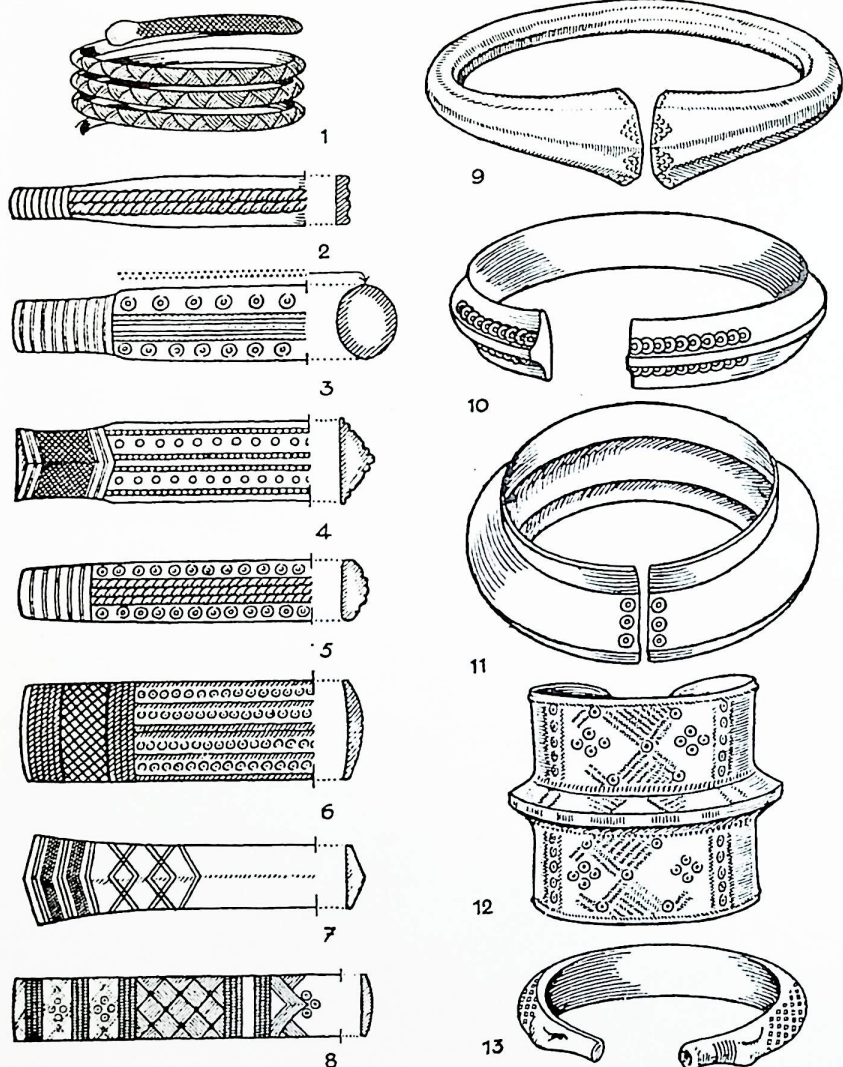


Šūpulis līkstī;
a – šūpulis;
b – līksts.

un saktām. Vīriešu apbruņojums bija zobens, šķēps, cirvis, duncis, loks ar bultām un apaļš vairogs.

Senlatviešiem bija vairākas dievības; vienas augstākās un citas zemākas. Augstākā dievība bija *Dievs* jeb *Debestēvs*. Viņš pārzināja debesis un zemi. Kā zemes

Reliģija



Aproces.

mīlēta bija likteņa dievība *Laima*, kas lēma par cilvēka mūžu. Blakus *Laimai* kā likteņa dievības tautasdziesmas vēl daudzina *Dēklu* un *Kārtu*.

Daudz cildināts bija arī *Perkons*, kas vajāja ļaunos garus. Viņš bija brašs un kareivīgs. Vēl pielūdza *Sauli* kā bāriņu sargātāju un *Mēnesi* kā kaņavīru palīgu. Īpašas dievības – mātes – pēc senlatviešu ticības pārzināja dabas spēkus un cilvēku gaitas: *Zemesmāte*, *Mežamāte*, *Jūrasmāte*, *Ceļamāte*, *Veļumāte* un citas. Daži senlatviešu reliģijas elementi uzglabājušies līdz mūsu dienām kā tautas tradīcijas. Tie skaidri redzami mūsu Jāņu un Lieldienu svinēšanas paradumos. Tie manāmi arī mūsu tautas uzskatos un ticējumos.

Tā kā mūsu senči bija zemes kopēji, tad visa viņu dzīve un reliģija bija cieši saistīta ar dabu un gada laikiem. Senlatvieši svinēja gadā vairākus svētkus. Šais svētkos viņi izdarīja dažādas darbības launo garu aizbaidīšanai un dievību svētības iegūšanai. Ziemā svinēja *Ziemassvētkus*, kad vilka blūķi un to sadedzināja, lai sekmētu gaismas uzvaru. Pavasarī svinēja dabas atmodas svētkus jeb *Lieldienas*. Vasaras sākumā svinēja lielos svētkus un auglības prieka svētkus – *Jāņus*. Lai auglība būtu lielāka, grieza meijas un plūca Jāņu zāles, ar ko pušķoja ēkas un laukus. Ļaudis pina ozolzarus un puķu vainagus, ko lika sev galvā. Pēc tam viņi līgodami staigāja no sētas uz sētu, pulcējās augstākās vietās, kūra ugunskurus, cēla jāņugunis kārts galā un dziesmās un dejās gaidīja uzlēcam sauli. Rudenī pēc lauku nopļaušanas senlatvieši svinēja *Applāvības*, kurās cildināja druvu auglības dievību *Jumi*. Drīz pēc tam sākās klusākie un nopietnākie senlatviešu svētki – *Dievainies*. Šie svētki, saukti arī par veļu laiku, turpinājās veselu mēnesi. Senlatvieši ticēja, ka šinī laikā viņus apmeklē mirušo gari – veļi. Veļu laikā sētas saimnieks rijā vai pirtī sarīkoja mielastu, aicinot veļus mieloties.

Sakarā ar svarīgiem notikumiem cilvēka dzīvē rīkoja godības, kad sapulcējās visi radi. Pirmās godības pēc bērna piedzimšanas bija *vārda* došana jeb kristības. Atvedot līgavu, rīkoja *kāzas*. Kādam nomirstot, bija *bēres*. Vārda došanā, kāzās un bērēs bija dažādas izda-

rības un ceremonijas, lai apkarotu ļaunos garus un nodrošinātu cilvēku dzīvē svētību. Tā, piemēram, kāzās vairākas meitas apģērbās līdzīgās drēbēs, lai pieminētu ļaunos garus, kas vajānot līgavu. Bērēs, braucot uz kapiem, braucējiem aiz muguras izlēja spaini ūdens, lai iznīcības spēks nevarētu atgriezties sētā.

Tautas māksla

Senlatvieši bija lieli dziesmu, mūzikas un deju cienītāji. Svētkos un godībās viņi dziedāja, dejoja un spēlēja kokles, svilpes, ragus un taures, takti piesitot ar tri-deksni jeb eglīti.

3. SENLATVIEŠU SABIEDRISKI POLITISKĀ IEKĀRTA

Mazākā sabiedriskā vienība bija *ģimene*, kas sastāvēja no tēva, mātes un bērniem. Galvenais ģimenes dzīves noteicējs un rīkotājs bija tēvs. Ja vienā sētā dzīvoja arī sveši kalpi un pieaugušie bērni ar savām ģimenēm, tad to sauca par *saimi*. Saimi rīkoja saimnieks. Kad pieaugušie bērni apprecējās un aizgāja no savas ģimenes, uzceldami savas sētas citur, viņi tomēr apzinājās savu radniecību un uzturēja ciešus sakarus. Viņus visus kopā sauca par *dzimtu*. Vienas dzimtas locekļi sevi sauca par *bāliņiem* un *māsiņām*. Miesīgos brāļus un māšas sauca par »īstiem brāļiem« un »īstām māšām«. Svešu dzimtu locekļi bija *tautas* – tautu dēli un tautu meitas.

Lielāku uzdevumu veikšanai, piemēram ceļu būvēšanai un aizsardzībai pret ienaidniekiem, vairākas dzimtas apvienojās *pagastā*, ko vadīja pagasta vecākais. Svarīgu jautājumu apspriešanai sanāca kopā visi pagasta iedzīvotāji. Šādu sanākumi sauca par *pulku*. Aizsardzībai pret ienaidniekiem vairāki pagasti apvienojās *novadā*, kuŗa priekšgalā bija novada kungs. Novada kungs ar savu saimi un kuŗa draudzi dzīvoja pilī.

Pilis cēla, lai sargātu zemes un ūdens ceļus, pa kuŗiem ienaidnieki varēja iebrukt Senlatvijā. Uzbrukuma gadījumā tur varēja patverties novada iedzīvotāji. Pavisam tagadējā Latvijā saskaitīti 296 pilskalni. Pie lielākām pilīm izcēlās ciemi, kuŗos dzīvoja amatnieki un tirgotāji. Tā bija pils sēta, no kuŗas radies pilsētas nosaukums.

Pils vietai izraudzīja kādu kalnu vai stāvu krastu, kam parasti no trim pusēm bija ūdens vai purvs. Kur to nebija, tur izraka dziļu grāvi, bet kalna nogāzes noraka stāvākas. Pāri grāvīm uzcēla uzvelkamu tiltu. Pilskalna laukumam visapkārt uzbēra valni un uzcēla

divas baļķu sienas, kuŗu starpu piepildīja ar akmeņiem. Baļķu sienas apklāja ar māliem, kas sargāja no uguns. Pie pils vārtiem un dažreiz arī valnī bija iebūvēti no resniem baļķiem celti torņi. No valņa un torņiem pils aizstāvji varēja apkaŗot ienaidniekus, kad tie pa ceļu tuvojās vārtiem. Ceļš parasti veda kalnā uz vārtiem no labās uz kreiso pusi – tā uzbrucējiem, pa ceļu augšup kāpjot, ar vairogu neaizsargātais labais plecs bija vērsts pret valni un apdraudēts ar bultu un šķēpu metieniem.

Ēkas pils laukumā tika būvētas gar valni, lai vidū paliktu brīvs pagalms. Pilī ēkas bija līdzīgas sētas mājām, tikai plašākas un glītākas. Namam bija vairākas telpas un dažreiz pat divi stāvi. Tur bija arī pils amatnieku darbnīcas.

Valstis

Pastāvīgie apkārtējo ienaidnieku uzbrukumi pamudināja vairākus novadus apvienoties *valstīs*. Tā jau 13. g. s. sākumā sāka izveidoties arī pat *lielkungu valstis* jeb ķēniņvalstis. Zemgalē Tērvetes kungu *Viestartu* sāka atzīt par Zemgales lielkungu, kaut gan Mežotnes novads negribēja viņam klausīt. Vēlāk Zemgales lielkungs bija *Nameisis*. Kuršu lielkungs bija *Lamekins*. Visplašākā bija letgaļu ķēniņvalsts *Jersika*, kur valdīja *Visvaldis*. Jersikā ietilpa visa Latgale, daļa no sēļu zemēm, un Vidzemē tā sniedzās līdz Gaujai un Cēsīm. Lielkunga valsts sāka veidoties arī letgaļu apdzīvotajā Vidzemes ziemeļdaļā – *Tālavā*. Par Tālavas lielkungu var uzskatīt Beverinas kungu *Tālivaldi*.

*Senlatviešu sakari
ar kaimiņiem*

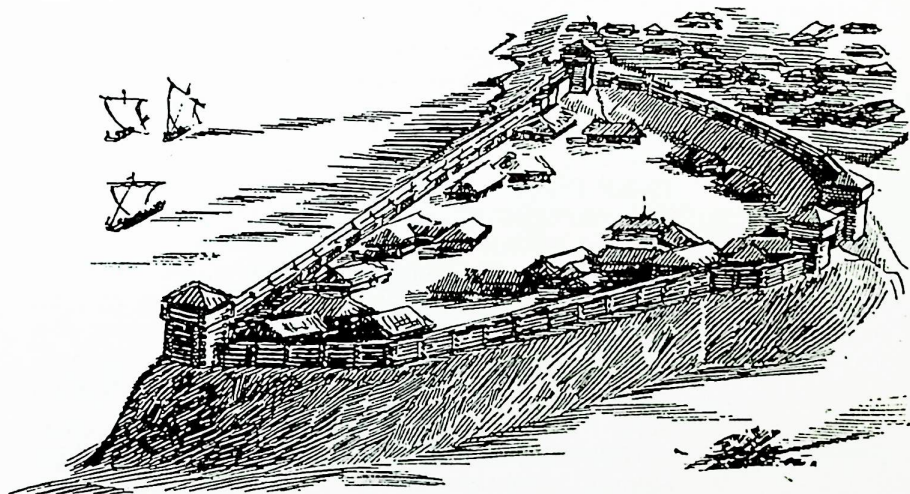
13. g. s. sākumā lielkungu valstis vēl nebija galīgi noorganizētas un lielkungu attiecības ar novadu kungiem pilnīgi nokārtotas. Arī atsevišķo cilšu starpā nepastāvēja ciešāki sakari un sadarbība. Vienības un vienprātības trūkuma dēļ senlatviešiem bieži uzbruka kaimiņi, izpostīja viņu zemi vai lika maksāt nodevas.

4. UZ TIRDZNIECĪBAS CEĻIEM

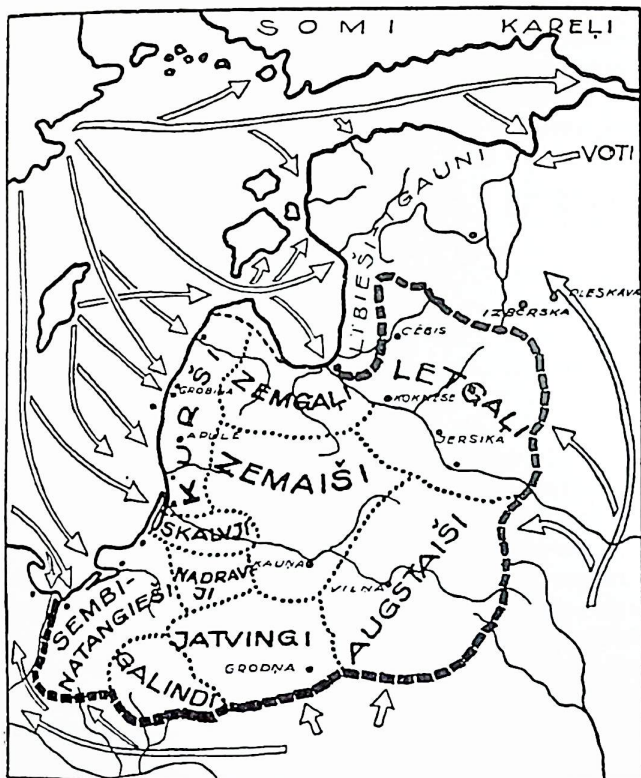
VIKINGI SENLATVIJĀ. Senlatvijas iedzīvotājiem bija dzīvi sakari ar visiem kaimiņiem: igauņiem ziemeļos, leišiem dienvidos, krieviem austrumos, zviedriem un dāņiem pāri jūrai rietumos. Ar šiem kaimiņiem tika apmainītas preces un izcīnītas kaujas.

Ar Senlatviju bija sevišķi ērta satiksme pa jūru. Tā kā Skandināvija nespēja uzturēt visus savus iedzīvotājus, tad daļa no viņiem laiku pa laikam meklēja laimi svešumā. Šie izceļotāji saucās par vikingiem. Viņi savos kuģos brauca pāri jūrai arī uz Senlatviju, kur pret sāli, metalliem, ieročiem, rotaslietām, vadmali un citām precēm iemainīja zvērādas, vaskus, dzintaru, sviestu un vergus. Sevišķi bieži vikingi iebrauca Zemgales ostā un apstājās pie Daugmales pils.

Vikingi Senlatvijā



Daugmales 12. g. s. pils (rekonstrukcija).



Baltu ciltis 9. – 13. g. s.

Tirdzniecība

Ceļojumi uz austrumiem

Sirošana

Kuršu ceļojumi un sirojumi

Tā bija pa ceļam uz austrumiem, kur viņi brauca katru gadu ar savā zemē, Senlatvijā un citur iegūtām precēm. No turienes viņi atgriezās ar austrumzemju zīdu, dārgakmeņiem un citām retām precēm, kā arī ar arābiem naudiņām un sudrabu. Lai nodrošinātu sev ceļu uz austrumiem, viņi Daugavas un citu upju krastos cēla pilis un dibināja valstis, piem. Polockā un Pliskavā. Viņi mēģināja nostiprināties arī Senlatvijā, īpaši Kuršā, bet bez cerētajiem panākumiem.

Vikingi mēdza arī sirot Senlatvijas sētās un laupīt visu, kas viņiem bija derīgs.

Ar vikingiem sacentās kurši. Viņi savās laivās brauca pāri jūrai uz Zviedriju un Dāniju, apmainīja tur

preces un centās iegūt arī kara laupījumu, kas, liekas, viņiem arī izdevās, jo dāpi ir lūguši Dievu, lai Viņš pasargādot zemi no kuršu sirotājiem.

Sevišķi dzīvi sakari starp Skandināviju un Senlatviju bija no 800. līdz 1050. gadam.

SAKARI AR KRIEVIEM. Letgaļiem 11. un 12. g. s. nācās atvairīt smagus krievu uzbrukumus. Lai aizsargātos, Jersikas letgaļi gar austrumu robežu nocietināja daudz pilskalnu. Krieviem neizdevās iekarot letgaļus, bet Pliskavas no Polockas kņazi pa laikam piespieda tos maksāt nodevas – ādas un vaskus. Citādi viņi letgaļu dzīvē neiejaucās. Tālavas un Jersikas letgaļi pirmie iepazīnās ar kristīgo ticību, nākdami sakaros ar krieviem. Daži no viņiem pat kristījās. Par to liecina arī no krievu valodas pārņemti vārdi – krusts, kristīt, zvanīt, gavēt.

Nodevas

Kristīgā ticība

Zemgalē un Kursā krieviem nebija nekādu panākumu. Krievu chronika stāsta, ka 1107. gadā Polockas krievi kaujā pret zemgaļiem zaudējuši 9000 vīru.

Zemgaļu uzvara

VĀCU IECEĻOŠANA UN LĪBIEŠU CĪŅAS. Lībekas un Brēmenes vācu tirgotāji sāka braukāt pa vikingu ceļiem un iegriezās Daugavā. Viņi nonāca Ikšķilē un ierīkoja tur savu preču noliktavu.

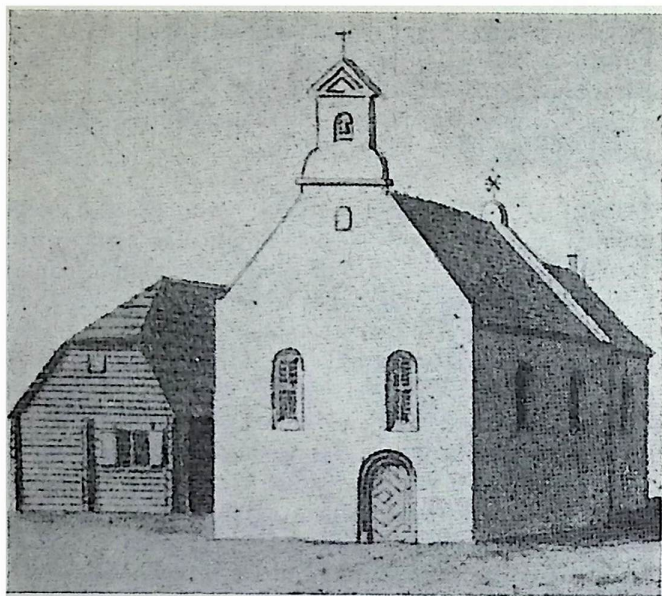
*Vācu tirgotāji
Ikšķilē.*

Rīgas jūras līča piekrastē bija apmetušies igauņu radinieki lībieši. Viņi dzīvoja līdzīgi letgaļiem, tikai uz jūras un kaujās bija pārāki par tiem, līdzīgi kuršiem. Lībiešiem bija arī savi kungi. Sevišķi pazīstams bija Turaidas kungs Kaupo. Vācu tirgotājus lībieši saņēma draudzīgi, jo tirdzniecības nolūkos svešinieki bieži apmeklēja viņu zemi.

*Lībieši un viņu
veiklība*

Ap 1180. gadu vācu tirgotājiem atbrauca līdzī kristīgās ticības sludinātājs Meinhards un apmetās Ikšķilē. Tur viņš uzcēla baznīcu un sāka sludināt katoļu ticību, kuŗas augstākais garīdznieks jeb pāvests dzīvoja Itālijas pilsētā Romā. Kad zemē iebruka leišu sirotāji, Meinhards kopā ar lībiešiem paslēpās mežā un stāstīja viņiem par mūra pilīm, kuŗās iespējams paslēpties no sirotājiem. Lībieši solījās kristīties, ja Meinhards uzcelsot Ikšķilē šādu pili. Viņš to apsolīja, aicināja no ārzemēm amatniekus, un Daugavas krastā drīzi pa-

*Kristīgās ticības
sludināšana
lībiešiem*



Ikšķiles baznīca.

*Libiešu atkrišana
no katoļu baznīcas
un kauja pie Rīgas*

cēlās mūra pils. Arī Mārtiņa salas lībieši vienojās ar Meinhardu par līdzīgas pils celšanu.

Lībieši sāka arī kristīties. Par tādiem panākumiem Meinhards tika iecelts par Livonijas (lībiešu zemes) bīskapu. Kad Ikšķilē ieradās apbruņoti vācu karavīri, lībieši sāka atkrist no katoļu baznīcas. Tad Meinhards lūdza pāvestu sūtīt uz Livoniju krustnešus jeb tādus karavīrus, kas bija devuši solījumu cīnīties pret neticīgajiem, aizstāvēt krustā sisto Pestītāju. Nesagaidījis krustnešus, Meinhards nomira. Tos atveda otrs Livonijas bīskaps Bertolds. Viņa vadībā krustneši uzbruka lībiešiem smilšu kalnos pie Rīgas. Kad tie neizturēja cīņu ar bruņotajiem jātniekiem un bēga, vācieši viņus vajāja. Straujais zirgs Bertoldu ienesa lībiešu vidū, kur kāds Imauts viņu nodūra. Pēc tam krustneši postīja un dedzināja lībiešu ciemus, lai piespiestu viņus kristīties. Kad krustneši aizbrauca, lībieši Daugavas ūdeņos nomazgāja kristību un izraidīja no savas zemes vāciešus.

Trešais Livonijas bīskaps Alberts vispirms ievāca ziņas par libiešiem, tad vāca Vācijā krustnešus un 23 kuģos atveda tos uz Livoniju. Tur viņiem iznāca sadursme ar libiešiem. Krustneši postīja lībiešu sētas un laukus, līdz viņi pieņēma kristīgo ticību. Pēc tam Alberts saaicināja lībiešu vecākos viesībās, pavēlēja krustnešiem ielenkt viesību namu un piespieda vecākus izdot par ķīlniekiem savus dēlus, kuņģus aizsūtīja uz Vāciju. Vēlāk uz turieni un uz Romu aizbrauca arī Turaidas kungs Kaupo.

*Alberta gata-
vošanās cīņai*

Tā kā Ikšķile atradās tālu no jūras, Alberts 1201. gadā pārcēlās uz lībiešu apmetni Rīgu, izraudzīja tur vietu tirgus laukumam, kuņģam visapkārt cēla ēkas preču noliktavām un tirgotāju dzīvokļiem, un uzcēla arī baznīcas, piem. Doma jeb Māras baznīcu. Tā Rīga sāka pārveidoties par pilsētu, kuņģu nocietināja ar valni, uz tā uzcēla baļķu sienu un līdzās valnim izraka kanāli. Lai jaunā pilsēta drīzāk uzplauktu, pāvests aizliedza tirgotājiem ar saviem kuģiem iebraukt Zemgales ostā. No šī laika Rietumeiropas tirgotāji brauca tikai uz Rīgu, kas ātri paplašinājās un nocietinājās ar mūriem. Tad Rīga jau bija drošs atbalsta punkts cīņai pret lībiešiem un citām Baltijas jūras piekrastes tautām.

*Pārcelšanās uz
Rīgu un tās
nocietināšana*

Krustneši parasti atbrauca pavasarī un rudenī devās mājup. Lai bīskapam būtu savs pastāvīgs bruņots spēks, Alberts sāka izdot saviem karavīriem jeb vasaļiem zemi lietošanā, prasot no viņiem paklausību un palīdzību karā un citos gadījumos. Bet vasaļu viņam bija maz. Tāpēc Alberts nodibināja Livonijā Zobenbrāļu ordeni. Tā locekļi solījās dzīvot nabadzībā, neprecēties, klausīt savu priekšnieku-mestru un ar ie- ročiem rokās aizstāvēt baznīcu, karojot pret neticīgā-jiem. Ordenis Rīgā uzcēla savu pili, kuņģā tā brāļi dzīvoja vienās telpās, ēda pie viena galda un valkāja baltu mēteli ar sarkanu krustu un zobenu.

*Vasaļi un
Zobenbrāļu ordenis*

Tā sagatavojies un sadraudzējies ar zemgaļiem, Albert sāka pakļaut savai varai lībiešus. Vispirms viņš vērsās pret Daugavas piekrastes lībiešiem. Viņa armija, postīdama, laupīdama un dedzinādama sētas, devās gar Daugavmaļu uz augšu. Pārsteigtie lībieši meklēja

*Daugavmalas
lībiešu pakļaušana
vācu varai*

*Gaujmalas
lībiešu liktenis*

patvērumu mežos. Krustneši nodedzināja viņu pili. Tad lībieši solījās kristīties, bet nākamajā gadā, palaudamies uz Polockas krievu palīdzību, kuņģiem maksāja meslus, sacēlās. Pie Salaspils notika kauja, kurā vācieši uzvarēja. Ieradās gan arī Polockas krievi, bet Salaspili atņemt nespēja. Tad Alberts iecēla par Ikšķiles pārvaldnieku kādu vācu bruņinieku.

Daugavmalas lībiešiem cīnās pret vāciešiem palīdzēja Gaujmalas lībieši. Tas deva iemeslu Albertam sākt pret viņiem karagājieni, kurā piedalījās arī zemgaļi lielkunga Viestarta vadībā. Kopā ar vāciešiem pret saviem radniekiem gāja arī Kaupo, kas jau bija kristījis. Viņš uzbruka Turaidas pilij. Tur izcēlās sajukums: daudzi turaidieši iebēga mežā; pārējie nespēja noturēt savu pili. Tā padevās, un vācieši to nodedzināja.

Gaujas kreisajā krastā vācu karaspēks kopā ar zemgaļiem uzbruka Dabreļa Sateselei (pie tagadējās Siguldas). Tās aizstāvji, ieraudzījuši degošās Turaidas dūmus, tik varonīgi aizstāvēja savu pili, ka vācieši bija spiesti atkāpties. Tomēr Gaujmalas lībieši jutās novājināti, deva vāciešiem ķīlniekus, pieņēma kristīgo ticību un padevās.

*Kokneses
padošanās*

LETGAĻU UN SĒĻU PADOŠANĀS. Daugavas krastā uz austrumiem no lībiešu zemes bija nelielā Kokneses valsts. Tās kungs maksāja meslus Polockas krieviem, bet necerēja uz viņu palīdzību karā pret vāciešiem. Viņš mēģināja izpatikt Albertam, atdodams tam pusi no savas valsts. Bet saprašanās nebija iespējama. Kad koknesieši nonāvēja dažus vācu bruņiniekus, Alberts sūtīja uz Koknesi savu karaspēku. Tad Kokneses kungs nodedzināja savu pili un aizbēga uz Krieviju. Kokneses valsti paņēma vācieši.

Sēlijas iekarošana

Sēļiem Alberts pārmeta draudzēšanos ar leišiem, jo tie, dodamies sirojumos uz ziemeļiem, pie Sēlpils cēlās pāri Daugavai. Kad leišu sirotāji izlauņāja Turaidas novadu, vācieši dzinās viņiem pakal, sakāva un atņēma lauņījumu. Lai aizsprostotu ceļu turpmākiem leišu sirojumiem, vācieši ielauzās sēļu zemē un ielenca Sēlpili. Sēļi drošsirdīgi cīnījās, bet lielo zaudējumu dēļ bija spiesti padoties, pieņemt vācu priesterus un ap-

solīties nelaist leišus cauri savai zemei. Tā arī Sēlija nokļuva vācu varā.

Arī Jersikas ķēniņam Visvaldim Alberts pārmeta *Jersikas liktenis* draudzēšanos ar leišiem, jo viņš bija precējies kāda Lietuvas kunga meitu. Šī iemesla dēļ stiprs vācu kara-spēks ielauzās Jersikas valstī, sakāva Visvalža kara-pulkus, laupīja un nodedzināja Jersikas pilsētu, kurā bija vairākas pareizticīgo baznīcas un daudz amatnieku un tirgotāju. Vācieši saņēma daudz gūstekņu, kuŗu vidū bija arī ķēniņiene. Tas pamudināja Visvaldi uz-sākt sarunas ar vāciešiem un līgt ar viņiem mieru, atdodot pusi no savas valsts Rīgas bīskapam un at-zīstot viņa virsvaldību. Bet arī tas nelīdzēja. Drīz vā-cieši atkal iebruka Jersikā, izlaupīja un nodedzināja tās pili un saņēma arī gūstekņus. Arī šoreiz Visvaldis bija spiests atdot viņiem pusi no savas pārpalikušās zemes. Pārējo Jersikas valsts daļu vācieši ieguva pēc Visvalža nāves.

Pēc šiem panākumiem Daugavas ceļš bija vācu rokās *Tirdzniecības līdz pat Polockai, ar kuŗas kņazu viņi noslēdza tirdz-*
niecības līgumu. Atlika vēl iegūt otru ceļu uz Krieviju
— no Daugavgrīvas gar Gauju uz Pliskavu. Šis ceļš gāja pa lībiešu un letgaļu zemi. Lībieši jau bija pa-devušies. Atlika pakļaut letgaļus, kuŗiem bija sliktas attieksmes ar igauņiem. Vācieši kūdīja letgaļu kungus pret tiem, bet paši spiedās arvien dziļāk letgaļu zemē.

Lai atriebtos par zaudējumiem igauņu sirojumu lai-kā, letgaļu kungi Tālivaldis, Varaidotis un Rūsiņš no-lēma iebrukt Igaunijā un lūdza vācu palīdzību. Or-denis ieradās ar lielu kara-spēku un kopā ar letgaļiem sāka postīt igauņu zemi. Sirotāji atgriezās mājās ar krietnu laupījumu. Letgaļi gaidīja igauņu atriebību un nostiprināja savas pilis. Tie drīz vien ieradās un ie-lenca Beverīnas pili, bet atkāpās no tās, kad izdzirda par vācu tuvošanos. Pēc tam Varaidotis un Rūsiņš ie-bruka igauņu zemē, pārsteidza tās iedzīvotājus un at-griezās ar daudz gūstekņiem un mājlopiem. Arī igau-ņiem izdevās pārsteigt letgaļus, sagūstīt Tālivaldi un sadedzināt viņu.

Šis cīņas pārtrauca Autīnas letgaļu strīdus ar Cēsu *Autīnas letgaļu nu*
Cēsu zobenbrāļu
zobenbrāļiem druvu un dravu dēļ, kuŗas tie bija no-
strīdus

Rūsiņa nāve

laupījuši. Nepanākuši izlīgumu, viņi griezās pie Rīgas bīskapa. Bet Alberts arī nespēja viņus samierināt. Tad letgaļi noslēdza ieroču brālību ar lībiešiem, pēc senču parauga minot kājām zobenus. Sākās cīņas, īpaši pie Sateseles, kur krita Rūsiņš. Ieraudzījis no pils valņa ordeņa mestru Bertoldu, viņš noņēma bruņu cepuri un sveicināja bijušo igauņu kara biedru. Tanī brīdī kāds vācu bruņinieks iešāva viņam galvā bultu.

Pēc šīm cīņām letgaļi dabūja atpakaļ savas dravas, bet ordenis paturēja laukus un samaksāja par tiem.

*Vāciešu iespiešanās
letgaļu zemē un
iegūto zemju
sadališana*

Mīnēto karu un strīdu laikā letgaļi arvienu vairāk nonāca atkarībā no vāciešiem. Tiem padevās arī Tāli-valža dēli Rameks, Drivinalds un Varibuls, pārejot katoļticībā un uzņemot savā novadā tās priesterus.

Igauņu un letgaļu starpā kari vēl kādu laiku turpinājās, līdz vācieši ieguva arī Dienvidigauniju. Tad Rīgas bīskaps, Zobenbrāļu ordenis un Tērbatas bīskaps sadalīja savā starpā iegūtās zemes.

5. KURŠU CĪŅA UN PADOŠANĀS

Varonīgie kurši, novērojuši vācu rīcību kaimiņu zemēs, sāka ar tiem atklātu cīņu. Viņi uzbruka vācu kuģiem, kas veda uz Vāciju Albertu un krustnešus. Novietojusi savas mantas laivu vienā galā, kurši panāca to, ka laivu otrs gals pacēlās uz augšu. No turienes viņi ar zobeniem un šķēpiem viegli pievarēja krustnešus. Izglābās tikai kuģis, kurā brauca bīskaps Alberts.

*Kuršu uzbrukums
Alberta pavadoniem uz jūras*

Šī panākuma iedrošināti, kurši, sazinājušies ar zemgaliem, libiešiem un igauņiem, devās pa jūru uz Rīgu. Lībiešu zvejnieki rīdziniekiem stāstījuši, ka kuģi kā tumšs mākonis klājojot jūru. Tad Rīgā bijis liels uztraukums, pat katoļu priesteri apbruņojušies, lai aizstāvētu pilsētu. Tās vārtu priekšā rīdzinieki izkaisījuši trīsstūrainas naglas, kas dūrās cauri apaviem.

*Kuršu uzbrukums
Rīgai*

Kamēr kurši izkāpa no laivām un ielenca pilsētu, tanī no Salaspils ieradās palīgspēki. Aizsargādamies ar koka vairogiem, kas bija apvilkti ar ādu, kurši sīvi cīnījās pie valņiem, bet pilsētu nevarēja ieņemt, jo viņiem nebija ierīču, ar kuřām varētu graut tās mūrus. Savākuši savus kritušos, kurši pārcēlās Daugavas otrā krastā, sakrāva sārtus un, dziedot sēru dziesmas, sadedzināja kritušos kaujas biedrus.

Pēc kāda laika kurši atkal apdraudēja Rīgu. Šoreiz viņi kopā ar zemgaliem nopostīja Daugavgrīvas nocietināto klosteri, bet nevarēja tur noturēties.

*Daugavgrīvas
klostera nopostīšana*

Drīz pēc šīs neveiksmes Ziemeļkursas lielkungs Lamekins un arī pārējie kurši vienojās ar pāvesta sūtni Alnas Balduinu par padošanos pāvestam. Pēc šī līguma kurši solījās pieņemt kristīgo ticību un pāvesta ieceltos garīdzniekus, dot viņu uzturam nodevas un piedalīties karos pret neticīgiem. Alnas Balduins pāvesta vārdā par to viņiem apsolīja »mūžīgo brīvību«, kamēr viņi neatkritīs no kristīgās ticības.

*Kuršu līgums ar
Alnas Balduinu un
tā liktenis*

Rīgai un ordenim Alnas Balduina rīcība nepatika.



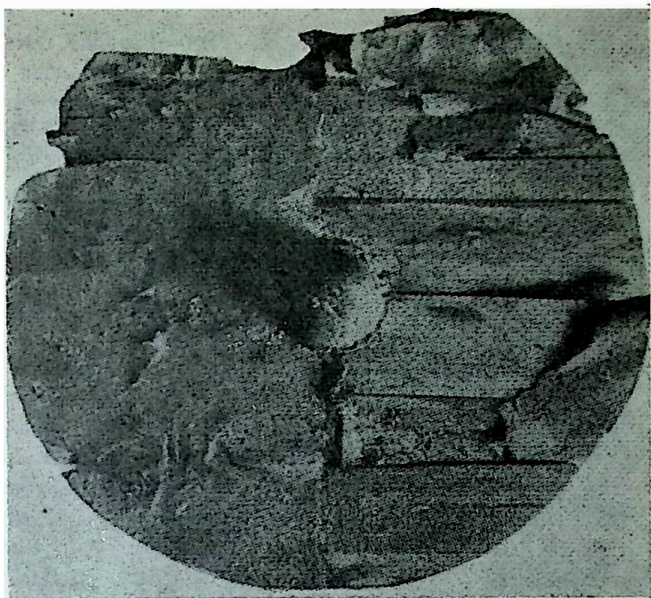
Kuršu labieša bruņu
cepure un ķēžu krekls.

Tie minētos līgumus kuršiem atņēma un uzspieda viņiem daudz smagākas nastas, piem., lielākas nodevas. Tad kurši vēlējās nokratīt svešinieku jūgu un gaidīja izdevīgu brīdi, lai to izdarītu. Tas pienāca pēc kaujas pie Saules.

Kauja pie Saules

1236. gadā krustneši pierunāja mestru doties sirojumā uz Lietuvu. Tur viņi postīja, dedzināja un laupīja. Ar bagātu laupījumu viņi steidzās mājup, bet pie Saules (laikam Šauļiem) leiši viņiem aizkrustoja ceļu. Kauja notika purvainā vietā, kur zirgi stiga; bruņinieki nokāpa no zirgiem un tad cīnījās, bet smago bruņu dēļ bija neveikli kaujā. Leiši viņus sakāva. Vācu kaŗaspēka atliekas bēga caur Zemgali, kur zemgaļi iznīcināja gandrīz visus krustnešus un zobenbrāļus. Pēc šiem zaudējumiem Zobenbrāļu ordenis nevarēja vairs atspirt. Atlikušie zobenbrāļi iestājās Teutoņu jeb Vācu ordenī Prūsijā, kuŗa locekļi nēsāja baltu mēteli ar melnu krustu. Šī ordeņa brāļus Livonijā sauca par Livonijas ordeni.

Pēc šiem notikumiem kurši sacēlās – atkrita no katoļu baznīcas un atteicās maksāt uzliktās nodevas.



Kuršu vairogs.

Bet Teutoņu ordenis no Prūsijas sūtīja jaunus spēkus, kas kuršus uzvarēja un nodedzināto kuršu pili vietā uzcēla savas pili, piem. Kuldīgas pili, kas bija viena no stiprākām pilīm Livonijā.

Kad ordenis sāka kuršu stāvokli pasliktināt, viņi atkal gaidīja izdevīgu brīdi, lai atkristu no tā. Tāds brīdis pienāca 1260. gadā. Tad ordenis gatavojās iebrukt Lietuvā, pieaicinot arī kuršus savā karaspēkā. Dabūjuši par to zināt, leiši pasteidzās iebrukt Kursā, kur kauja notika pie Durbes ezera. Pirms kaujas kurši lūdza, lai pēc uzvaras pār leišiem vācieši atdod bez atlīdzības viņu piederīgos, kuršus leiši bija saņēmuši gūstā. Vācieši atteicās to darīt. Tad kurši kaujas laikā pārgāja leišu pusē un palīdzēja viņiem sakaut vāciešus.

Kauja pie Durbes

Pēc tam notika plaša kuršu sacelšanās. Bet katra viņu pils cīnījās atsevišķi. Saņēmuši jaunus palīgspēkus, vācieši pamazām atkal nomāca kuršus, pakļaujot vienu pēc otras viņu pili ordeņa varai. Kurši bija

*Kuršu sacelšanās
un 1267 g. mier-
līgums*

spiesti līgt mieru 1267. gadā. Viņi apsolījās dot no katra darba zirga divi pūri labības, iet klaušās pie piļu celšanas, strādāt ordeņa labā 2 dienas vasarā un 2 dienas ziemā. Par to kurši paturēja iekopto zemi, ko varēja atstāt arī saviem pēcnācējiem.

6. ZEMGAĻU BRĪVĪBAS CĪNAS

Leiši ilgāku laiku bija zemgaļu nopietnākais ienaidnieks, kuŗa sirojumi zemei nodarīja daudz posta. Tāpēc Zemgales lielkungs Viestarts cerēja ar Alberta atbalstu pieveikt leišus. Viņš pats devās uz Rīgu un pierunāja vāciešus uzbrukt leišiem, kad tie atgriezīsies no sirojuma Igaunijā. Apvienotais zemgaļu un vācu karaspēks to arī izdarīja, kad leiši cits pēc cita brida pa dziļu sniegu ar daudz gūstekņiem un lielu mājlopu baru. Šis uzbrukums pārsteidza leišus. Tāpēc pretinieks gandrīz visus viņus iznīcināja un atņēma tiem laupījumu. Drīz pēc tam Viestarts palīdzēja vāciešiem karā pret Sateseles lībiešiem.

*Zemgaļu un vācu
sadarbība*

Tai pašā laikā leiši bieži siroja Mežotnes novadā. Tā novada zemgaļi, negribēdami atzīt Viestartu par visas Zemgales lielkungu, noraidīja viņa piedāvājumu palīdzēt cīņās pret leišiem, bet aicināja palīgā vāciešus. Tie aicinājumu pieņēma tikai pēc tam, kad mežotnieši apsolījās kristīties un uzņemt savā pili vācu karavīrus. Mežotnē kristījās ap 300 labiešu.

*Mežotnes zemgaļu
nostāja*

Dabūjis par to zināt, Viestarts ar savu karaspēku devās no Tērvetes uz Mežotni, bet labi nocietināto pili viņam neizdevās ieņemt. Kad Viestarts ar savu karaspēku atkāpās, viņš dabūja zināt, ka Mežotnei no Rīgas nāk palīgspēki. Viestarts steidzās tiem pretī, pārsteidza viņus un sakāva. Pēc šo palīgspēku bojāejas vācieši bez cīņas pameta Mežotni, kuŗā Viestarts ielika savus karavīrus. Bet mežotnieši atkrita no kristīgās ticības un kopā ar pārējiem zemgaļiem sāka nocietināt savu pili pret sagaidāmo vācu uzbrukumu. Otrā gadā vācieši ar lieliem spēkiem un aplenkšanas ierīcēm uzbruka Mežotnei. Tā aicināja palīgā leišus, bet tie kaujā nepiedalījās. Ieradās arī Viestarts ar savu karaspēku, bet vāciešiem bija tik liels pārspēks, ka Viestarts tiem neuzbruka. Vācieši ieņēma Mežotnes pili, to izlaupīja un nodedzināja.

*Kauja pie
Mežotnes*

Pēc Mežotnes pils krišanas zemgaļi un vāci bij naidā. Pāvesta sūtnis aicināja Viestartu uz Rīgu un mēģināja viņu pierunāt kristīties, bet viņš atteicās to darīt, atļaujot tikai sludināt Zemgalē kristīgo ticību.

*Viestarta pēdējā
kauja*

Kad zemgaļi kopā ar kuršiem izpostīja Daugavgrīvar klosteri, vācieši, atriebdamies par to, ar lieliem spēkiem iebruka Zemgalē un postīja to. Tad Viestarts ar zemgaļiem iebruka vācu pārvaldītajā Aizkraukles novadā un ar laupījumu atgriezās uz Zemgali. Vācieši dzinās viņiem pakal un atņēma daļu laupījuma, bet arī paši cieta šai sadursmē, pie kam Viestarts ievainoja vācu karaspēka vadoni, ar ugunscura pagali izsitot tam dažu labu zobu. Pēc tam par Viestartu vairs nav ziņu.

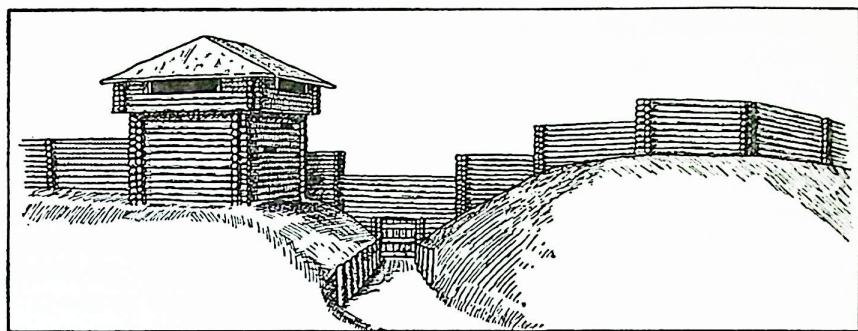
*Soģu rīcība un
izraidīšana*

Turpmākos gados vācu ietekme Zemgalē arvien vairāk pieauga. Zemgaļi maksāja ordenim nodevas, piedalījās piļu celšanā un uzņēma pie sevis ordeņa soģus, kas sprieda tiesu, piedzina nodevas un iesauca viņus karaspēkā. Šie soģi nepatika zemgaļiem visvairāk. Tāpēc viņi izmantoja ordeņa neveiksmi cīņā pret leišiem pie Skodas un, Šabja pamudināti, aicināja soģus uz sanāksmi un tur paziņoja viņiem – ņemiet līdzi visu savu mantu un atstājiet Zemgali. Soģi šo prasību ievēroja un Zemgali atstāja. Zemgaļi padzina arī garīdzniekus un vispār atsvabinājās no vācu virskundzības. Ordenis, saņēmis palīgspēkus nō Vācijas, īpaši Prūsijas, centās to atjaunot. Kad tas uzreiz neizdevās, tad tas sāka Zemgali iekarot pakāpeniski. Šai nolūkā 1266. g. ordenis uzcēla uz Zemgales robežas Jelgavas pili (Mintavu). No turienes ordenis sarīkoja vairākus karagājienus, kuŗu rezultātā tā rokās krita Tērvete, Mežotne un Rakte. Tad zemgaļi padevās, uzņēmās agrākās nastas, kā arī atļāva atstāt savās pilīs vācu karavīrus.

Jelgavas pils dibināšana un zemgaļu padošanās

*Nameiša uzvaras
gājieni*

Jauns cīņas posms iesākās lielkunga Nameiša valdīšanas laikā, kad izbeidzās naidis zemgaļu un leišu starpā. Vācieši bija iebrukuši Lietuvā. Kad viņi ar laupījumu atgriezās, leiši dzinās viņiem pakal. Sākās kauja, kuŗā zemgaļi, kas bija spiesti piedalīties karagājienā, pārgāja leišu pusē un sekmēja vācu karaspēka sakaušanu. Pēc tam zemgaļi sacēlās un ieņēma Tēr-



Mežotnes pils ziemeļu vārti ar sargtorni un vaļņa aizsargceltnēm.
Dr. V. Ģintera rekonstrukcija.

vetes pilsētu, bet pils palika vācu rokās. Nameisis pats vadīja zemgaļu spēkus uzbrukumā Tērvetes pilij. Apbruņoti vairogiem un metamiem šķēpiem, zemgaļi pēc triju dienu kaujas piespieda vāciešus atstāt pili, ko tie iepriekš aizdedzināja. Pie pils vārtiem zemgaļi vāciešus ielenca un piespieda padoties. Tad Zemgale atkal bija brīva, izņemot Mežotni, kuŗas atgūšanai Nameisim nebija vajadzīgo ierīču.

Bet vācieši nedomāja atteikties no Zemgales. Viņi ielauzās tajā un nodedzināja Dobeles pilsētu. Tad Nameisis mēģināja ar pēkšņu uzbrukumu ieņemt Rīgu. Vācieši to iepriekš bij uzzinājuši; tāpēc uzbrukums neizdevās. Kad Nameiša karapulki atkāpās, vācieši dzinās tiem pakaļ un uzbruka pie Lielupes. Kaujā vācieši cieta zaudējumus, pie kam zemgaļi sagūstīja viņu vadoni jeb maršalu.

Kauja pie Lielupes

Drīz pēc tam ordenis atkal ar lieliem spēkiem ielauzās Zemgalē un aplenca Tērveti. Zemgaļi cīnījās varonīgi, bet vācu pārspēka dēļ nebija iespējams noturēties. Tāpēc Nameisis līga mieru, paturot savu pili, bet apsoluties maksāt nodevas un nedarīt nekā ļauna kristīgiem.

Mierlīgums ar vāciešiem

Pārliecinājies, ka Zemgalē ordenis nav uzvarams, Nameisis kopā ar Lietuvas karaspēku devās uz Prūsiju, kur izpostīja vairākas pilis, bet pats Zemgalē vairs neatgriezās.

Postījumi Prūsijā

Atriebdamies zemgaļiem par Nameiša rīcību, ordenis

- Kungu un vecāko nogalināšana* uzaicināja zemgaļu kungus un vecākos it kā uz miera sarunām, bet lika viņus nogalināt. Sakarā ar to zemgaļi palika bez vadoņiem, ar ko bija izšķirts viņu liktenis.
- Svētkalna pils un postījumi no tās* Vāciešiem jau bija atbalsta punkti cīņai pret zemgaļiem – Jelgava, Mežotne un Kuldīga. Ordenis vēl uzcēla iepretim Tērvetei Svētkalna pili, no kurienes pēkšņos uzbrukumos nogalināja pārsteigtos ļaudis un iznīcināja viņu druvas un lopus. Tad tērvetieši nodedzināja savu pili ar pilsētu un aizgāja uz Rakti. Tai pašā laikā zemgaļi nakts uzbrukumā devās pret Rīgu, kur sakāva vācu karaspēka nodaļu, bet pilsētu ieņemt viņiem neizdevās. Pēc tam viņi postīja Ikšķiles novadu. Vāciešu karaspēks dzinās viņiem pakal un panāca pie Garozas upes, kur notika asiņaina kauja. Vācieši cieta smagus zaudējumus, pie kam kaujā krita pats ordeņa mestrs.
- Kauja pie Garozas upes* Atriebdamies zemgaļiem par Garozas zaudējumiem, vācieši iebruka Zemgalē un nodedzināja Dobeles, Raktes un Sidrabenes pilsētas. To iedzīvotāju lielāko daļu apkāva. Zemgaļi tomēr nepadevās. Tad ordenis uzsāka nepārtrauktu zemgaļu lauku un iedzīves postīšanu no Svētkalna pils. Bads piespieda dobeliešus pārcelties uz Rakti. Bet tā arī piedzīvoja to pašu likteni. Tad zemgaļi devās cauri lielajiem mežiem uz Sidrabeni. Bet arī tur ordeņa karavīri viņus sasniedza, turpinādami savu iznīcināšanas darbu. Arī Sidrabene bija jāatstāj un jāmeklē glābiņš Lietuvā. Sidrabenes pili vācieši nodedzināja 1290. gadā. Dzimtenē palika galvenā kārtā Mežotnes novada zemgaļi. Uz pārējiem Zemgales novadiem ordenis vēlāk pārvietoja citu Latvijas zemju ļaudis.
- Pilsētu nodedzināšana* Tātad 13. g. s. beigās visa Senlatvija bija vācu rokās. Viņi te jau bija izveidojuši vairākas valstis, no kurām latviešiem labāk pazīstamas bija Rīgas virsbīskapija, Ordeņa valsts, Kurzemes bīskapija un Tērbatas bīskapija. Rīgas virsbīskapiju vadīja virsbīskaps (pāvests bīskapu bija paaugstinājis par virsbīskapu), bīskapijas – bīskapi un ordeni – mestrs. Visas Livonijas valstis bija Vācijas ķeizarvalsts provinces, kurām visām bija kopīga zemes aizsardzība, tirdzniecība un dažas citas intereses.
- Lauku un iedzīves postīšana*
- Zemgaļu pārcelšanās no vienas vietas uz otru*
- Sidrabenes liktenis un aiziešana uz Lietuvu*
- Livonijas valstis un to vadītāji*
- Livonijas valstiņu kopīgās intereses*

7. LIVONIJA

VASAĻU MUIŽAS. Virsbīskapam, bīskapiem un ordenim bija vasaļi, kas gāja karā un palīdzēja saviem zemes kungiem ar padomu un reizēm arī ar naudu. Par to viņi no sava zemes kunga saņēma lietāšanā zemi, ko sauca par lēni. Uz šīs zemes dzīvoja saimes, kuŗas vasalim deva nodevas – 2 pūri labības no viena zirga un gāja darbos jeb klausās divas dienas vasarā un divas dienas ziemā. Bez tam viņas strādāja pie pīļu celšanas, ceļu taisīšanas un tiltu būvēm, kā arī gāja kara gaitās.

Vasaļu lēņi

*Zemnieku nodevas
un klausas*

Kad karī notika retāk, tad vasaļi sāka interesēties par saimniecību. Viņi lika vergiem līst līdumus un pārveidot tos par tīrumiem, ņēma no saimniekiem labības vietā iestrādātos tīrumus un reizēm arī nolauņja tos, kā to, piemēram, izdarīja Autinā Cēsu zobenbrāļi. Tā ikviens vasalis tika pie saviem tīrumiem. Tad viņa dzīves vietā uzcēla saimniecības ēkas, un tā pārveidojās par muižu (sētu un zemi kopā), kuŗas zemi apstrādāja un lopus kopa kļaušinieki. Muižu tīrumi kļuva arvien lielāki; līdz ar to palielinājās arī zemnieku klausas.

Vasaļu muižas

Kaŗu, neražas un lopu sērgu dēļ zemniekiem reizēm pietrūka sēklas un mājlopu. Tos labprāt aizdeva muižas vasalis, bet ar noteikumu, ka parādnieks nedrīkst atstāt savu dzīvesvietu, kamēr nav atdevis parādu. Ja saimnieks nevarēja laikā atdot parādu ar procentiem, viņš kļuva vēl atkarīgāks no muižnieka kā mūžīgs tā parādnieks. Līdz ar to viņam bija jāuzņemas jaunas nastas. Tad daži zemnieki mēģināja aizbēgt pie tādiem muižniekiem, kas prasīja mazākas nodevas un deva vieglāku darbu. Zemniekiem sevišķi patika pilsētas, kur katrs izvēlējās darbu pēc patikas un bija brīvs. Tur viņi mēģināja nokļūt visbiežāk.

*Saimnieks-parād-
nieks*

Zemnieku bēgulošana apdraudēja vasaļu labklājību,

*Dzimtbūšanas
attīstība*

jo saimju skaits noteica viņu turību. Tāpēc vasaļi panāca to, ka viņu zemes kungi atzina visus saimniekus par saistītiem pie attiecīgā lēņa novada, arī tos, kas nebija parādnieki. Zemes kungu, vasaļu un pilsētu pārstāvju sanāksmēs jeb landtāgos nolēma, ka visi aizbēgušie zemnieki jāizdod viņu agrākajiem vasaļiem. Tam pretojās gan lielākās pilsētas, bet beigās arī tās bija spiestas izdot bēgļus. Tad nostiprinājās dzimtbūšana jeb zemnieku saistīšana pie attiecīgā lēņa novada. Vispirms par dzimtļaudīm kļuva saimnieki. Kalpi un vaļenieki vēl kādu laiku varēja brīvi iet no viena kunga novada otrā. Bet arī viņi drīz tika saistīti pie sava lēņa novada. Palicis par dzimtcilvēku, zemnieks jāprojām varēja brīvi rīkoties ar savu kustamo mantu un pārdot tirgū savus ražojumus, ja vien bija nokārtojis savas nodevas.

Brīvzemnieki

Daži zemnieki tomēr saglabāja savu brīvību. Viņi negāja klaufās un nedeva nodevu, bet to vietā maksāja leidu jeb brīvnaudu, vai strādāja kādu amatu, īpaši lielo vasaļu pilīs, kur bija ādu ģērētavas, apavu darbnīcas, līnu audeklu austuves un metalla apstrādāšanas darbnīcas. Leidas maksātāji un daži strādnieki darbnīcās bija brīvzemnieki.

Leimaņi

Ordeņa valstī vēl bija leimaņi, kuņiem ordenis bija izdevis lēņos zemi. Tie gāja karā kā viegli apbruņoti jātnieki un bija vēstneši un grāmatneši. Kuldīgas apkārtnē leimaņus sauca par ķoniņiem. Tur dzīvoja Kallēju, Ziemeļu un citas dzimtis, kuņām bija arī savi ģerboņi, tāpat kā muižniekiem. Ķoniņiem savās zemēs bija arī dzirnavu turēšanas, medību un zvejas tiesības, Kad vēlāk citi leimaņi savas priekšrocības zaudēja, kuršu ķoniņi tās paturēja.

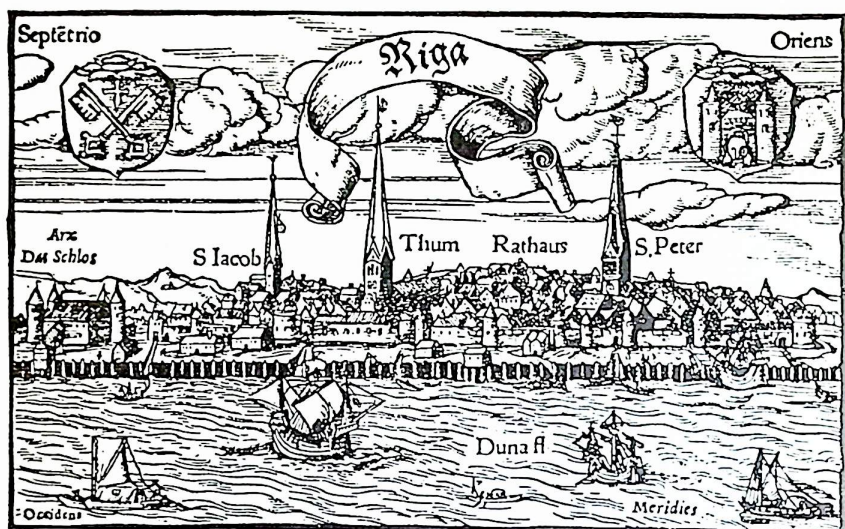
Kuršu ķoniņi

*Krievu tirgotāji
Rīgā*

RĪGĀ. No Krivijas pa Daugavu brauca krievu tirgotāji ar jumtu segtās liellaivās un veda uz Rīgu zvērādas, līnus, taukus, darvu, vaskus. Jau no tālienes viņi vēroja visapkārt pilsētai biežus mūrūs ar augstiem torņiem bultas šāviena attālumā citu no cita. Piestājušie upes krastā, viņi iegriezās Rīgas krievu daļā un tad agrā rīta stundā gāja apskatīt pilsētu. Vairākās vietās mūrūs viņi apbrīnoja smagos vārtus, pie kuņiem



Kuršu koniņi.



Rīga 16. gs.

Rīgas tirgus

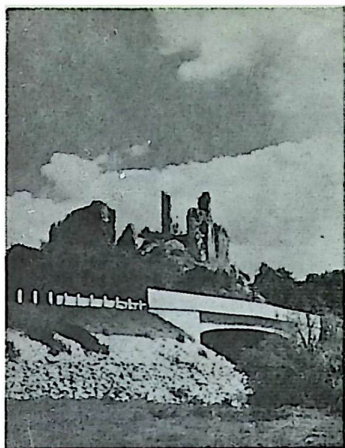
stāvēja sargi un stāstīja, ka vārti tiekot noslēgti ar vakara krēslu un atslēgti ar saules lēktu; naktīs sargi staigājot arī pa mūrēm. Tad krievi iegriezās tirgus laukumā, kur bija sabraukuši zemnieki ar olām, cāļiem, pienu, sviestu un citām precēm. Viņu ratus apstaigāja pilsētnieku sievas, iegādājoties pārtiku.

Rīgas amatnieku darbnīcas

Pārdevuši savas preces, daži zemnieki iegriezās amatnieku darbnīcās, kas atradās ielās ap tirgus laukumu, pie kam viena amata meistariem darbnīcas parasti bija atsevišķā ielā, piem. audējiem – audēju ielā un kalējiem – kalēju ielā. Darbnīcās meistar vadībā strādāja mācekļi, zēļi jeb amata puīši un apmācīti amatnieki, kas meistara godu un atļauju atvērt savu darbnīcu ieguva tikai tad, kad šī amata meistari atzina par labiem viņu īpaši izgatavotos priekšmetus, ko jaunie meistari parasti novietoja virs savas darbnīcas durvīm, piem. lielu zābaku, klinģeri, atslēgu. Amatnieku darbnīcas, kā arī preču noliktavas atradās namu apakšstāvos, bet augšstāvos dzīvoja ļaudis; nami bija mūra ar kārniņu jumtu, bet mazi; ielas nebija bruģētas.

Cunftes

Amatnieki bija apvienoti biedrībās jeb cunftēs, pie



Kokneses pilsdrupas.

kam katra amata meistariem bija sava cunftē, kas uzturēja kādā baznīcā savu altāri un priesteri, rūpējās par slimiem, nespējniekiem un par to, lai katram amatniekam būtu darbs. Cunftes arī noteica, cik pilsētā var būt katrā arodā darbnīcu, cik meistari drīkst turēt mācekļu un zeļļu, izsniedza atļaujas atvērt jaunas darbnīcas, noteica preču cenas un sekoja, lai ražojumi būtu labi. Cunftes bija apvienotas Mazajā ģildē, kas aizstāvēja amatnieku kopīgās intereses.

Mazā ģilde

Krievu preces Rīgā ostas darbinieki šķiroja un pēc tam nogādāja noliktavās vai iekrāva Vakareiropas kuģos, ja no tiem jau bija izkrauti linu audumi, vīni, dzelzs, sāls un citas preces. Sāli ostas strādnieki no kuģiem izsvēra maisos un nogādāja noliktavās. To un dažas citas preces ziemās pa ragavu ceļu sūtīja uz Lietuvu un Krieviju. Rīgā ievestās preces reizēm veda arī uz citām pilsētām, kas bija izveidojušās pie ordeņa un bīskapu pilīm, piem. Valmieru, Cēsīm, Koknesi un citām.

Tirgotāji Rīgā bija apvienoti Lielajā ģildē. Tie bija vācieši, bet tirdzniecības darbinieki bija latvieši, kuriem pilsētā un vēlāk arī ārpus mūriem bija savi nami. Latvieši bija galvenām kārtām preču izkrāvēji no kuģiem, svērēji, šķirotāji, mērītāji un nogādātāji nolikta-

Lielā ģilde



Mālpils baznīca ar atsevišķu zvana torni.
Baznīca un tornis atrodas kapos.

Latviešu brālības

vās, kā arī to apsargātāji, preču iznēsātāji un iekrāvēji kuģos. Latvieši bija arī amatnieki. Audēju, kurpnieku, kalēju un drēbnieku cunftēs viņu meistari kādu laiku bija pat vairākumā. Vēlāk, kad pilsētā bija ļoti daudz amatnieku, latviešus cunftēs vairs neuzņēma. Viņiem bija arī savas brālības jeb ģildes pilsētā, piem. izkrāvēji, svērēji jeb līģeri un alus nesēji. Tajās varēja iestāties arī citu arodu darbinieki. Šīs brālības uzturēja baznīcās savu altāri, gādāja par mirušo biedru svinīgu apbedīšanu, rīkoja viesības un pēc iespējas aizstāvēja savu locekļu saimnieciskās vajadzības. Kad Rīgā bija ap 8000 iedzīvotāju, tad apmēram trešā daļa no tiem bija latvieši.

Rāte

Plašā tirdzniecība sekmēja Rīgas uzplaukšanu par bagātāko un lielāko Livonijas pilsētu. To pārvaldīja rāte, kuŗa sastāvēja no 2 birģermeistariem un 12 (vēlāk 16) rātskungiem, kas parasti bija bagātākie tirgotāji. Lai iegūtu Rīgas namnieka tiesības, vajadzēja pilsētā nodzīvot vienu gadu un vienu dienu, kā arī samaksāt nelielu iepirkšanas naudu.

Katoļu dievnamos DIEVNAMOS. Glītās ēkās ar daudzām svētbildēm, kuru priekšā dega vaska svecītes, garīdznieki greznos tērpos lēni staigāja, nostājās svētbilžu priekšā, lasīja un rei-

zēm kvēpināja. Viņu lūgšanām sekoja svinīga dziedāšana un dievlūdžēju svētīšana.

Lūgšanas un dziesmas svešā latīņu valodā latvieši nesaprata. Netika viņi arī mācīti, jo kristot viņus tikai apslacināja ar svētīto ūdeni. Tomēr dievkalpošana latviešiem patika. Viņi labprāt gāja baznīcā un gaidīja no tur dzirdētā un redzētā sev kādu labumu.

Kristīgā ticība viņiem tomēr vēl bija nesaprasta. Tai piejaucās klāt latviešu senie ticējumi, piem. Laima saplūda ar Dievmāti Mariju, Jāņa Kristītāja dzimšanas diena – ar senlatviešu priecīgajiem Jāņiem, kristiešu Dievs – ar senlatviešu Debestēvu. Tomēr katoļu ticības ietekme neapstrīdama, piem., latviešu valodā ir daudz katoļu baznīcā lietājamo vārdu – altāris, priesteris, klosteris, eņģelis, mūks un citi.

Latviešu ticība un senās paražas

Neizpratuši katoļu ticību, latvieši vēl arvien piekopa savas senās paražas; viņi nesa ziedus senajiem dieviem, rudenos mieloja veļus, mirušos neapglabāja katoļu kapsētās, bet senču apbedīšanas vietās u. c. Vispār viņi atradās dabas un savas dzīves ietekmē; piem. novērojot dabu, centās noteikt laiku; vērojot savu dzīvi, apdziedāja to savās dziesmās no šūpuļa līdz kapam, sevišķi izceļot darba tikumu, vecāku cienīšanu un satīcīgu dzīvošanu ar citiem cilvēkiem.

*Druvā eimu, druvā teku,
Druvā man visi prieki;
Druvā man saule lēca,
Druvā saule norietēja.*

*No saknītes lazda zied
Sarkaniem ziedīņiem;
No sirsniņas es mīlēju
Savu baltu māmuliņu.*

*Vecajam ozolam
Visi zari stingri stāv;
Vecajam tētiņam
Visur gudrs padomiņš.*

Ar katoļu baznīcu nebija apmierināti arī vācieši

kā Vācijā, tā Livonijā. Dažiem no viņiem bija īpaši nolūki; piem., vasaļi Livonijā cerēja paturēt savus lēņus, ja nebūs vairs katoļu bīskapu; pilsētniekiem nepatika mūku vieglā dzīve un labie ienākumi.

*Reformācija
Livonijā*

Vācijā daži kristieši sāka domāt par katoļu baznīcas pārveidošanu. Viņu vidū sevišķi ievērojams bija Mārtiņš Luters, kas nodibināja jaunu baznīcu, atzīstot par svarīgu ticībā tikai to, kas atrodams svētajos rakstos, īpaši *Jaunajā derībā*. Rīgā šo mācību sludināja Pēteris baznīcā Andrejs Knopke un Jēkaba baznīcā Silvestrs Tegetmeijers. Rāte nostājās jaunās mācības sludinātāju pusē. Arī citu pilsētu iedzīvotāji un uz laukiem muižnieki pamazām pievienojās reformācijai, kā sauca šo kustību. Latviešu zemniekus muižnieki vienkārši pārdēvēja par luterāņiem. Tikai Rīgā latvieši iepazinās ar M. Luteru mācību un nodibināja Jēkaba baznīcā savu draudzi ar īpašu mācītāju, par kādu sākumā bija Nikolajs Ramms, kas sacerējis arī dažas baznīcas dziesmas.

*Luterticības
nozīme latviešu
attīstībā*

Luterticība sekmēja latviešu garīgo attīstību, iepazīstinot viņus ar Kristus mācību, noturot dievkalpojumus latviešu valodā un rūpējoties par tautas izglītību.

8. KRIEVU POSTĪJUMI UN POĻU LAIKI

Krievi bieži postīja Livonijas austrumu novadus un aplaupīja tirgotājus, kas brauca ar savām precēm uz Krieviju. Livonijai bija grūti pret krieviem cīnīties, jo zemes kungi nevarēja saprasties, īpaši Rīgas virsbīskaps ar ordeni. Mestram V. Pletenbergam izdevās zemes kungus samierināt. Viņš savāca lielu kaŗaspēku, kuŗā piedalījās arī latviešu, īpaši kuršu ķoniņi Andreja Peniķa vadībā. V. Pletenbergs krievus sakāva viņu zemes robežās 1501. gadā. Tad iestājās miers uz kādiem 50 gadiem. Šai laikā Krievijas robežas paplašinājās, un valsts kļuva stiprāka. Tās valdība arī pārliecinājās, ka sakari ar Vakareiropu varētu sekmēt Krievijas attīstību, īpaši tirdzniecība dotu labus ienākumus. Šo sakaru uzturēšanai bija nepieciešamas Baltijas jūras ostas, kas piederēja Livonijai. Lai tās iegūtu, Krievijas cars Jānis IV Bargais 1558. g. iebruka Livonijā.

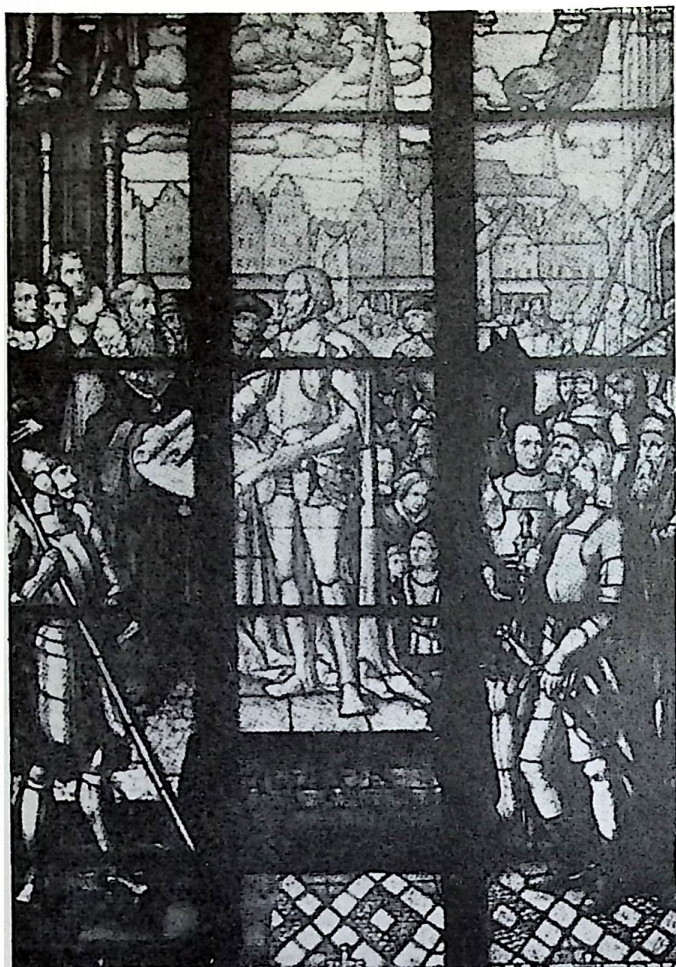
*Pletenberga
uzvaras pār
krieviem*

*Livonijar kaŗa
iemesls*

Krievijas kaŗaspēks pārstaigāja Livoniju, postīdams, laupīdams un dedzinādams gandrīz līdz Rīgai. Iedzīvotāji bēga mežos, jo krievi netaupīja ne sievas, ne bērnus. Viņi aizveda daudz zemnieku arī gustā. Muižnieki un ordeņa brāļi bēga uz lielākām pilsētām vai Vāciju. Zemes kungi nespēja pretoties krieviem, jo atkal nebija vienprātības un līdzekļu kaŗam. Kāds pretošanās mēģinājums beidzās ar ienaidnieka uzvaru. Tad Igaunija padevās Zviedrijai, bet ordeņa mestrs Gothards Ketlers un Rīgas virsbīskaps 1561. gadā atzina Polijas virskundzību, Vidzemi pievienojot tieši Lietuvas-Polijas valstij, bet Kurzemi un Zemgali pārveidojot par hercogisti, kuŗas pirmais hercogs bija G. Ketlers. Viņš atzina sevi par Polijas ķēniņa vasali. Pēc tam Krievijai vajadzējā turpināt kaŗu pret jauniem pretiniekiem, kas to piespieda izvākties no agrākās

*Krievu postījumi
Livonijā*

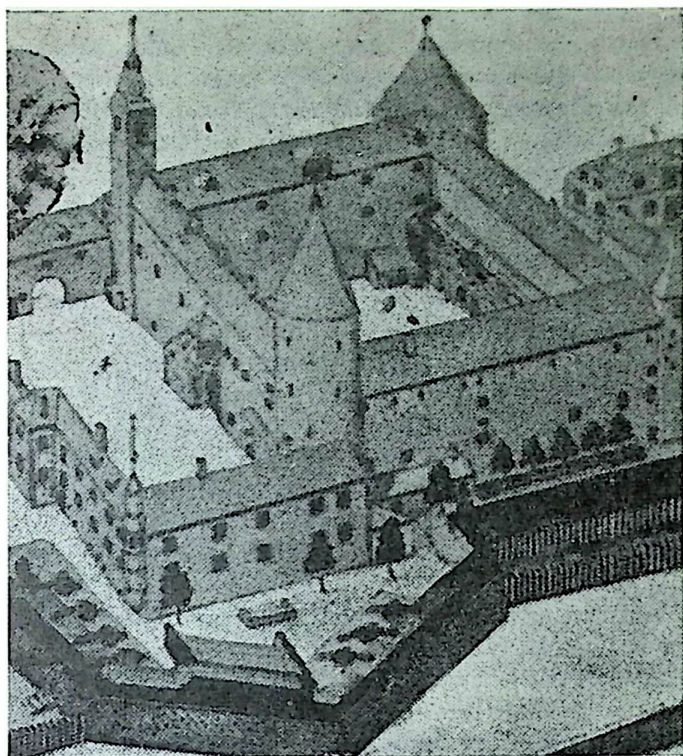
*Livonijas
sadališana*



Mestrs V. Pletenbergs pasniedz Rīgas birģermeisteram ticības brīvības grāmatu (stikla glezna Māras baznīcā).

*Vidzeme pēc
Livonijas kara*

Livonijas un 1582. un 1583. gadā līgt mieru. Šai Livonijas karā Vidzemē bija nopostītas vairākas pilsētas, sagrautas ordeņa pilis, nodedzinātas zemnieku sētas, tīrumi vietām bija aizauguši krūmiem. Ceļotāji, kam tad bija gadījies braukt cauri Vidzemei, stāstīja, ka no Valkas līdz Rīgai neesot dzirdējuši ne suni rejam, ne gaili dziedam.



Rīgas pils.

Atgriezušies no meža mājās, daudzi zemnieki bija bez zirgiem un sēklas. Viņi paši jūdzās arklā, lai iestrādātu kādu gabaliņu zemes, bet sēklu aizņēmās no muižniekiem, kuŗu vidū tad bija daudz poļu un leišu. Valdība tiem piešķīra kara laikā pamestās muižas un arī tās, kuŗas agrāk apsaimniekoja virsbīskaps un ordenis. Polijā muižnieki varēja palielināt klaušas un nodevas pēc savas iegribas un sodīt zemniekus pat ar nāvi. Tā viņi sāka rīkoties arī savās jaunajās muižās Vidzemē. Viņu paraugam sekoja vācu muižnieki. Tāpēc zemnieku stāvoklis strauji pasliktinājās. Nodevas kļuva smagākas – zemnieki deva muižai ne tikai labību, bet arī zināmu daļu no visa, ko viņi ražoja. Klaušu dienu skaits vairākās vietās pieauga uz 4–5 dienām nedēļā. Savas preces zemnieki drīkstēja pārdot tikai muižniekiem, pie kam viņiem pašiem tās vajadzēja

Zemnieku stāvoklis

*Poļu muižnieki
Vidzemē un to
rīcība*

*Zemnieku stāvokļa
pasliktināšanās*

aizvest uz pilsētu. Poļu laikos muižnieki sāka dedzināt degvīnu. Arī tas zemniekiem bija jāved uz pilsētu, kā arī jāstrādā degvīna dedzinātavās. Tātad dzimtbūšana šai laikā kļuva smagāka. Bez tam zemnieks vairs netika atzīts par savas mājas un zemes īpašnieku. Zemniekiem grūtības sagādāja arī ticības lietas, jo poļi atbalstīja katoļu ticību un veicināja zemnieku atgriešanos tajā.

*Poļu un zviedru
karš*

Poļu ķēniņš Sigismunds III, kas bija stingrs katolis, mantoja Zviedrijas troni, jo bija iepriekšējā Zviedrijas ķēniņa dēls. Kad Sigismunds III arī Zviedrijā sāka atbalstīt katoļus, zviedru tautas pārstāvji viņu atcēla no troņa. Tad Sigismunds III sāka karot pret Zviedriju. Šis karš norisinājās it sevišķi Vidzemē, kas atkal tika postīta. Bez tam Vidzemi piemeklēja barga ziema, bads un mēris. Iedzīvotāji, īpaši zemnieki mira tūkstošiem, pie kam vietām pat nebija, kas viņus apglabātu.

*Vidzemes postīšana
Bada un mēra
sekas*

*Gustava Adolfa
uzvara*

Kaŗa laime nosvērās uz Zviedrijas pusi, kad tur sāka valdīt ķēniņš Gustavs Adolfs. Viņš ieņēma Rīgu un iekaroja visu Vidzemi līdz Aiviekstei. 1629. gadā Polija līga pamieru, paturot sev Vidzemi aiz Aiviekstes, bet pārējo Vidzemi līdz Aiviekstei atdodot Zviedrijai. Polijas Vidzemi parasti sauc par Latgali. Tā bija poļu rokās līdz 1772. g., kad to pievienoja Krievijai. Poļu laikos Latgalē nostiprinājās katoļu ticība, latviešu valodā ieviesās daudz poļu un krievu vārdu, dzimtbūšana bez pārtraukumiem pastiprinājās un pārveidojās verdzībā. Valdība un muižnieki maz rūpējās par zemnieku izglītību.

*Zviedrija iegūst
Vidzemi līdz
Aiviekstei*

Latgales īpatnības

9. ZVIEDRU LAIKI VIDZEMĒ

Zviedru laiki atnesa Vidzemes zemniekiem vieglākas dienas.

Kaŗa laikā zeme bija izpostīta. Vairākas pilsētas bija gandrīz pazuduŗas no zemes virsus, piem. Valkā bija palikuŗi tikai trīs iedzīvotāji. Pils un daudzas baznīcas bija drupās; citām baznīcām nebija jumtu. Zemnieku bija palicis maz. Viņu mājās trūka mājlopu un darba rīku. Kādā pagastā nebija nevienas govus un tikai divi zirgi. Tādos apstākļos zemnieki paŗi vilka arklu, kamēr iegādājās zirgus. Tad varēja apstrādāt jau lielākus tīrumus, kas kaŗa laikā bija apauguŗi krūmiem.

Tā kā zviedriem savā zemē trūka maizes, tad viņi centās Vidzemi pārvērst par savu labības klēti. Œai nolūkā viņiem vajadzēja rūpēties par zemniekiem, kas bija labības raŗotāji. Lai viņus pamudinātu vairāk raŗot, valdība atļāva zemniekiem brīvi pārdot savus raŗojumus un uzlaboja satiksmi, pavēlot muiŗniekiem pie lielceļiem zināmā attālumā citu no cita uzcelt krogus, kur ceļotāji varētu atpūsties un pabarot zirgus.

Zviedrijas valdībai trūka arī līdzekļu valsts darbinieku atalgoŗanai, flotes būvei un citām valsts vajadzībām. Lai tos iegūtu, ķēniņa Kāŗļa XI valdiŗanas laikā tika izdarīta muiŗu redukcija jeb bijuŗo valsts un lēŗu muiŗu atsavināŗana. Vidzemē atsavināja 5/6 no visu muiŗu kopskaita. Muiŗnieki tās varēja paturēt, bet viņiem bija jāmaksā valstij noma.

Atsavinātās muiŗās zemnieki bija kroŗa ļaudis. Lai zemnieki zinātu, kādi viņu pienākumi pret muiŗu, īpaŗa komisija ieradās muiŗās, izmērija ikviena saimnieka zemi, novērtēja tās labumu un pēc zemes platības un ienesīguma noteica klaufas un nodevas, kuŗas ierakstīja īpaŗā pagasta jeb vakas grāmatā. No tās katram zemniekam izrakstu par viņa klaufām un nodevām, kas bija aprēķinātas arī Zviedrijas naudā,

*Kaŗa postījumi
Vidzemē*

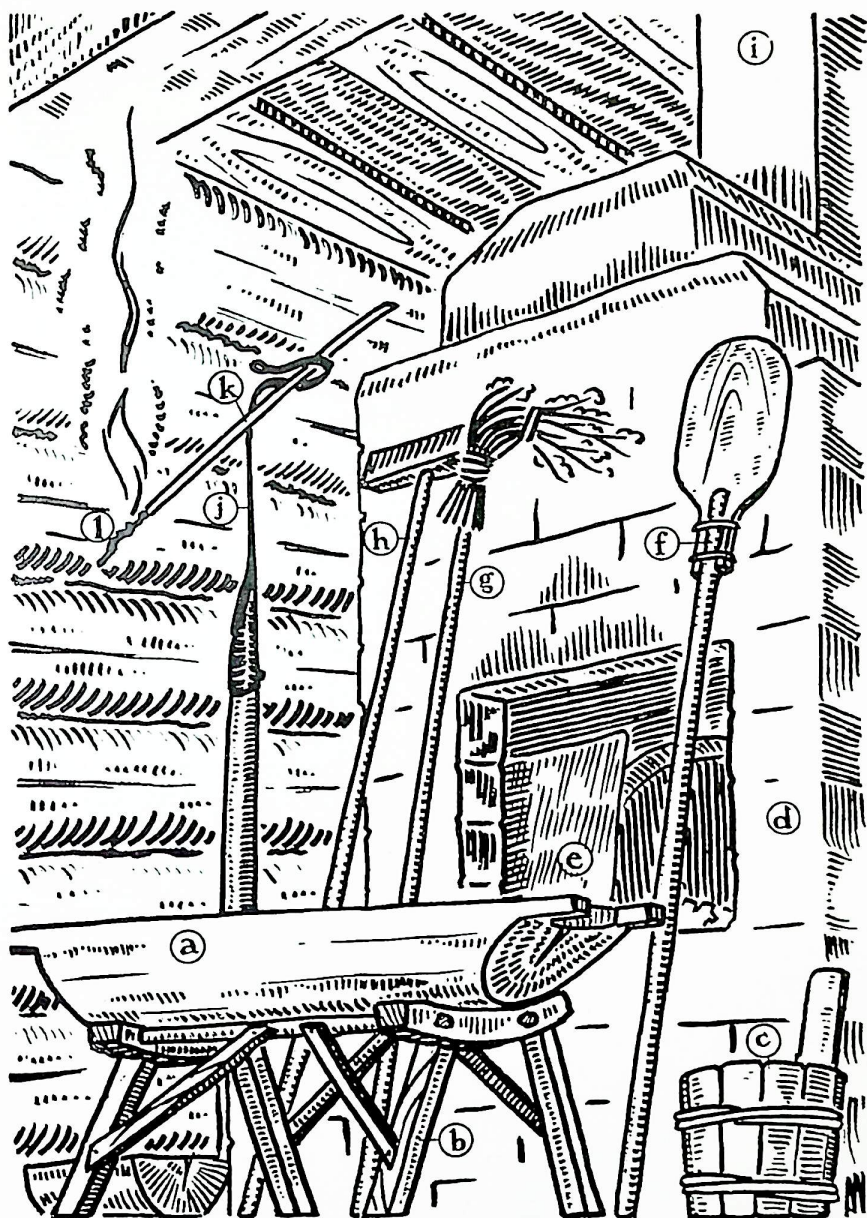
*Maizes trūkums
Zviedrijā*

*Līdzekļu trūkums
valsts vajadzībām
Muiŗu redukcija*

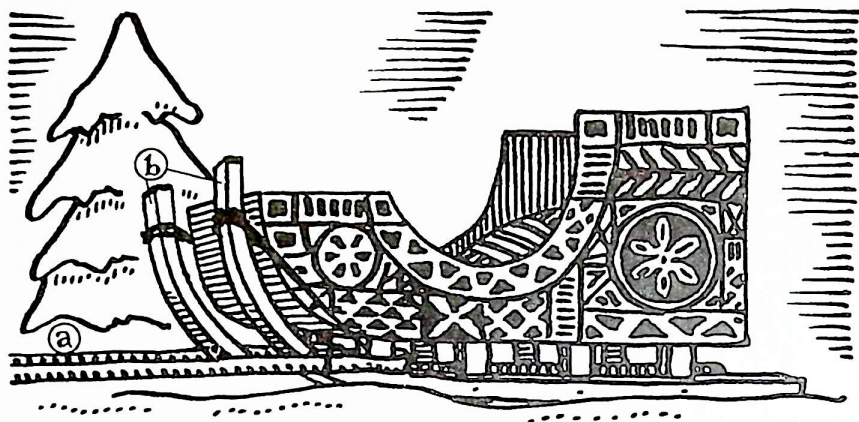
Vaku grāmatas



Vidzemes vīrietis un jaunava.



Maizes krāsns un abra
 a - abra; b - krāģis abras uzlikšanai; c - ķipsis; d - krāsns; e - krāsns
 plāte; f - lize; g - krāsns slotā; h - krāsns kruķis; i - skurstenis;
 j - lākturis; k - skals; l - ogle.



Kamāns (a) ilksis; (b) slieces.

Zemnieku aizsardzība

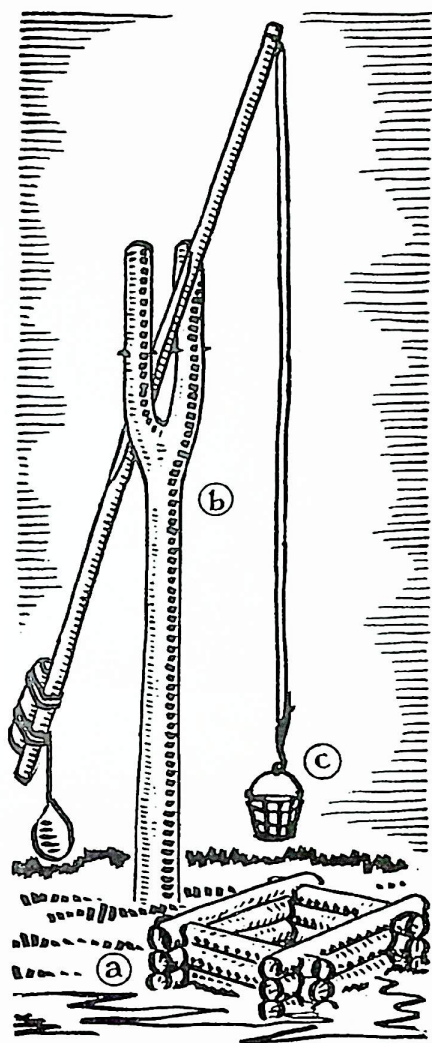
piem. rudzu pūru novērtēja par 1 dālderu, 1 govi – 2,5 dāld., 1 zirdzinieka dienu kļaušas – par 4 grašiem, 1 kājnieka dienu – 3 grašiem. Tad muižnieki vairs nevarēja palielināt kļaušas un nodevas. Ja viņi to darīja, tad bija jāmaksā valstij liels naudas sods. Muižnieks nedrīkstēja arī izlikt zemnieku no mājām vai pārcelt to uz citu vietu bez viņa piekrišanas. Zemnieks bija gan saistīts pie zemes, bet varēja atpirkties no kļaušām un nodevām, samaksājot par tām naudā vai graudā. Tad viņu sauca par leidas vīru. Kad muižai viss bija nodots, tad ražas atlikumu – linus, labību, sienu un citu viņš varēja pārdot tirgū. Muižnieks varēja sodīt kļaušiniekus par nepaklausību muižas darbos, bet tiesāt zemniekus viņš nevarēja. Par visiem pārkāpumiem zemniekus tiesāja tiesas.

Zemnieku turība

Valdības atbalstīti un aizsargāti, zemnieki tika pie turības. Kaŗa laikā, kad krievi postīja Vidzemi, no dažu zemnieku mājām paņēmti 10 zirgu, 34 govis, 20 teļu, 13 cūku, 56 āitas, sudraba un zelta rotas lietas, samta svārki, zīda lakati un citas mantas. Kāzās un citos zemnieku godos sāka ieviesties izšķērdība. Tad valdība noteica, cik dienu godi drīkst turpināties un cik tajos atļauts patērēt alus, gaļas un citu produktu.

Zviedrijas valdība un luterticība

Zviedrijas ķēniņi bija stingri luterāņi. Viņi ļoti rūpējās par baznīcām – atjaunoja nopostītos dievnamus



Vinda un aka.
a - akas grodi;
b - vinda;
c - akas spainis.

un cēla jaunus, dibināja mācītājmuižas, rūpējās, lai visās draudzēs būtu mācītāji, kas prastu daudzes locēkļu valodu, pavēlēja muižniekiem raudzīties, lai zemnieki apmeklē dievkalpojumus, tādēļ kļaušinieki sestdienās jau laikus bija atbrīvojami no darba.



Zemnieku kāzinieku jājiens Vidzemē.

*Bībeles tulkojums
un skolas*

Mācītāju sagatavošanai un vispār izglītības veicināšanai Gustavs Ādolfs Rīgā un Tērbatā atvēra ģimnāzijas un 1632. g. Tērbatā nodibināja universitāti. Šīs mācības iestādes varēja apmeklēt arī zemnieku bērni. Pirmais latvietis, kas beidzis Tērbatas universitāti, ir rīdzinieks Jānis Reiters, kas pēc kursa beigšanas bija par mācītāju Raunā un bija draudzīgs zemniekiem. Lai latvieši varētu labāk iepazīties ar kristiešu mācību, Alūksnes mācītājs Ernests Gliks pārtulkoja bībeli latviešu valodā, un valdība deva līdzekļus tās izdošanai (1689. g.). E. Gliks savā draudzē nodibināja arī 3 skolas, kuŗu audzēkņus sūtīja par skolotājiem citās draudzēs. Jānis Fišers nodibināja Tērbatā skolu skolotāju sagatavošanai. Kad muižnieki ziņoja ķēniņam, ka latviešu bērni negribot mācīties, viņš ar šīs skolas latviešu skolēniem aizbrauca uz Zviedriju pie ķēniņa,

kas tad personīgi pārliecinājās, ka latviešu bērni grib un var mācīties. Fišers arī uzdeva mācītājiem aizrādīt vecākiem par izglītības svētību, īpaši amatu mācīšanos un parbaudīt draudzes locekļus galvas gabalu zināšanā. 1687. gadā valdība pavēlēja pie katras draudzes baznīcas nodibināt skolu un iemērīt skolotāja algošanai zemi. Šīs skolas sauca par draudzes skolām. Zemnieki sāka savus bērnus labprāt sūtīt skolā, un skolu skaits Vidzemē pieauga, bet jauns karš pārtrauca un izpostīja tikko iesākto darbu.

10. ZIEMEĻU KARŠ UN TĀ SEKAS

*Ziemeļu kara
cēlonis*

Muižu redukcijas dēļ Vidzemes muižnieki kļuva par Zviedrijas nesamierināmiem ienaidniekiem. Viņu vadonis I. R. Patkuls aizbēga uz Poliju un kūdīja pret Zviedriju un tās ķēniņu Augustu II, kas bija valdnieks arī Saksijā, kādā no daudzajām vācu valstīm. Patkuls sazinājās arī ar Dānijas un Krievijas valdniekiem. Polija, Dānija un Krievija nevarēja samierināties ar to, ka Zviedrijai piederēja zemes gandrīz visapkārt Baltijas jūrai. Šīm valstīm arī bija vajadzīga Baltijas jūra, īpaši tās ostas. Tāpēc minētās valstis vienojās karot pret Zviedriju.

*Kārļa XII uzvaras
gājiens*

1700. gadā tās no trim pusēm uzbruka Zviedrijai, kuŗas ķēniņš Kārlis XII bija vēl jauneklis, bet spējīgs karavadonis. Viņš vispirms vērsās pret Dāniju, uzvarēja tās karaspēku un piespieda līgt mieru. Tad viņš ar savu karaspēku pārcēlās pāri Baltijas jūrai un devās uz Zviedrijas cietoksni Narvu, ko bija ielencis Krievijas cars Pēteris ar lielu armiju. Šo armiju Kārlis XII tik ātri un viegli sakāva, ka neatzina par vajadzīgu pat to vajāt. Viņš ar savu karaspēku steidzās uz Rīgu, kuŗu no Spilves pļavām apšaudīja Polijas ķēniņa Augusta II sabiedrotie – Saksijas karavīri. Pilsētas ganībās zviedri aizdedzināja mitrus salmus un dūmu aizsegā pārcēlās pāri Daugavai. Šo ienaidnieku Kārlis XII uzvarēja un vairākus gadus vajāja to cauri Kurzemei un Polijā, kamēr Augusts II padevās. Viņš izdeva zviedriem Patkulu un pats atteicās no Polijas troņa.

*Vidzemes
izpostīšana*

Vidzemē Kārlis XII bija atstājis nelielas karaspēka vienības. Krievu karavadonis Šeremetjevs tās sakāva un, vajādam ienaidnieku, postīja visu, kas gadījās pa ceļam – nodedzināja Valku līdz ar daudzām muižām, aizdzina lopus un aizveda gūstā iedzīvotājus, dažādi mocot tos un nogalinot daudzus vīrus, sievas un bērnus. Krievi ieņēma Vidzemes mazpilsētas un postīja



Dzīvojamā rija Vecpiebalgas pagastā.

laukus. Par šiem postījumiem liecina Šeremetjeva ziņojums Pēterim I: »Man tev jāziņo, ka ienaidnieka zemē nav vairs ko postīt. No Pleskavas līdz Tērbatai... 38 verstes šaipus Pērnavas un no Rīgas līdz Valkai viss ir izpostīts, visas pilis sagrautas. Nekas nav atlicis, izņemot Pērnavu, Rēveli un šur tur pa muižai pie jūras.«

Gaidot Kārli XII atgriežamies Vidzemē, krievi vēl pastiprināja postīšanu: īpašas kaŗaspēka vienības kā viesulis drāzās pa zemi, nodedzinādamas mājas un iznīcinādamas mājlopus, labību un citus uztura līdzekļus; bērnus, jaunākos vīriešus un sievietes tās sūtīja uz Krieviju, bet vecos nogalināja vai pēra.

Bet Kārlis XII uz Vidzemi nenāca. Viņš devās uz Krieviju, lai tur kopā ar cara Pētera pretiniekiem sakautu viņa armiju. Tad Kārlim XII pietrūka ieroču. Tāpēc Pēteris I viņa armiju sakāva 1709. gadā. Nākamajā gadā viņš ieņēma Rīgu un citas piejūras pilsētas Vidzemē un Igaunijā.

Pēc 1709. g. bargās ziemas Vidzemē bija bads, kam sekoja mēris. Tad izmira vairāk nekā puse Vidzemes iedzīvotāju. Pārējie, īpaši zemnieki bija sabēguši mežos. Nekoptie tirumi pamazām pārvērtās atmatās un aiz-

*Vidzemes un
Igaunijas
iekaŗošana*

Mēris Vidzemē



Labības plaušana Vidzemē (Broces zīm.).



Labības plāvēji Trikatā – sasiētās kopīgas saslien statīšos.



Siena pļauja Vidzemē (Broces Iīm).



Siena pļauja Rīgas apkaimē.

auga krūmiem. Kaŗš vēl turpinājās vairākus gadus, bet maz skāra Vidzemi. Pēc vairākām neveiksmēm 1721. gadā zviedri līga mieru un atdeva Krievijai Vidzemi un



Istaba Liepas pagasta Jullās.

Igauniju. Kārlis XII jau agrāk bija kritis kādā kaujā.

Tie zemnieki, kas kara un mēra laikā bija palikuši dzīvi, atgriezās savās mājās, kur bija palikusi reti kāda ēka, nebija mājlopu, nebija arī darba rīku. Zemnieki mitinājās zemnīcās, uzcēla seno mednieku laikmeta slietēpus vai apmetās rijās, kur tās nebija nodedzinātas. Citu ēku celšanai tūlīt nebija laika, jo muižas prasīja kļaušiniekus ēku celšanai vai atjaunošanai un zemes apstrādāšanai. Bet viņu bija ļoti maz.

Lai Vidzemes muižnieki necīnītos arī pret Krieviju, Pēteris I atdeva viņiem atpakaļ reducētās muižas un atjaunoja visas agrākās muižnieku tiesības. Šeremet-



Grāfa Mēdema Zaļās muižas pils.

jevam un citiem krievu karavadoniem viņš uzdāvāja valsts muižas Vidzemē. Tie no savām Krievijas muižām ieveda zemniekus, ar kuņiem viņi bija pieraduši apieties kā ar vergiem. Pēc viņu parauga arī vācu muižnieki pirka citās zemēs zemniekus, ieveda tos Vidzemē un apgājās kā ar pirktu preci – pārdeva, iekļājā, paspēlēja kartīs. Tad dzimtbūšana pārveidojās verdzībā, jo zemnieks nebija vairs saistīts pie zemes, bet bija muižnieka kustamā manta.

*Zemnieku ievešana
Vidzemē un ver-
dzības izveidošanās*

Krievijas valdība atļāva muižniekiem rīkoties ar zemniekiem pēc viņu iegribas. Tas deva iespēju muižniekiem palielināt zemnieku nodevas un kļaušu dienu skaitu pat trīskāršot. Tāpēc zemniekiem atlika ļoti maz laika strādāt savās mājās un kārtīgi apkopt zemi. Viņu saimniecībās bija vāja raža, un zemnieki kļuva arvien nabadzīgāki.

Kļaušu veidi Vidzemē bija ļoti dažādi. Parasti saimnieks sūtīja muižas darbos īstenieku jeb vīru ar zirgu un darba rīkiem, kā arī otrinieku, kas gāja viens pats darbā. Tās bija kārtējas kļaušas. Vēl bija ārkārtējas kļaušas, piemi. talka, kad gandrīz visi zemnieku māju iemītnieki tika aicināti steidzamākos darbos – labības novākšanai, mēsļu vešanai un citiem darbiem. Bija jādod arī šķūtnieki muižai degvīna, labības un citu

*Kļaušu veidi
Vidzemē*

ražojumu vešanai uz pilsētu. Sievietes no katras mājas pēc kārtas gāja uz muižu velu mazgāt, lopus apkopt, sakpu dārzus ravēt un darīt citus darbus. Tās bija kārtnieces.

Pēc labības novākšanas sākās darbi rijās. Rijnieks kūlējus cēla drīzi pēc pusnakts un stingri viņus uzraudzīja. Citus klaušiniekus izrikoja darbos un uzraudzīja vagaris jeb stārasts, kas varēja viņus arī sodīt par nepaklausību, slinkošanu vai nolaidību.

Muižnieku greznā dzīve

18. g. s. otrā pusē, kad Ziemeļu kara postījumi muižās vairs nebija vērojami, muižnieki sāka celt greznas pilis un izšķērdīgi dzīvot. Tādu dzīvi viņi bija vērojuši Krievijā, kur viņi kalpoja armijā par virsniekiem, daudzos valsts amatos un pat cara galmā. Pēc nokalpotiem gadiem viņi atgriezās savās muižās un centās atdarināt to, ko bija novērojuši krievu muižnieku un galminieku dzīvē. Tad bija vajadzīgi lieli līdzekļi. Lai tos pavairotu, muižnieki paaugstināja zemnieku nodevas, paplašināja muižu laukus, pievienojot tiem pamesto zemnieku māju zemi, un sevišķi pievērsās degvīna dedzināšanai un alus darišanai. Līdz ar to zemnieku nastas kļuva arvien smagākas. Īpaši nepatīkams bija darbs degvīna dedzinātavās, jo tur klaušiniekiem labību nodeva ar mēru un ar mēru saņēma viņu ražoto degvīnu. Ja kāds klaušinieks nevarēja nodot pilnu mēru, tad viņam iztrūkuma ražošanai bija jādod sava labība.

Zemnieku pienākumi pret valsti un baznīcu

Bez muižas klaušām un nodevām zemnieki maksāja valstij nodokļus, laboja ceļus un tiltus, uzturēja zirgu pastu un deva mācītājam un šķesterim sieciņus.

Bandinieku stāvoklis

Kalpiem klājās labāk nekā saimniekiem. Viņi lielāko tiesu bija bandinieki, kas algas vietā saņēma puspūru vai sieku linu vai labības un to iesēja saimnieka zemē. Šo bandas zemi kalpi apstrādāja ar savu vai saimnieka zirgu. Viņi negāja par sevi klaufs un nedeava nodevu. Savus rudzus vai linus bandinieki pārdeva, jo paši dzīvoja saimnieka maizē. Bandas saņēma arī saimnieka brāļi un māsas, ja tie viņam strādāja.

11. KURZEMES HERCOGISTĒ

Kurzemes hercogistē, izņemot Jēkaba valdīšanas laiku, norisinājās cīņas hercoga un muižnieku starpā. Bijušie ordeņa brāļi paņēma valsts muižas, atstājot hercogam apmēram trešo daļu no visas zemes platības. Ar ienākumiem no šīs zemes viņam vajadzēja iztikēt. Tā kā to bija maz, viņam bija grūti uzturēt karaspēku un apmierināt citas valsts vajadzības. Sakarā ar to muižnieki negribēja hercogu klausīt, bet viņš bija spiests ievērot muižnieku prasības.

*Hercoga un
muižnieku
attieksmes*

Jau Gotharda Ketlera valdīšanas laikā lēņu muižas kļuva par to lietātāju gandrīz pilnīgu īpašumu. Muižnieki bija atsvabināti no nodokļiem un klaušām, izņemot kaķa gaitas. Viņi varēja brīvi rīkoties ar zemnieku mantu un viņu darba spēku, varēja viņus izlikt no mājām un sodīt ar nāvi, par ko liecināja karātavas gandrīz visās muižās. Klaušu un nodevu lielumu privātajās muižās noteica muižnieka iegriba. Pašus zemniekus drīz vien sāka uzskatīt par vergiem, kas ar visu savu mantu piederēja muižniekam. Vispār muižnieks savā novadā bija valdnieks, kas reizēm pat atļāvās ar saviem apbruņotajiem vīriem iebrukt kaimiņa novadā un to izpostīt.

*Muižnieku vara
savā novadā*

Nedaudz labāks zemnieku stāvoklis bija valsts muižās, jo tur hercoga izdotie noteikumi viņus pasargāja no muižkunga patvarībām. Valsts muižās bija arī klaušu un nodevu saraksti. Par nodarītām pārestībām zemnieki varēja sūdzēties.

*Zemnieku stāvoklis
hercoga muižās*

Hercogu Jēkabu (1642–1682) muižnieki klausīja un pat centās savās muižās rīkoties pēc viņa parauga. Jēkabs bija labs saimnieks. Viņš ierīkoja daudz darbnīcu, kurās ražoja stiklu, ziepes, papīru, šautenes, liелgabalus, buķas, tauvas un citas preces. Šajās darbnīcās par strādniekiem bija valsts muižu zemnieki, bet meistarus hercogs aicināja no ārzemēm. Tā kā tiem

*Hercoga Jēkaba
rūpniecība un
tirdzniecība*



Hercogs Jēkabs.

bija jāmaksā augstas algas, tad viņš lika apmācīt par meistariem kurzemniekus, īpaši latviešu zemniekus.

Saražotās preces ne tikai patērēja Kurzemē, bet izveda arī uz citām valstīm, piem. Zviedriju, Holandi, Angliju, Franciju. Preču izvadāšanai hercogs būvēja kuģus, kas braukāja pa jūrām ar Kurzemes karogu – melnu vēzi sarkāna laukā. Tirdzniecības kuģus pavadīja un apsargāja kara kuģi, kuģus, tāpat kā tirdzniecības kuģus, pagatavoja hercoga kuģu būvētavas. No tām vislielākā bija Ventspilī, kuģas apkārtnē bija meži ar slaidām priedēm. Tās noderēja mastkokiem. Kuģi tika būvēti arī citām valstīm, piem. Anglijai un Venecijai.

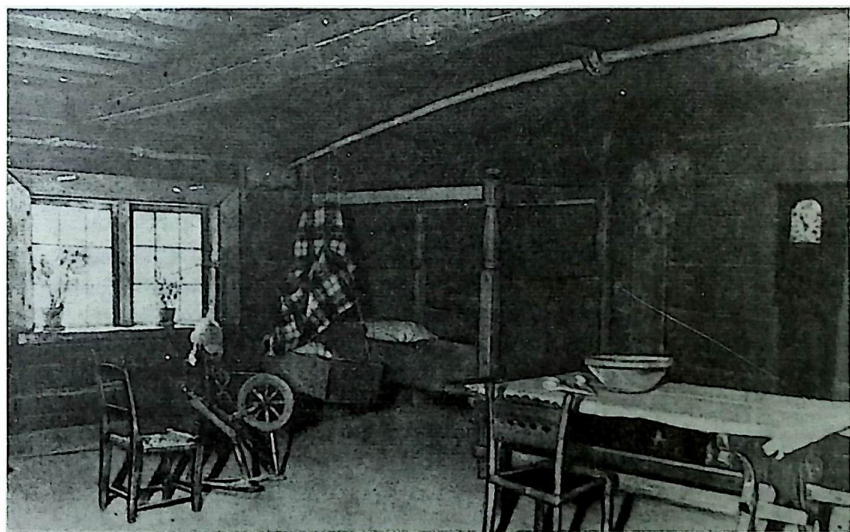
Tais laikos vislielāko pelņu deva tirdzniecība ar kolonijām. Tāpēc Jēkabs iegādājās arī tās – Sv. Andreja salu pie Afrikas rietumu krastiem un Tobago salu Amerikā. Tur nometināja un nodarbināja arī latviešus.

Zemnieku pienākumi Jēkaba valdīšanas laikā

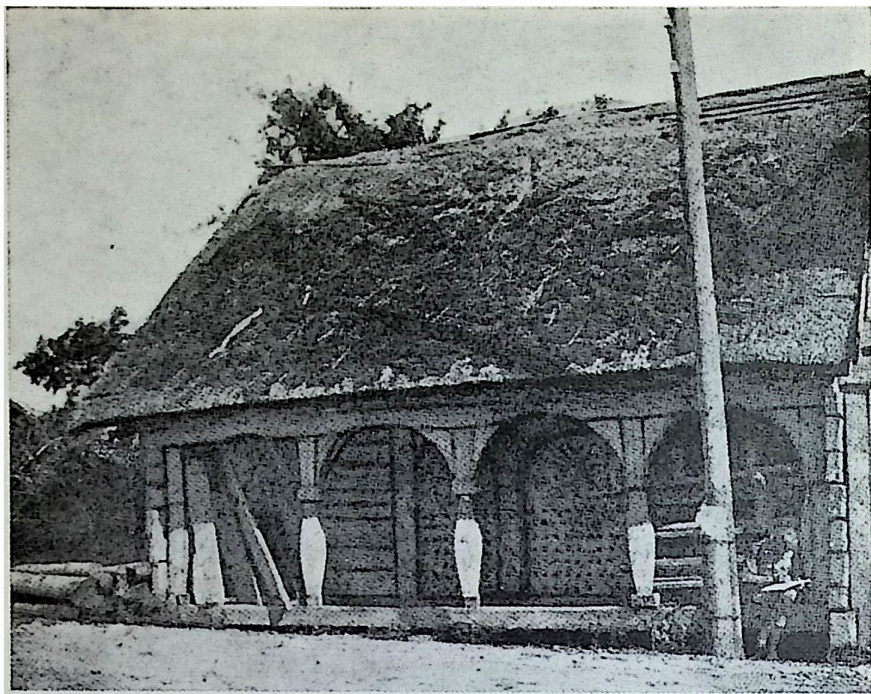
Jēkaba valdīšanas laikā valsts muižu zemniekiem bija jāstrādā lauksaimniecībā, darbnīcās, tirdzniecībā, jābrauc šķūtīs ar rūpniecības ražojumiem, jāpiegādā pelni stikla ražošanai. Bet daudziem centīgiem zemniekiem bija iespējams arī iemācīties kādu amatu un sasniegt labāku stāvokli dzīvē, pat atbrīvoties no dzimtbūšanas, ja viņus ieskaitīja brīvmeistaru kārtā.



Istaba Dienvidkurzemē.



Senatnīga Zemgales istabas iekārta.



Klēts ar lieveni Koniņu ciemā.

Bez tam Jēkabs rūpējās par hercoga muižu zemnieku drošību un pamudināja viņus nodarboties ar lopkopību un ražot sviestu, ko izveda arī uz ārzemēm.

Pēc Jēkaba nāves rūpniecība un tirdzniecība pagrima, jo viņa dēls par saimniecību neinteresējās. Viņš nodevās izpriecām, iztērēja tēva laikā iekrātos līdzekļus un iekļuva parādos, kuŗu dēļ hercoga muižas nonāca muižnieku rokās. Tad šo muižu zemnieku stāvoklis sāka līdzināties zemnieku verdzībai privātās muižās. Tai pašā laikā atjaunojās nesaskaņas hercoga un muižnieku attieksmēs. Uz neilgu laiku tās apklusā, kad hercogs Ernsts Bīrons bija Krievijas pārvaldnieks un varēja plaši rīkoties ar tās naudu, kā arī izgādāt muižniekiem ienesīgas vietas Krievijas valsts dienestā. Šai laikā Ernsts Bīrons arī uzcēla skaistas pils Jelgavā un Rundālē. Kad Ernstam Bīronam šo līdzekļu vairs

*Saimniecības
pagrimšana pēc
Jēkaba nāves*

*Nesaskaņas hercoga
un muižnieku
attieksmēs
Ernsta Bīrona
celtnes*



Vēdzirnavas Kurzemē.

nebija, tad daudzi muižnieki vairs negribeja viņu atzīt par hercogu. Viņa dēlam Pēterim muižnieki tikai tad zvērēja uzticību, kad viņš atzina izlēņotās muižas par muižnieku īpašumu. Bet drīz pēc tam starp hercogu un muižniekiem atkal radās nesaskaņas. Tās izmantoja Krievija, vilinot muižniekus ar augstām un ienesīgām vietām valsts dienestā. Kurzemes muižnieki tās jau pazina. Tāpēc viņi izteicās par Kurzemes pievienošanu Krievijai, kas arī notika 1795. gadā. Tad hercogs Pēteris atteicās no troņa un aizbrauca uz Vāciju. No Krievijas viņš saņēma mūža pensiju.

Par luterticīgo baznīcu un izglītību Kurzemē visvairāk interesējās hercogs Gothards Ketlers un Pēteris Bīrons. Kurzemes hercogistes sākumā zemē bija maz baznīcu; tās pašas sabrukušas. Mācītāji nemācēja latviešu valodu un sprediķoja ar tulku palīdzību. Zemnieki joprojām pielūdza savus senču dievus. Hercogs Gothards ar bargiem sodiem spieda zemniekus apmek-

*Muižnieku interese
par ienesīgām
vietām Krievijā*

*Kurzemes pievie-
nošana Krievijai*

*Rūpes par baznīcu
un izglītību*



Hercoga Pētera akadēmija.

lēt dievkalpojumus, kristīt bērnus un apglabāt mirušos iesvētītās kapsētās. Ar stingru uzstāšanos viņš panāca arī to, ka muižnieku landtāgs nolēma celt 70 baznīcas un katrā draudzē nodibināt mācītāja pagastu, kuŗa zemnieku mājas ar nodevām un klaušām uzturēja mācītāju. Hercogs Gothards lika arī tulkot latviešu valodā reliģiska satura rakstus un nodibināja trīs skolas, kuŗās varēja mācīties arī latviešu bērni. Hercogs Pēteris nodibināja Jelgavā Pētera akadēmiju, ko viņš gribējat izveidot par universitāti. Neraugoties uz šīm hercogu pūlēm, latvieši nevarēja arī Kurzēmē aiz-

mirst senās paražas, jo hercogi, mācītāji un īpaši muižnieki viņiem tomēr bija sveši cilvēki.

Zemnieks vēroja, ka viņam arvien vairāk jāstrādā šo kungu labā; piem. 18. g. s. hercoga muižās ieveda riežu kārtību: katram saimniekam ierādīja muižas tīrumos un pļavās 3–4 pūrvietas lielu platību ziemāja, vasarāja un pļavas, ko viņam vajadzēja apstrādāt un nokopt. Lai ātrāk tiktu galā ar savu riežu un paspētu apkopt arī savus laukus un pļavas, saimnieks ar visu savu saimi bija spiests strādāt sējas un pļaujas laikā arī naktīs. Nodevas Kurzemē gan bija mazākas nekā Vidzemē. Dažās hercoga muižās visas nodevas varēja samaksāt naudā. Tām te bija maza nozīme, jo galveno: ieņēmumus deva muižu tīrumi, mājlopi, degvīna dedzinātavas un krogi. Vispār Kurzemes hercogu ļaudīm bija labāka dzīve nekā pārcējās Latvijas zemniekiem.

*Zemnieku kļaušas
un nodevas 18. gs.
hercoga muižās*

12. BRĀĻU DRAUDZE UN APGAISMOTĀJI VIDZEMĒ

*Baznīcu un skolu
stāvoklis Vidzemē
18. gs. pirmajā pusē*

Pēc Ziemeļu kara vēl ilgu laiku Vidzemē daudz dievnamu bija drupās un skolām nebija piemērotu telpu; tās mitinājās rijās, pirtīs un reti kāda īstā skolas namā. Arī daudzi mācītāji un skolotāji savam darbam nebija sagatavoti; daži skolotāji pat nemācēja rakstīt un savus audzēkņus bieži piekāva. Lasītpratēju skaits Vidzemē tomēr pieauga. Par to jāpateicas mātēm, kas mācīja savus bērnus lasīt. Viņas pie skala uguns vakaros strādāja un mācīja savus bērnus lasīt vārdus kādā grāmatā. Mācītāji parasti bija ieceļojuši par mājiskolotājiem muižnieku ģimenēs un, iemācījušies dažus vārdus latviešu valodā, ieņēma mācītāju vietas, bet ar savu uzvedību nebija labs paraugs draudzes locekļiem; piem. dažās svētdienās kopā ar muižnieku gāja medībās un baznīcā nemaz neieradās; zemnieki viņus velti izgaidījās pie baznīcas.

*Hernhūtes brāļi
Valmiermuižā*

18. g. s. vidū notika pārmaiņas latviešu garīgajā dzīvē. No Hernhūtes (Vācijā) ieceļoja Latvijā daži amatnieki un apmetās uz dzīvi Valmiermuižā. Viņi nodibināja Valmierā skolotāju semināru, kur mācījās apmēram simts latviešu, un, iemācījušies latviešu valodu, sāka pulcināt latviešus, kuņiem stāstīja par Kristu, lasīja bībeles pantīņus, vienkāršos vārdos tos viņiem paskaidroja un dziedāja kopā ar sanāksmes apmeklētājiem baznīcas dziesmas. Klausītājiem mīļš kļuva Kristus, skaidrāka Viņa mācība un stiprāka ticība Dievam.

*Brāļu rīkotās
sanāksmes*

Par šīm sanāksmēm dabūja zināt Valmieras apkārtnes zemnieki, lielā skaitā ieradās tajās un bija ļoti apmierināti ar tur dzirdēto un redzēto. Viņi sāka saprast kristīgo ticību un tās ietekmē mācījās lasīt, lasīja bībeli, atmeta dzeršanu un bija kārtīgi darbā. Tos, kas bija centīgāki dievlūgšanā un dzīvē, uzņēma īpašā



Smiltenes brāļu draudzes saiešanas nams.

draudzē, kas dedzīgākos no viņiem ievēlēja par vadītājiem. Viņus sauca par tētiņiem vai sacītājiem. Draudzes locekļi cits citu sauca par brāļiem un māsām, no kā cālies brāļu draudzes nosaukums. Līdzīgas brāļu draudzes sanāksmes sāka noturēt arī Valmieras apkārtnē un citur Vidzemē.

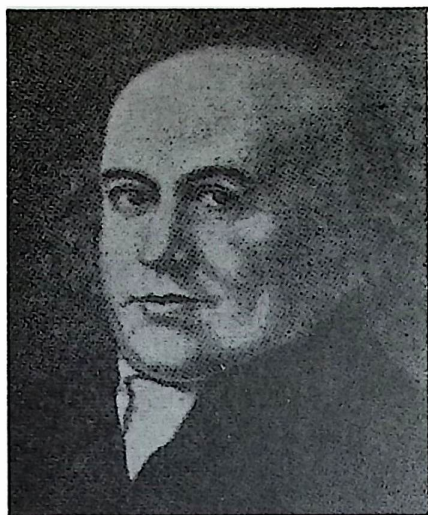
Brāļu draudze

Kad brāļu draudzes ietekmē baznīcas un krogi kļuva arvien tukšāki, muižnieki un mācītāji izturējās naidīgi pret šo kustību. Tas sarūgtināja brāļu draudzes locekļus un pamudināja viņus aizstāvēties — cīnīties par ticību un taisnību. Dzimtļaužu smagās klaušas un bargie sodi nesaskanēja ar brāļu draudzes mācību par cilvēku vienlīdzību Dieva priekšā un savstarpējo mīlestību. Tāpēc brāļu draudzes locekļi nevarēja mierīgi noskatīties, kad zemniekiem nodarīja sevišķas pārestības. Viņos iedegās griba aizstāvēt cietušos.

*Brāļu dzīves veids
un noskaņojums*

18. g. s. Eiropā bija rakstnieki, kas arī cīnījās par taisnību un brīvību. Izglītības ietekmē daudzi eiropieši pārliecinājās, ka dzimtbūšana kaitīga ne tikai zemniekiem, bet arī muižniekiem un valstij, jo dzimtcilvēka darbs nebija ražīgs, un nebrīvie cilvēki slikti aizstāvēja savu valsti, būdami kaŗavīri. Dzimtbūšana bija arī

*Apgaismotāju
mācība*



Garlībs Merķelis.

pretrunā ar mācību par nepieciešamību cienīt cilvēku. Šīs domas pauda Eiropas izglītotākie rakstnieki un prasīja dzimtbūšanas atcelšanu. Viņus parasti sauc par apgaismotājiem.

Merķeļa Latvieši

Vidzemē sevišķi pazīstams apgaismotājs bija Garlībs Merķelis. Viņš sarakstīja vācu valodā grāmatu *Latvieši*, kuŗā stāsta par vācu viltību iecelošanas laikā Senlatvijā, par muižnieku necilvēcīgu apiešanos ar zemniekiem, viņu grūto stāvokli un naidu pret apspiedējiem, kas var izlauzties uz āru, jo zemnieki sāk saprast, kas ir viņu posta vaininieks. »Tauta vairs nav neredzīgs suns, ko ar sitieniem var dzīt pie ķēdes. Tā ir tīģeris, kas klusās dusmās grauž savas važas un ar ilgām gaida to acumirkli, kad varēs tās pārraut un nomazgāt savu kaunu asinīs,« raksta G. Merķelis un brīdina muižniekus, ka zemnieki var viņiem atriebties.

13. ZEMNIEKU NEMIERI UN 1804. G. ZEMNIEKU LIKUMI VIDZEMĒ

Apgaismotāju mācību reti kāds zemnieks pazina, bet bībeles pantīņus viņš daudzreiz bija dzirdējis brāļu draudzes sanāksmēs. Tie pastiprināja viņa pārliecību, ka muižnieku izturēšanās pret zemniekiem un viņu prasības ir netaisnas. Cēsu pilspagasta zemnieki iesniedza Krievijas ķeizarienes dēlam un troņmantniekam lūgumu izmeklēt muižnieka rīcību. Bet tas nelīdzēja – muižnieki rīkojās tāpat kā līdz šim.

*Zemnieku
noskaņojums*

Pienāca 1784. gads, kad valdība pieprasīja no zemniekiem jaunu nodokli – galvas naudu, kas bija jāmaksā visiem vīriešiem. Zemnieki prātoja, ka nu viņi esot kroņa ļaudis, kam neesot vairs jāiet muižas darbos un jādod tai nodevas. Šīs domas ātri izplatījās pa Vidzemi, īpaši Raunas apkārtni. Lai pārtrauktu visus sakarus ar muižu, zemnieki galvas naudu nemaksāja muižā, bet gāja uz Valmieru nomaksāt to valsts iestādēs. No Raunas, Smiltenes, Dikļiem un Krimuldas Valmierā saplūda daudz zemnieku. Tad muižnieki pieprasīja valdības karaspēku, kas zemniekus piespieda klausīt muižniekiem, pie kam daudzus nemieru dalībniekus bargi sodīja.

*Galvas naudas
nemieri*

Arī citu iemeslu dēļ vietām Vidzemē bija nemieri. Visnopietnākie nemieri izcēlās 1802. gadā Kauguru muižā pie Valmieras, kad mācītājs neveikli nolasīja baznīcā valdības rīkojumu, pēc kuŗa zemniekiem siena un labības vietā valdībai jāmaksā nodoklis naudā. Sāka klīst baumas, ka mācītājs esot noklusējis zemnieku brīvīvaišanu. Tad Kauguru un citu apkārtnējo muižu zemnieki atteicās iet klaušās. Zemnieku nomierināšanai Kauguru muižā ieradās zemes tiesnesis ar dažiem kareivjiem. Viņš tūlīķ lika vairākus zemniekus sodīt ar miesas sodu, bet pārējos paturēja apcietinājumā.

*Kauguru muižas
nemieri un to
vadoņi*

Kokmuižas sulainis Gotards Johansons, kas bija la-
sījis vācu avīzes un zināja, ka Francijā tautas vai-
rākums sacēlies pret savu ķēniņu un to nonāvējis
(revolūcija), pamudināja apkārtnes zemniekus sapul-
cēties Kauguru muižā un prasīt apcietināto atbrīvo-
šanu. Liela zemnieku skaita vārdā Vītēlu saimnieks
Pēteris un viņa kalps Jānis veda sarunas ar zemes
tiesnesi. Tas bija izsaucis no Cēsim kareivjus. Kad tie
pienāca, tad viņš zemnieku prasību noraidīja un lika
kareivjiem šaut pūlī ar lielgabalu. Pēc pirmā šāvienu,
ieraugot kritušos, pūlis izklīda. Kritušos 10 zemniekus
apraka cīņas vietā, kur Latvijas republikas laikā stu-
denti viņiem uzcēla pieminekli. Nemiernieku vadoņus
Gotardu Johansonu, Vītēlu Pēteri un Jāni un kučieri
Bušu arestēja un viņiem piesprieda nāves sodu, ko pār-
vērtā miesas sodā un pēc tā izpildīšanas viņus aizsūtīja
uz Sibīriju spaidu darbos. Vītēlu Pēteris vēlāk atgrie-
zās dzimtenē, pieņēma Pētersona uzvārdu un dzīvoja
savās mājās.

*Muižu stāvokļa
pasliktināšanās*

Zemnieku nemieri pasliktināja Vidzemes muižu stā-
vokli. Daudzi muižnieki iestīga parādos un bija spiesti
savas muižas pārdot. Tāpēc izglītotākie muižnieki vēlē-
jās zemniekus ieinteresēt muižas darbos, novēršot lie-
lākos trūkumus viņu dzīvē un nodrošinot viņiem zemi.
Šo muižnieku priekšgalā bija Fridrichs Zīverss, kas
pēc ilgākas cīņas landtāgā panāca to, ka zemnieku stā-
vokļa uzlabošanas pretinieki piekāpās. Tad landtāgs
pieņēma likumprojektu, ko Krievijas ķeizars Alek-
sandrs I apstiprināja 1804. gadā.

*1804. g. zemnieku
likumu izdošana*

Pēc šiem likumiem zeme paliek muižnieku īpašumā,
bet viņi nevar zemniekus izlikt no mājām, ja tie kār-
tīgi apstrādā savu māju zemi un pilda visus pienā-
kumus pret muižu. Tie jānoteic pēc zemes vērtības
un jāieraksta vaku grāmatās. Saimnieki un kalpi saīs-
tīti pie zemes. Viņus muižnieki nevar pārdot bez ze-
mes, bet viņi paši arī nevar atstāt muižas novadu. Visa
kustamā manta ir zemnieka īpašums, ar kuŗu viņš var
brīvi rīkoties. Muižnieks drīkst sodīt nepaklausīgos
kļaušiniekus, bet citu zemnieku pārkāpumi iztiesājami
tiesas iestādēs, kuŗās jāpiedalās arī zemnieku pārstāv-
jiem.

*1804. g. zemnieku
likumu saturs*

Šie likumi bija pirmais solis zemnieku stāvokļa uzlabošanā. Ar tiem izbeidzās zemnieku verdzība, bet palika dzimtbūšana. Tas zemniekus neapmierināja – viņi bija gaidījuši dzimtbūšanas atcelšanu. Neapmierināti bija arī muižnieki, jo viņi nevarēja vairs brīvi rīkoties ar zemnieku zemi un paaugstināt viņu klaušas un nodevas.

14. ZEMNIEKU BRĪVLAIŠANA KURZEMĒ UN VIDZEMĒ UN KLAUŠU LAIKI VIDZEMĒ

Zemnieku stāvoklis Igaunijā un Kurzemē 19. g. sākumā zemnieku stāvoklis Igaunijā un Kurzemē bija līdzīgs zemnieku verdzībai Vidzemē pirms 1804. gada likumu izdošanas. Arī Kurzemē bija notikuši vietēji zemnieku nemieri. Igaunijā zemnieki sacēlās 1805. gadā. Tāpēc valdība pieprasīja, lai Igaunijas muižnieki izstrādā likumprojektu, kas būtu līdzīgs Vidzemes 1804. g. zemnieku likumiem. Igaunijas muižniekiem tie nepatika. Viņi izstrādāja jaunu likumprojektu, ko nosauca par zemnieku brīvlaišanu, lai gan tas viņu stāvokli pasliktināja. Ķeizars Aleksandrs I to tomēr apstiprināja.

Zemnieku brīvlaišana Igaunijā g. zemnieku likumiem. Igaunijas muižniekiem tie nepatika. Viņi izstrādāja jaunu likumprojektu, ko nosauca par zemnieku brīvlaišanu, lai gan tas viņu stāvokli pasliktināja. Ķeizars Aleksandrs I to tomēr apstiprināja.

1812. gads Kurzemē Kurzemes zemniekiem 1812. gads atnesa jaunas grūtības. Šai gadā, gaidot Francijas ķeizara Napoleona I armijas iebrukumu Krievijā, Kurzemē bija sapulcināts liels krievu karaspēks, kuŗa vajadzībām zemnieki deva pārtiku, zirgus, ratus. Kad krievu karaspēks steidzīgi atkāpās, tad no zemniekiem pieprasīja ap 25.000 šķūtnieku, kuŗiem vajadzēja sekot armijai vairāk simtu verstu. Pēc tam Kurzemē ienāca Napoleona armijas daļa, kas te palika ilgāku laiku. Zemnieki cerēja, ka franču karaspēks ir atnesis viņiem brīvību un sacēlās, bet šī karaspēka vadība viņus norāja un piedraudēja ar sodu. Arī franču karaspēku kurzemniekiem vajadzēja uzturēt un dot šķūtniekus. Tai gadā agri iestājās ziema. Tad karaspēks pieprasīja no kurzemniekiem siltas drēbes un kažokus. Atkāpjoties no Kurzemes, kareivji ņēma visu, kas gadījās pa ceļam, piem. izsēdināja zemnieku no ratiem un aizbrauca ar tiem.

Pēc kara ķeizars Aleksandrs I pieprasīja no Kurzemes muižniekiem zemnieku stāvokļa uzlabošanu, nemot izstrādājamam likumprojektam par pamatu 1804. gada Vidzemes vai Igaunijas zemnieku brīvlaišanas likumus. Kurzemes muižnieki izšķirās par Igaunijas likumiem.

Zemnieku brīvlaišana Kurzemē un Videmē un kļaušu laiki Vidzemē

Viņu izstrādāto likumprojektu ķeizars Aleksandrs I apstiprināja 1817. gadā.

Ķeizars ieteica arī Vidzemes muižniekiem atbrīvot zemniekus no dzimtbūšanas, ko tie arī izdarīja, un ķeizars viņu likumprojektu apstiprināja 1819. gadā.

Zemnieku brīvlaišana Kurzemē un Vidzemē sākās tikai dažus gadus pēc likumu izdošanas. Ar to zemnieki ieguva personisko brīvību. Tomēr savu dzīves vietu viņi varēja mainīt tikai ar muižas atļauju un tikai savā guberņā (t. i. Vidzemē vai Kurzemē). Kurzemē muižnieks varēja pieprasīt zemnieka atgriešanos dzimtajā pagastā pat pēc ilgāka laika nodzīvošanas citur.

*Kurzemes un
Vidzemes zemnieku
brīvlaišana*

Pēc šiem likumiem visa zemnieku zeme piederēja muižniekiem. Zemnieks to varēja dabūt lietāšanā, brīvi vienojoties ar muižnieku par renti. Bet īstenībā nekādas brīvas vienošanās nevarēja būt, jo zemnieks nevarēja iztikt bez zemes; viņam bija atstātas tikai divas iespējas – vai nu mirt badā, vai pieņemt muižnieka noteikumus, lai cik tie smagi būtu. Rentes līgumus muižnieki parasti līga uz vienu gadu, lai tos pēc vajadzības varētu grozīt.

*Brīvlaišanas
likumu saturs*

Pēc brīvlaišanas zemniekiem vajadzēja pierakstīties savā pagastā, kas bija agrākais muižas novads. Lai nerastos pārpratumi, katrai zemnieku dzimtai bija jāizvēlas uzvārds, ko ierakstīja pagasta iedzīvotāju sarakstā.

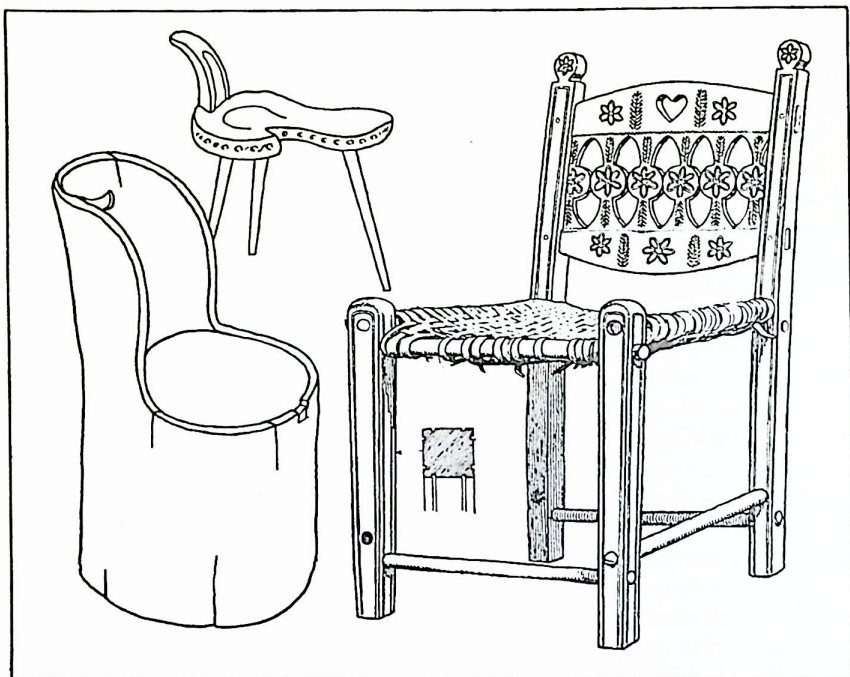
Lai gan pagasta iedzīvotājiem bija atļauts sapulcēties un izraudzīt savus darbiniekus – vecākos un tiesnešus, viņi tomēr palika joprojām muižas varā, jo sapulču lēmumus un ievēlētās personas amatā apstiprināja muižnieks. Pie viņa glabājās pat pagasta kases atslēgas. Muižniekam bija arī plašas mājas pārmācības tiesības pār visiem zemniekiem, ieskaitot arī saimniekus, kuņus pēc 1804. g. likumiem viņi nevarēja sodīt.

Laikmetu pēc brīvlaišanas Vidzemē parasti sauc par kļaušu laikiem, jo kļaušas un nodevas palika, lai gan dzimtbūšana bija atcelta.

*Kļaušu laiki
Vidzemē*

Lai muižniekiem nebūtu jāuzrauga kļaušinieki lauku darbos und jāzaudē darba dienas lietainā laika dēļ, viņi muižu tīrumus sadalīja riezās un katram saimniekam

Riežu kārtība



Zemnieku krēsli.

*Daudzlauku
sistēmas sekas*

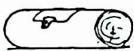
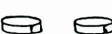
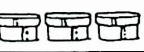
ierādīja savu riežu, kas tam bija jāapstrādā, jāapsēj un jānovāc, ieskaitot par to viņa kļaušās zināmu dienu skaitu. Bet lietainā laika dēļ zemniekam bieži vien uz riežu bija jābrauc vairāk dienu, nekā bija paredzēts, pie kam tās viņam netika ieskaitītas.

Kļaušu dienu skaits pieauga arī daudzlauku sistēmas dēļ. Pie triju lauku sistēmas apmēram trešā daļa tīrumu katru gadu palika papuvē. Tas nebija izdevīgi. Tāpēc muižnieki sāka savus tīrumus dalīt septiņos un vairākos laukos un visus tos katru gadu lietderīgi izmantot, audzējot zināmā kārtībā labību, linus, pākšaugus, kartupeļus un āboliņus. Sakarā ar to muižās apstrādājamās zemes platība palielinājās, kas zemnieku darbu pavairoja.

Lopkopība

Arī ganību platība kļuva lielāka. Tais laikos labības cenas kritās visā Eiropā. Tāpēc muižnieki pārgāja no

Zemnieku brīvlaišana Kurzemē un Videmē un kļaušu laiki Vidzemē

NOSAUKUMS			RIEKŠAVAS	STOPI	LITRI
TĪNE 	3 PŪRI 	9 SIEKI 	720 	162 	208 
STANGIS 	1½ PŪRA 	9 SIECINI 	360 	81 	104 
PŪRS 	3 SIEKI 	4 SĒTUVES 	240 	54 	69,5 
SIEKS 	2 SIECINI 	1 KIPĪS 	80 	18 	23 
TRIJNIEKS ARĪ KULMIS 	2 DVĀLEKTIS 	SĒTUVE 	40 	9 	11,5 
SIECINŠ 	2 DVĀLEKTIS 	1 SPAINIS 	20 	4,5 	5,5-6 
DIVNEDĒĻU CIBA 	2 NEDĒĻAS CIBAS 		12-14 	3,9 	4-4,5 
NEDĒĻAS CIBA 	2 TRIJDIENU CIBAS 		6-7 	1,9 	2-2,2 
TRIJDIENU CIBA 	3 DIENAS CIBAS 		3 	1 	1,2-1,3 
DIENAS CIBA 	1 KAUSIŅŠ 		1 	1/3 	0,4-0,5 
ĢANA CIBA 			1 SAUJA 	7/6 	0,2-0,25 
KAROTE 	1 MALKS 			1/30 	0,03 

Latviešu tilpuma mēri (Dr. D. Drilla tabula).

graudkopības uz lopkopību, īpaši aitkopību. Tai bija nepieciešamas plašas ganības un vairāk lopbarības.

Lauku un ganību paplašināšanas nolūkos muižnieki izlika daudzus zemniekus no mājām un to zemi pievienoja muižai vai apvienoja lopu muižās, kur audzēja

Zemnieku māju
pievienošana
muižām



Priekules pagasta pūra lāde.



Pītie grozi un vāceles.

īpaši mājlopus. No mājām izliktajiem zemniekiem labākā gadījumā ierādīja zemi kādā meža izcirtumā, kur viņiem vajadzēja no jauna iekopt tīrumus, pie kam zemnieki nebija droši, ka arī šos tīrumus nepievieno muižai. 13 pagastos Vidzemē visas zemnieku mājas



Alus kausi un kanna.

pievienoja muižu zemei. Neilgā laikā vairāk par 1000 saimnieku Vidzemē bija izdzīti no mājām.

Tāpēc zemnieki nezināja, cik ilgi viņi varēs palikt savās mājās. Sakarā ar to viņi centās savu zemi pēc iespējas izmantot, piem. sējot vienā tīrumā vairākus gadus no vietas linus, kas deva labu ienākumu, bet stipri noplicināja zemi. Tā ražas kļuva arvien vājākas. Zemniekiem nebija arī laika rūpīgi kopt savu zemi, jo gandrīz visas darbdienas pagāja muižas darbos, kur kļaušu laikos bija jāpiedzīvo daudz nepatīkšanu. Par to liecina, piemēram, vīru lūgums, lai sievas dod viņiem otru kreklu, jo tad spieķis nevelkot tik viegli cauri. Sievietēm vajadzēja nest lielus toverus ar brāgu no brūžiem uz laidariem, tāpēc viņu muguras bija zilas. Bet muižas lopu uzraudzes vēl sita viņām un reizēm aiz bizes vilka kūti pa mēsliem.

*Zemes
noplicināšana*

*Kļaušnieku
piedzīvojumi*

Neraugoties uz visām grūtībām un pārestībām, zemnieki kultūrālā ziņā attīstījās: vīrieši ziemas mēnešos taisīja glītus koka traukus, grūti atslēdzamas koka atslēgas un darba rīkus, kuņģos mēdza iegriezt skaistus

*Latviešu kultūra
kļaušu laikos*

rakstus; sievietes auda glītas drānas, šuva tautiskos tērpus un izrotāja tos rakstiem. Daži zemnieki rakstīja *Latviešu avīzēs* par savu zemi, valodu un citiem jautājumiem. Dundagas ārsts Juris Bārs pētīja latviešu valodu un pierādīja, ka vācu mācītāju nodoms pārvācot latviešus neizdosies.

15. IZCEĻOŠANAS KUSTĪBA UN 1849. GADA ZEMNIEKU LIKUMI VIDZEMĒ

19. g. s. trīsdesmito gadu beigās Vidzemē dažus gadus *Neražas gadi un*
no vietas lietaiņā laika un agrīno salnu dēļ bija sevišķi *bads*
vājas ražas. Tāpēc 1841. gada agrā pavasarī vairākās
draudzēs pietrūka maizes. To deva gan līdzī klaušinie-
kiem uz muižu, bet mājiņieki iztika bez maizes. Kad
klaušinieki atgriezās mājās, bērni izkratīja viņu kulītes
un apēda visas drupatas. Pietrūka arī sēklas. Agrāk
to varēja aizņemties no pagasta noliktavas jeb maga-
ziņas, bet 1841. g. pavasarī daudzos pagastos tās bija
tukšas, jo muižnieki labību bija izdedzinājuši degvīnā.
Zemniekiem viņi nepalīdzēja, jo tie skaitījās par brī-
viem ļaudīm, kuriem pašiem vajadzēja gādāt par sevi.
Tāpēc daudzos pagastos zemnieku tīrumi palika neap-
sēti.

Bada gados parasti kļīst baumas. Arī Vidzemē ļaudis
zināja stāstīt, ka Dienvidkrievijā esot ļoti auglīga ze-
me, kur kāpostu galviņa izaugot 20 mārciņu smaga. Tur
ķeizars piešķīrot zemi visiem, kas to gribot apstrādāt.
Bada novārdzinātiem un klaušu nastu nospiestiem
zemniekiem šī zeme, ko sauca par »sīlto zemi«, likās
par paradīzi. Viņi sāka interesēties par izceļošanas
atļauju. Brīvīlāišanas likumu attiecīgais pants bija ne-
pareizi pārtulkots latviešu valodā. Pēc šī tulkojuma
zemniekiem guberņā vajadzēja nodzīvot tikai 12 gadu,
kas jau bija pagājuši. Tāpēc viņi varēja izceļot. Bet
muiža zemniekiem teica, ka viņi nevarot izceļot, jo
likums nosakot, ka viņiem jāpaliek guberņas robežās.
Tad zemnieki gāja bez atļaujas uz Rīgu pierakstīties *Izceļotāju*
izceļošanai. Tur viņu sanāca tik daudz, ka visi ne- *pieplūdums Rīgā*
varēja atrast mājvietas. Viņiem bija jāpaliek naktī uz
ielām vai laukumos. Bet arī Rīgā viņu lūgumu no-
raidīja. Daži zemnieki iegriezās pie ķeizara ticības

priekšnieka, pareizticīgo bīskapa. Viņš zemniekus laipni pieņēma, deva viņiem maizi un naudu, bet izceļošanas lietā neiejaucās. Tomēr uzklīda baumas, ka izceļot un dabūt zemi Krievijā varēsot tie zemnieki, kas pāriešot ķeizara ticībā. Tad zemnieki gāja uz Rīgu pierakstīties ķeizara ticībā.

*Sodīšana un
sūtīšana atpakaļ
uz pagastu*

Sākumā ar zemniekiem Rīgā apgājās saudzīgi. Bet vēlāk, kad viņi atkārtoti pieteicās izceļošanai un pārejai pareizticībā, lūdzējus sāka apcietināt, apcirpa viņiem pusi matu, sodīja pils priekšā ar rīkstēm, sasēja vairākus kopā un sūtīja atpakaļ uz pagastu.

Sadursme Veselavā

Krievijas valdības pārstāvis ģenerālgubernātors ar īpašu apkārtrakstu aicināja zemniekus nomierināties un palikt savā pagastā. Mācītāji šo apkārtrakstu nolasija baznīcās, bet laudis par to vietām smējās un skaļi zobojās, piem. Veselavā. Tur ieradās kārtības tiesnesis ar dažiem kareivjiem noskaidrot zemnieku uzvešanos. Kad viņš gribēja dažus zemniekus arestēt un pārmācīt rīkstēm, citi zemnieki, kas bija apbruņojušies nūjām un mietiem, neļāva viņam to darīt. Kareivji lielajam zemnieku pūlim neuzdrošinājās uzbrukt. Tad kārtības tiesnesis, pierakstījis dažu zemnieku vārdus, aizbrauca.

Jaunbebroš

Arī Jaunbebroš zemniekiem iznāca sadursme ar kārtības tiesnesi. Tur Apšu māju saimnieks Viļums Preiss pamudināja zemniekus pāriet pareizticībā. Draudzes tiesnesis viņu gribēja arestēt, bet viņš bēguļoja un slēpās. Tad Jaunbebroš ieradās kārtības tiesnesis ar desmit kareivjiem, bet nekā nepadarīja. Viņam bija jāatkāpjas zemnieku pūļa priekšā, gas bija apbruņojies rungām, dakšām un citiem priekšmetiem.

*Nemiernieku
tiesāšana un
sodīšana*

Šos divus gadījumus muižnieki iztēloja valdībai par zemnieku sacelšanos. Vidzemē ieradās lielākas kaŗaspēka vienības, kas arestēja un sodīja daudzus zemniekus. Veselavas un Jaunbebroš nemierniekus nodeva kaŗa tiesai, kas viņiem piesprieda bargu sodu. Tā izpildīšanā noskatījās arī apkārtējo pagastu zemnieku pārstāvji. Notiesātos tur dzina caur kareivju ierindu jeb stroju, pie kam katrs kareivis viņiem sita ar rīksti. Notiesātie saņēma no 50 līdz 1500 sitienu saskaņā ar tiesas spriedumu. Viļums Preiss saņēma 1500 sitienu,

izdzēra ķipi ūdens un iesēdās ratos, kuŗos viņu aizveda uz Sibīriju.

Bet zemnieki tomēr neatmeta nodomu pāriet pareizticībā, jo viņi cerēja tajā atrast patvērumu no muižniekiem, kuŗus arvien vēl atbalstīja luterāņu mācītāji un Krievijas ierēdņi. Pāreja pareizticībā sākās Rīgā 1845. gadā. Tur bija pulciņš brāļu draudzes locekļu ar Dāvidu Balodi priekšgalā. Kad Balodim radās nesaņķas ar mācītāju Treiju, viņš lūdza pareizticīgo bīskapu ņemt brāļu drudzes saiešanas savā aizsardzībā. Bīskaps tam piekrita un atvēlēja brāļu sanāksmēm kādu pareizticīgo baznīcu. Bet drīz pēc tam viņš ie-teica brāļu draudzes locekļiem pāriet pareizticībā, ko viņi diezgan lielā skaitā arī izdarīja. Dāvids Balodis apbraukāja Vidzemes pagastus un aicināja zemniekus pāriet pareizticībā. Piekritēju bija diezgan daudz. Ie-svētīts par mācītāju, viņš apmetās Ļaudonā un īsā laikā uzņēma pareizticībā ap 6000 latviešu.

*Latviešu pāreja
pareizticībā*

Luterāņu mācītāji un muižnieki centās aizkavēt latviešu pāreju pareizticībā. Muižnieki izlika pareizticīgos saimniekus no mājām un aizliedza mirušos apbedīt luterāņu kapos. Mācītāji centās zemniekiem iestāstīt, ka pareizticība nav tik laba kā luterticība.

*Luterāņu mācītāju
un muižnieku
rīcība*

Šai laikā Krievijas valdībai ienāca sūdzības kā no muižniekiem, tā arī no pareizticīgās baznīcas. Valdība sūtīja uz Vidzemi savus ierēdņus noskaidrot šīs sūdzības. Tie atzina, ka muižnieki apspiežot zemniekus, kas ar pareizticīgās baznīcas palīdzību cerot uzlabot savas dzīves apstākļus. Ķeizars šim atzinumam piekrita. Kad par to dabūja zināt muižnieki, viņi nepretojās jauna zemnieku likumprojekta izstrādāšanai, kuŗā piedalījās arī Krievijas valdības ierēdņi. Šo likumprojektu ķeizars Nikolajs I apstiprināja 1849. gadā.

*Valdības ierēdņu
atzinums*

Pēc šiem likumiem zemnieku jeb vaku zeme muižniekiem jāiznomā vai jāpārdod zemniekiem. Zemnieku māju iepirkšanai jānodibina Zemnieku rentes banka, kas izsniegs viņiem aizdevumus. Māju iepircēji atbrīvoti no klausām, nodevām un citiem pienākumiem pret muižu. Muižas kalpu algošanai no vaku zemes likumi atļāva atdalīt zināmu daļu jeb kvoti, ko muiža varēja iznomāt zemniekiem vai pievienot muižai, bet

*1849. g. zemnieku
likumi Vidzemē*

no šīs zemes bija jāmaksā nodokļi un jāpilda ceļu taisīšanas un citas sabiedriskās klaušas. Turpretim muižas zeme bija brīva no visiem nodokļiem un sabiedriskajām nastām.

16. ZEMNIEKU BRĪVĪBAS NOSTIPRINĀŠANĀS LATVIJĀ

VIDZEME. Tā kā 1849. g. Vidzemes zemnieku likumi bija apstiprināti tikai uz 6 gadiem, tad muižnieki mēģināja grozīt tos sev par labu, samazinot to muižu skaitu, kuŗām brīv pārdot zemnieku zemi, un piešķirot priekšrocības klaušu rentei pret naudas renti. Bet ķeizars Aleksandrs II šos ierosinājumus neievēroja un 1849. g. likumus galīpī apstiprināja 1860. gadā.

Pēc tam sešdesmitajos gados cits citam sekoja likumi, kas nodrošināja Vidzemes zemnieku brīvību.

Zemnieku pārvietošanās ierobežojumu dēļ nebija iespējams atrast strādniekus Rīgas-Daugavpils dzelzceļa un Rīgas-Pliskavas šosejas būvei, kā arī to muižu zemes apsaimniekošanai, kuŗas vairs nenodarbināja klaušniekus. Tāpēc šos ierobežojumus atcēla un pagasta locekļiem katram atļāva izņemt uz 3 gadiem pasi, ar kuŗu varēja uzturēties katrā vietā Vidzemē un 30 verstu ārpus tās robežām. Dzīvei citās Krievijas guberņās bija vajadzīga īpaša atļauja.

*Sešdesmito gadu
reformas Vidzemē*

Tādus zemniekus, kas bija ieguvuši pārvietošanās brīvību, muižnieks īsteni nespēja vairs sodīt mājas pārmācības kārtībā. Tāpēc šīs muižnieku tiesības atcēla un vispār aizliedza muižniekiem sodīt zemniekus ar miesas sodu.

Tai pašā laikā Vidzemes landtāgs noliedza klaušu rentes līgumus un nolēma tos izbeigt 1868. gadā.

Tad zemnieki jau bija tik patstāvīgi, ka muižniekam vairs neiederējās iejaukties viņu pagasta darīšanās. Tāpēc 1866. gadā izdeva jaunus likumus par pagastu pašvaldībām. Pēc tiem pagasta sapulce, kuŗā piedalījās saimnieki, rentnieki un kalpu desmitnieki (no katriem desmit kalpiem viens viņu pārstāvis), ievēlēja vietnieku pulku, pagasta vecāko ar palīgiem un pagasta tiesas locekļus. Vietnieku pulkā varēja vēlēties ne vairāk par



Vidzemes ainavas.

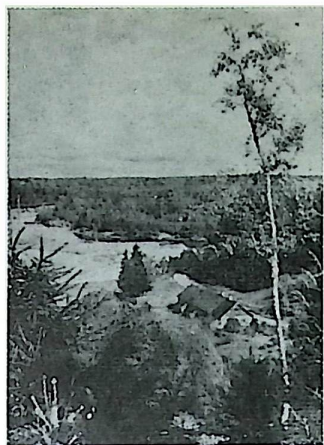
12 locekļiem, nu kuŗiem puse bija saimnieku un otra puse kalpu pārstāvju. Viņi izlēma visas pagasta lietas, piem. par skolas nama celšanu, nespējnieku uzturēšanu, skolotāja algošanu un citas. Pagasta vecākais ar palīgiem un sekretāru jeb pagasta valde šos lēmumus reālizēja un rūpējās par drošību un kārtību pagastā. Pagasta tiesa izšķīra zemnieku strīdus un iztiesāja viņu sīkākos pārkāpumus.

Minētās pārmaiņas zemnieku dzīvē veicināja māju iepirkšanu, jo zemnieki varēja iekrāt līdzekļus pirmajai iemaksai. Muižniekus īpaši pamudināja pārdot mājas dzimtbūšanas atcelšana un zemes piešķiršana visiem zemniekiem Krievijā. Viņi baidījās, ka valdība neattiecina šos Krievijas likumus arī uz Vidzemi, prasot zemes piešķiršanu arī Vidzemes bezzemniekiem. Lai tas nenotiktu, muižnieki pastīdzās pārdot zemniekiem mājas. Vidzemē visvairāk mājas iepirkas septiņdesmitajos gados. 1912. gadā no visām privāto muižu zemnieku mājām bija pārdotas 90 %.

*Māju iepirkšana
Vidzemē*

*Kurzemes
zemnieku dzīves
atšķirības*

KURZEME. Pēc brīvlaišanas Kurzemes un Vidzemes zemnieku likteņi bija līdzīgi. Tomēr bija arī atšķirības. Pateicoties zemes auglībai, kurzemnieki nepiedzīvoja bada gadu. Sekojot muižnieku paraugam, viņi agrāk nekā vidzemnieki pārgāja uz daudzlauku sistēmu, kas



Vidzemes ainavas.

pacēla lauku ražu. Zemnieku saimniecībām par labu nāca arī tas, ka muižnieki Kurzēmē atrī pārgāja no kļaušu rentes uz naudas renti. Šo pārmaiņu dēļ Kurzemes zemniekiem jau 1848. gadā atļāva apmesties uz dzīvi pilsētas un kopš 1858. gada viņi varēja izvēlēties sev dzīves un darba vietu visas Krievijas robežās.

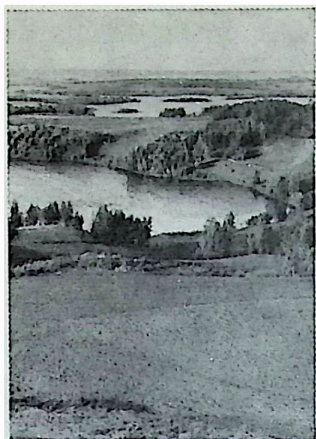
Bet bija Kurzemes zemniekiem arī smagāki piedzīvojumi nekā vidzemniekiem. Viņu mājas te tika pievienotas muižām daudz lielākā skaitā nekā Vidzemē, apmēram 3000. Tāpēc viņiem bija liela nedrošība, nezinot, kas notiks pēc rentes līguma izbeigšanās. Tos muižnieki parasti līga uz īsu laiku, lai biežāk varētu paaugstināt renti vai uzteikt mājas.

Par Kurzemes zemnieku stāvokļa uzlabošanu sevišķi cīnījās skolotājs Andrejs Spāģis, kas sarakstīja vācu valodā grāmatu *Brīvās zemnieku kārtas stāvoklis Kurzēmē*. Ar to viņš vērsa valdības uzmanību uz zemnieku stāvokli Kurzēmē un sekmēja tā uzlabošanu. A. Spāģis aizstāvēja arī Meldzeres pagastu pret turienes muižnieku. Par to viņš zaudēja savu skolotāja vietu.

*A. Spāģa loma
Kurzēmē*

Par sava stāvokļa uzlabošanu vietām uzstājās arī paši zemnieki. Kad Mežmuižas īpašnieks atņēma daudziem zemniekiem viņu mājas, bieži paaugstināja renti un iztērēja pagasta naudu, zemnieki iesniedza par viņu valdībai sūdzību. Tās izmeklēšanai Mežmuižā ieradās

*Mežmuižas
notikumi*



Latgales ezeri.

*Sešdesmito gadu
reformas Kurzemē*

valdības komisija, kurā bija tikai muižnieki. Viņi gri-
bēja arestēt pagasta vecāko, bet pārējie zemnieki ne-
lāva viņiem to darīt. Tad no Jelgavas ieradās kareivji,
kas vairākus zemniekus arestēja un sodīja ar miesas
sodu, bet viņu vadoņus aizsūtīja uz Sibīriju.

Tomēr sešdesmitajos gados arī Kurzemē zemnieku
brīvība nostiprinājās, jo Krievijas valdības ietekmē
muižnieku landtāgs pieņēma likumprojektus, kas no-
teica, ka muižniekiem zemnieku zeme jāpārdod vai
jaizrentē zemniekiem mazākais uz 12 gadiem, aizlie-
dza pievienot muižas laukiem zemnieku mājas un sodīt
viņus ar miesas sodu, pavēlēja izbeigt klaušu renti,
kā arī pārkārtoja pagasta pašvaldību tāpat kā Vid-
zemē. Ķeizars visus šos likumprojektus apstiprināja.

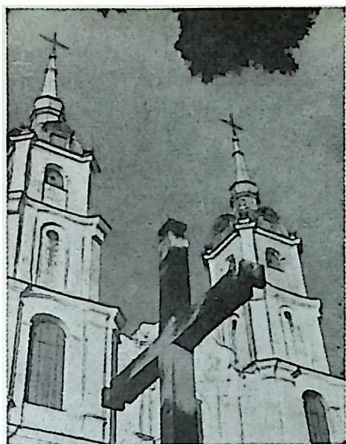
*Māju iepirkšana
Kurzemē*

Māju iepirkšana Kurzemē visdziīvāk norisinājās sep-
tiņdesmito gadu beigās un astoņdesmito gadu sākumā.
Līdz 1910. gadam Kurzemē bija iepirktas gandrīz vi-
sas privāto muižu zemnieku mājas (99 %).

*Latgales zemnieki
Krievijas iespaidā*

LATGALE. Latgale 1772. gadā tika ļoti cieši piesaistīta
Krievijai ar visiem tās likumiem. Tāpēc dzimtbūšana
te bija smagāka nekā Vidzemē un Kurzemē.

Kad Krievijas valdība sāka uzlabot savu zemnieku
stāvokli, atvieglojās zemnieku nastas arī Latgalē, piem.
muižnieki nedrīkstēja nodarbināt zemniekus svētdienās
un vairāk par trim dienām nedēļā; bija aizliegts pārdot



Vilēnu baznīca.

atsevišķus ģimenes locekļus, kā arī sakropļot un nonāvēt dzimtlaudis.

1861. gadā Krievijas valdība atcēla dzimtbūšanu savā zemē un arī Latgalē, piešķirot zemniekiem personisko brīvību un atstājot viņiem to zemi, kas līdz šim bija viņu lietošanā. Tā piederēja ciemam (daudzu sētu kopīpašums), bet katrai ģimenei bija savs zemes gabals jeb šņore apstrādājamās zemes. Ganības un mežus lietoja kopīgi visi ciema zemnieki. Pēc brīvslaišanas likumiem zemniekiem tāpat kā agrāk bija jāiet klausās un jāmaksā muižai nodevas par šo zemi, bet tikai dažus gadus. 1863. gadā ar valsts zemes bankas aizdevumiem zemnieki iepirka savu zemi un bija brīvi no klausām un nodevām. Zemes aizdevumu viņi pakāpeniski dzēsa līdz 1907. gadam. Tad viņi kļuva par savas zemes pilnīgiem īpašniekiem. Tomēr līdz šim gadam viņu saimniecības maz uzplauka, jo vienai zemnieku ģimenei bija četrreiz mazāk zemes nekā Vidzemē un Kurzemē, un tās atsevišķās šņores dažreiz bija izkaisītas starp citu zemnieku zemes gabaliem. Šādas zemnieku saimniecības nevarēja uzturēt lielākas ģimenes. To stiprākie locekļi meklēja darbu ārpus sava ciema; mājās parasti palika sievietes ar bērniem un vecākie vīrieši. Latgales zemnieku saimniecības sāka uzplaukt pēc 1907. gada, kad sākās ciemu sadalīšana

Zemnieku brīvslaišana Latgalē

Ciema un pagasta iekārta Latgalē

viensētās pēc Vidzemes un Kurzemes parauga.

Pēc brīvlaišanas ciema saimnieki sanāca sapulcē un ievēlēja savu stārstu jeb vecāko, kas pārzināja ciema dzīvi. Vairāki ciemi bija apvienoti pagastā, kuŗa iestādes atgādināja Vidzemes un Kurzemes pagastu pašvaldību.

*Garīgā dzīve
Latgalē*

Lēni attīstījās arī Latgales zemnieku garīgā dzīve, jo viņiem bija aizliegts iespiest grāmatas latīņu burtiem. Šo aizliegumu atcēla 1904. gadā. Tad sāka iznākt grāmatas un laikraksti latgaliešu izloksnē.

*Pārmaiņas latviešu
saimniecībā,
sadzīvē un garīgajā
attīstībā*

BRĪVĪBAS NOSTIPRINĀŠANĀS NOZĪME. Atbrīvošanai no dzimtbūšanas atliekām un muižnieku uzraudzības, kā arī māju iepirkšanai bija liela nozīme latviešu dzīvē, īpaši Vidzemē un Kurzemē. Brīvie zemnieki varēja visus spēkus ziedot savu vajadzību apmierināšanai, apstrādājot zemi, kokus, linus, vilnu, ādas un citus priekšmetus un izkopjot savu prātu, jūtas un gribu. Šo apstrādāšanu jeb saimniecību un cilvēka garīgo attīstību parasti apzīmē ar vārdu kultūra.

Latvieši sāka dziļāk art zemi, vispār to kārtīgi apstrādāt un mēslot, raka grāvjus, nosusināja purvus un pārvērtā tos par ziedošām pļāvām. Lai iegūtu lielāku ražu, viņi pārgāja pēc iespējas uz daudzlauku sistēmu, audzējot ne tikai labību, bet arī pākšaugus, kartupeļus un ābolīņu. Kļuvuši turīgāki, zemnieki cēla jaunas glītas ēkas, īpaši istabas, vietām sadalot tās saimnieka un kalpu galā, un ierīkoja ēku tuvumā augļu dārzus. Turīgākie saimnieki brauca uz baznīcu atspeŗu ratos, sāka nēsāt drēbes pēc pilsētnieku parauga un vispār atlāvās sev dažādas ērtības dzīvokļa, apģērba un uztura ziņā. Savus bērņus viņi sūtīja ne tikai pagasta, bet arī augstākās skolās un atlicināja laiku grāmatu un laikrakstu lasīšanai, kā arī darbam biedrībās. Vispār latviešu tauta modās jaunai kultūrālākai dzīvei.

17. LATVIEŠU SKOLAS 19. G. S.

Šī gadu simteņa pirmajā pusē latviešu skolas bija gan drīz tādas pašas kā 18. g. s., jo muižnieki, izvairīdamies no izdevumiem, nērūpējās par to uzlabošanu. Nebija arī savam darbam sagatavotu un piemērotu skolotāju. Par bērnu lasīt prasānu arvien vēl bija jāpateicās it sevišķi vecākiem jeb mājniecībai.

*Latviešu skolu
stāvoklis 19. gs.
pirmajā pusē*

Pārmaiņas izglītības laukā sākās 19. g. s. vidū. Vispirms mācītāji sāka interesēties par skolotāju sagatavošanu, piem. Cīravas mācītājs parūpējās par saimnieka dēla Andreja Bergmaņa sūtīšanu uz Vāciju, kur viņš sagatavojās skolotāja darbam. Atgriezies dzimtenē, A. Bergmanis strādāja Cīravas-Dzērves skolā ar tādiem panākumiem, ka daudzi viņa audzēkņi aizgāja par skolotājiem uz citiem pagastiem, piem. Andrejs Spāģis.

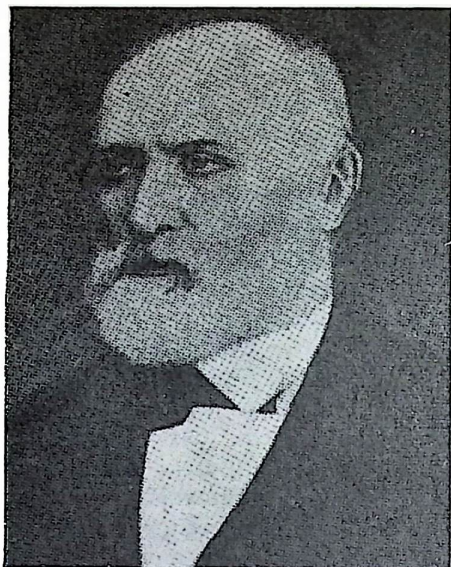
*Latviešu skolotāju
sagatavošana*

Vidzemē kādas pusmuižas vāgaļa dēls Jānis Cimze, mācītāju atbalstīts, mācījās Vācijā un pēc tam līdz mūža beigām vadīja skolotāju semināru, ko atvēra 1839. g. Valmierā, bet vēlāk pārcēla uz Valku. Šis seminārs ir sagatavojis labākos skolotājus Vidzemes draudzesskolām. 1840. gadā Irlava atvēra semināru skolotāju sagatavošanai Kurzemes skolām.

Pārņēmuši pagastu dzīves vadību savās rokās, zemiņieki sāka rūpēties par savu bērnu izglītību. Viņi cēla glītas ēkas skolām, apgādāja tās ar soliēm, tāfelēm un citiem piederumiem un izraudzīja skolotājus, kuŗu darbu gan kādu laiku vēl pārraudzīja vācu mācītāji, kas centās ar skolu palīdzību pārvācot latviešus, bet bez manāmiem panākumiem. Pārvācojās lielāko tiesu tie latvieši, kas ģimenē runāja vācu valodā; piem. dažī krodzinieki, sudmaļi un īpaši rīdzinieki, kas bija turīgi, ieņēma augstākus amatus un bija precējuši vācu namnieku meitas. Viņus parasti sauca par kārklu vāciešiem jeb kaunīgajiem latviešiem, jo viņi kaunējās runāt latviski.

*Pagastu loma skolu
attīstībā*

*Latviešu pārvāco-
šanas mēģinājumi*



Jānis Cimze.

Muižniekiem nepatika izglītoto latviešu patstāvība. Tāpēc viņi gribēja ierobežot latviešu izglītību, piem. pārmeta semināriem, ka tie nākamajiem skolotājiem par daudz mācot, un prasīja, lai šo mācības iestāžu programmu sašaurinot. Sešdesmitajos gados muižnieki pievienojās macītājiem, ka latvieši pārvācojami, bet bija jau par vēlu: latviešu bērni centīgi mācījās, daudzi no viņiem gāja arī augstākās skolās un apzinājās, ka ir latvieši; tikai nedaudzi no viņiem pievienojās vācu apgalvojumam, ka izglītots latvietis, kas iemācījies vācu valodu un iepazīnis ar viņu kultūru, esot jau vācietis. Nebija arī vairs iemesla pārvācoties, jo izglītība un dažādas ērtības bija pieejamas arī latviešiem.

Darba skola

Pagasta un draudzesskolās bērni pierada pie patstāvības; viņi kurināja krāsnis, tīrīja skolas telpas, ielēja petroleju lampās un vakaros tās aizdedzināja, rūpējās par savu gulvietu – gultiņu ar salmu maisiņu. Viņi ēda no mājas līdzī paņemto rupjo maizi, biežpienu ar nedaudz sviesta un tikai reizēm vārītu cūkas gaļu; dažās skolās viņi varēja arī dabūt karstu ūdeni tējai, ja tā un cukurs viņiem bija līdzī; bija arī dažas skolas,



Brāļi Kaudzītes.

kur skolēni varēja uzcept gaļu. Tā kā skolotājiem parasti bija jāstrādā ar trim nodaļām, tad arī mācībās skolēni pierada pie patstāvības un cits citam izpalīdzēja, īpaši vecākie skolēni jauākajiem. Tā bija darba skola.

18. LATVJU TAUTAS ATMODA

*Tautas atmoda un
tās vadoņi*

Turība un izglītība atļāva latviešiem daļēji baudāt tās ērtības, kuras agrāk viņi bija vērojuši vāciešu un citu tautu dzīvē. Līdz ar to viņi arvien labāk varēja izkopt savu valodu, paražas, tikumus, dziedāt savas dziesmas, gleznot savas dabas un dzīves ainavas. Viss tas viņiem bija tuvs un saprotams. To vajadzēja padarīt vēl pievilcīgāku, tādu, ar ko latvietis varētu lepoties un veicināt visas cilvēces kultūrālo attīstību. Par to rūpējās izglītotākie latvieši, iedvešot savai tautai ticību labākai nākotnei, skaidrojot tās mērķus, norādot uz to sasniegšanai nepieciešamiem līdzekļiem un apvienojot jeb organizējot tautiešus darbam un cīņai. Tie bija tautas vadoņi, starp kuriem visievērojamākie bija Krišjānis Valdemārs, Krišjānis Barons un Kronvalda Atis.

*Kr. Valdemāra
jaunība un
viņa centieni*

Krišjānis Valdemārs bija Kurzemes saimnieka dēls. Mācījies pagasta skolā, viņš savas zināšanas papildināja pašmācības ceļā, lasot daudz grāmatu. Ēdolē, būdams par pagasta darbvedi, viņš pulcināja ap sevi apkārtnes jauniešus, deva viņiem lasīt grāmatas un pārrunās noskaidroja tautas stāvokli un centienus. Kad par pulciņu sāka interesēties kārtībassargs, Kr. Valdemārs un jaunieši, izlikdamies par muļķiem, izraka dziļu bedri un kārtībniekam paskaidroja, ka viņi gribot izsmelt jūru. Pēc tam kārtībassargs viņus vairs netraucēja, pārliecināts, ka tādi muļķi muižniekiem nav bīstami. Muižnieki gan vēl iesniedza valdībai sūdzību.

24 gadus vecs Kr. Valdemārs iestājās Liepājas ģimnazijā, kur labi mācījās un sarakstīja grāmatiņu *300 Stāstu*, ar kuriem viņš gribēja modināt zemniekos interesi par grāmatu lasīšanu. Beidzis ģimnaziju, viņš iestājās Tērbatas universitātē studēt tautsaimniecību jeb mācību par to, kā tautai jāsaimnieko, lai būtu labāki ienākumi. Tērbatā Kr. Valdemārs sastapa jau



Krišjānis Valdemārs.

citus latviešu studentus, bet viņu vidū diezgan daudz bija tādu, kas pievienojās vāviešiem, ka izglītots latvietis ir vācietis. Neatzīdams tādas domas par pareizām, viņš uz savas vizītkartes pie durvīm pierakstīja klāt vārdu »*Latvietis*«. Par to viņu aicināja pie sevis universitātes rektors un pamācīja nepretoties vāciešu uzskatam par izglītotiem latviešiem. Tad Kr. Valdemārs rektoram jautāja: kas es būšu, ja pratīšu vācu, angļu un franču valodu? Uz šo pautājumu rektors neatbildēja, bet pārtrauca sarunu ar Kr. Valdemāru.

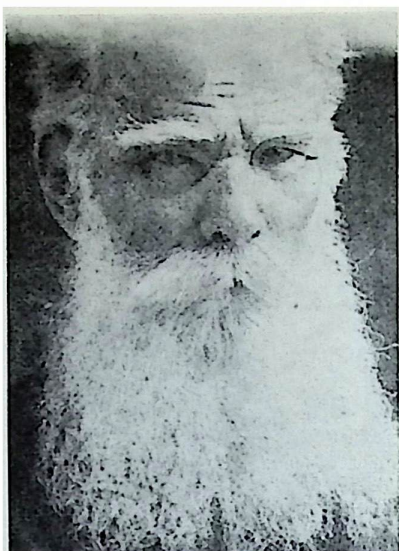
*Latvietības
apliecinājums
Tērbatā*

Drīz pēc tam Tērbatā ieradās Krišjānis Barons. Viņš bija kādas Zemgales muižas vāgāja dēls. Kr. Barons mācījās Dundagas skolā pie Dīnsberģa un pēc tam Jelgavas ģimnazijā, pelnīdams sev līdzekļus ar privātsundām. Beidzis ģimnaziju, viņš Tērbatā studēja matemātiku un astronomiju.

*Kr. Barona
jaunības gaitas*

Tērbatā Kr. Barons piebiedrojās Kr. Valdemāra domu biedriem, kādiem 10-12 latviešu studentiem, kas pulcējās latviešu vakaros un pārrunāja jautājumus par tautas izglītības un labklājības veicināšanu un līdzdalību šai darbā. Viņi rakstīja *Mājas Viesī*, sarakstījās ar saviem paziņām laukos un pilsētās, apciemoja viņus brīvdienās un ieteica iepirkt lauku mājas, mācīties, ne-

Latviešu vakari



Krišjānis Barons.

Mājas Viesis

pārvācoties, lasīt priekšlasījumus, dibināt korus un biedrības, cienīt savu valodu un tautu.

Pēterburgas Avīzes

Kad *Mājas Viesis* redaktors Ansis Leitāns centās sadzīvot ar vāciešiem, tad minētajiem studentiem un viņu piekritējiem pietrūka sava laikrasta. Kr. Valdemārs jau bija beidzis universitāti un pārcēlies uz Pēterpili, kur viņš strādāja kādā valsts iestādē. Viņam bija labi sakari ar dažiem augstākiem Krievijas valdības ierēdņiem. Ar to palīdzību Kr. Valdemāram izdevās dabūt atļauju izdot laikrakstu *Pēterburgas Avīzes*, par kuru galveno līdzstrādnieku bija Kr. Barons. Šis laikraksts iznāca no 1862. līdz 1865. gadam Kr. Valdemāra redakcijā un iespieda rakstus par dažādām derīgām zināšanām, Rietumeiropas valstu dzīvi un iekārtu, izglītības nozīmi un dažādiem trūkumiem latviešu un vāciešu dzīvē, rādot tos no smieklīgās puses. Vāciešiem šis laikraksts nepatika. Viņi panāca to, ka valdība *Pēterburgas Avīzes* slēdza.

Jūrniecība un jūrskolas

Tad Kr. Valdmārs un Kr. Barons aizbrauca uz Maskavu. Tur Kr. Valdemārs bija par darbvedi Jūrniecības veicināšanas beidribā. Par jūrniecības jautājumiem viņš jau agrāk interesējās un silti ieteica latviešiem šo nodarbošanos, jo Latvijas jūras piekrastē

bija daudz labu ostu un tur nebija nekādas teikšanas muižniekiem. Ar Kr. Valdemāra gādību Ainažos atvēra pirmo jūrskolu, kurā daudz latviešu mācījās par kuģu stūrmaņiem un kapteiņiem.

No Maskavas Kr. Valdemārs sekoja notikumiem Latvijā, un latvieši bieži lūdza viam padomu. Viņš rakstīja latviešu laikrakstos par bibliotēkām, krājka-

*Kr. Valdemāra
rūpes par latvju
tautas nākotni*

sēm un citiem jautājumiem. Ar saviem rakstiem krievu laikrakstos Kr. Valdemārs vērsa Krievijas valdības uzmanību uz muižnieku lomu Baltijā ar nolūku salauzt viņu varu. Vispār Kr. Valdemārs līdz mūža beigām visiem spēkiem un līdzekļiem rūpējās par latvju tautas labāku nākotni.

*Tautasdziesmu
vākšana un
sakārtošana*

Kr. Barona galvenais darbs tautas labā ir tautasdziesmu sakārtošana. To vākšanu ierosināja Fr. Brīvzemnieks. Kad tautasdziesmas lielā skaitā bija savāktas, Kr. Barons tās sakārtoja *Latvju Dainu* sešos sējumos. Šim darbam viņš veltīja 40 gadu no sava mūža. Pēc viņa vēl ir vāktas tautasdziesmas. Tagad pavisam to savākti ap 900.000. Latvju teikas un pasakas krāja un izdeva A. Lerchs-Puškaitis.

Apciemojot savus domu biedrus, Kr. Valdemārs bieži ieradās Rīgā, kur bija vairāki latviešu pulciņi. Vispazīstamākais no tiem bija Juŗa Cauniŗa pulciņš. J. Caunītis strādāja par skolotāju kādas fabrikas skolā un pa vakariem pulcināja koŗa dziedāŗanai fabrikas izglītotākos darbiniekus. Bez tam viņa pulciņā piedalījās arī citi Rīgas latvieŗi – skolotāji, ierēdņi, amatu meistari. Pulciņš ne tikai dziedāja latvieŗu dziesmas, bet arī pārrunāja dažādus latvieŗu tautas nākotnes jautājumus. J. Caunītis un viņa domu biedri vēlējās nodibināt latvieŗu literāro biedrību un izstrādāja tai arī statūtus, bet valdībaos neapstiprināja. Pēc dažiem gadiem latvieŗi ar valdības atļauju nodibināja īpaŗu komiteju, kurai vajadzēja vākt ziedojumus Somijas un Igaunijas trūkumcietējiem bada gadā. Šī komiteja rīkoja priekŗlasījumus, koncertus un teāŗa izrādi. Tā kā latvieŗi ņos sarīkojumus lielā skaitā apmeklēja, tad Rīgas tautieŗi atkal lūdza valdību atļaut viņiem dibināt Rīgas latvieŗu biedrību. ņoreiz valdība vairs nepretojās un biedrības statūtus apstiprināja 1868. g. Rīgas latvieŗu biedrī-

*Rīgas latvieŗu
biedrības
dibināŗana*

bā iestājās ļoti daudz tautiešu. Par pirmo biedrības priekšnieku ievēlēja Bernhardu Dīriķi, kas izdeva arī laikrakstu *Baltijas Vēstnesis*. Kā priekšnieks, tā arī biedri ar tādu sajūsmu piedalījās pasākumos, ka ar biedru aizdevumiem un ziedojumiem uzcelto jauno biedrības namu varēja iesvētīt jau otros biedrības gada svētkos.

*Rīgas latviešu
biedrības darbs un
nozīme*

Rīgas latviešu biedrība centās veicināt latviešu tautas kultūrālo attīstību. Tā rīkoja teātra izrādes, nodibināja kori, sarīkoja koncertus un vispār aicināja latviešus uz kopdarbiem, piem. nodibināja vairākas komisijas un nodaļas. Zinību komisija pētīja latviešu valodu, literātūru un vēsturi, kā arī rūpējās par izglītības attīstību, atverot svētdienas skolu, rīkojot priekšlasījumu un jautājumu izskaidrošanas vakarus un gādājot par derīgu rakstu izdošanu. Vēlāk pie tās nodibinājās īpašā Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļa. Zinību komisija katru gadu sasauca vasaras sapulces, kurās izglītotākie latvieši vairākas dienas sprieda par jaunākiem darbiem literātūrā un citiem jautājumiem.

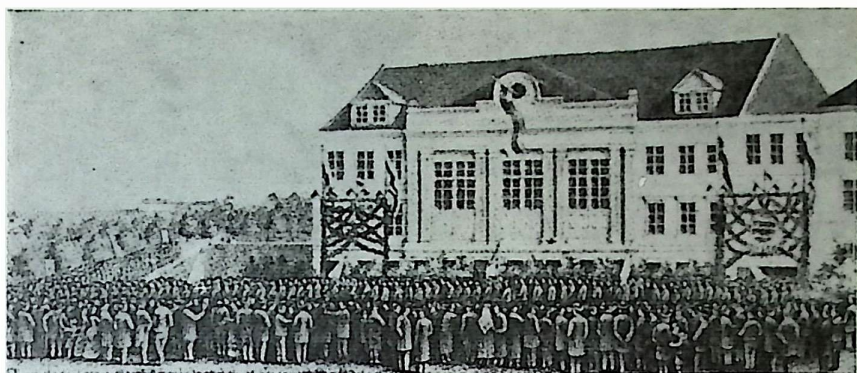
Rīgas latviešu biedrība bija sevišķi iecienīta tautā, kad par tās priekšnieku bija Krišjānis Kalniņš. Viņš ļoti veikli aizstāvēja latvju tautas intereses, ar to nostiprinot biedrības vadītājas lomu tautas dzīvē. Tāpēc to sauca par »māmuļu«.

*Lauku un
mazpilsētu
biedrības*

Pēc Rīgas latviešu biedrības parauga latvieši sāka dibināt uz laukiem un mazpilsētās dziedāšanas, labdarības, sātības un citas biedrības. Tās arī rīkoja teātra izrādes, priekšlasījumu vakarus, zaļumu svētkus, dibināja bibliotēkas un vispār rūpējās par latviešu kultūrālo attīstību un kopdarbību. Uz laukiem visvairāk nodibinājās kori. To dziedāšanai Jānis Cimze uzrakstīja vairākām balsīm dziesmas un izdeva *Dziesmu rotu*. Bez tam viņš savā seminārā sagatavoja labus koru vadītājus. Tie sāka savus korus apvienot un rīkot Dikļos, Matīšos un citos novados dziesmu svētkus. Rīgas latviešu biedrība 1873. gadā sarīkoja pirmos vispārējos dziesmu svētkus, kurus piedalījās kādi 55 kori no visas Latvijas ar apmēram 1000 dziedātājiem. Šie svētki dziļi savilpoja un vienoja dažādu novadu dziedātājus un klausītājus, kas tos vēl ilgi pieminēja.

*Kori un novadu
dziesmu svētki*

*Pirmie vispārējie
dziesmu svētki*



Latviešu košu gājiens no RLB vecā nama uz 1. vispārīgiem
dziesmu svētkiem Ķeizara dārzā.

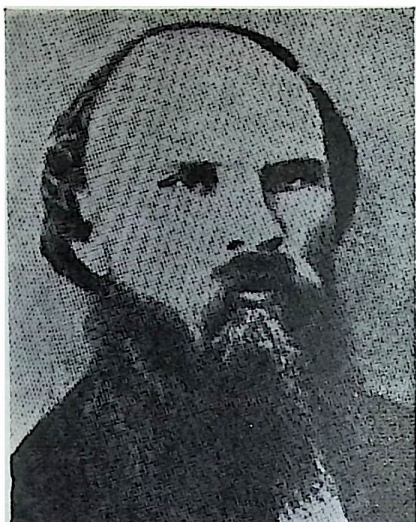
Pirmajiem dziesmu svētkiem sekoja turpmākie ar daudz lielāku košu, dziedātāju un apmeklētāju skaitu. Pedējie dziesmu svētki notika neatkarīgās Latvijas valsts laikā ar kādiem 20.000 dziedātāju.

Pirmo dziesmu svētku laikā notika pirmā vispārējā latviešu skolotāju sanāksme, košu vadīja Kronvalda Atis.

Kronvalda Atis bija kādas Kurzemes muižiņas modernieka dēls. Viņš auga kādā vācu mācītāja ģimenē, kur iemācījās vācu valodu un iepazinās ar viņu dzīvesveidu. Apmeklējis Aizputes un Liepājas skolas, viņš kādu laiku strādāja par mājskolotāju un pēc tam Vācijā papildināja savas zināšanas universitātē. Atgriezies dzimtenē, viņš strādāja par mājskolotāju Durbē, kur pulcināja skolotājus apspriedēs un pārrunās pārliecinājās par mātes valodas nozīmi audzināšanā. Tapēc Durbē Kronvalda Atis sāka centīgi mācīties latviešu valodu.

*Kronvalda Atis
un viņa centieni*

Ar nolūku iegūt noteiktākas zināšanas audzināšanas jautājumos, Kronvalda Atis devās uz Tērbatu, kur iestājās audzinātājuursos, bet vēlāk kļuva par skolotāju seminārā. Tērbatā viņš interesējās par Rīgas latviešu biedrības darbību, rakstīja *Baltijas Vēstnesī* par audzināšanas jautājumiem un latviešu valodu, kā arī pulcināja ap sevi latviešu studentus, atjaunojot Kr. Valdemāra laika latviešu vakarus.



Kronvalda Atis.

*Kronvalda tautas
un tēvzemes
mīlestība*

Lai varētu darboties latvju tautas vidū, Kronvalda Atis 1873. gadā pārcēlās uz Vecpiebalgu par turienes draudzesskolas augstākās klases skolotāju. Bez tam Vecpiebalgā viņš lasīja priekšlasījumus, palīdzēja sagatavot teātra izrādes, skubināja tautiešus lasīt grāmatas un vispār darbojās tautas labā.

Vispārējā skolotāju sanāksmē Kronvalda Atis dedzīgi aizstāvēja latviešu valodu, brīdināja skolotājus no pārvācošanās un pierādīja, ka mātes valoda ir galvenais līdzeklis bērnu audzināšanai latviskā parā. Vispār dziesmu svētku laikā viņš parādīja sevi par dedzīgāko un spilgtāko tautiskās atmodas vadītāju, kam tautas un tēvzemes mīlestība ir pirmā vietā. Viss viņa darbs bija veltīts tautai un tēvzemei, īpaši latviešu valodas izkopšanai, kuŗu viņš kuplināja ar daudziem jauniem vārdiem, piem. dzeja, dzejnieks, vēsture, vēstule, burtņīca, tēvija, kauja, satversme, skolnieks un citi. Jo vairāk Kronvalda Atis iedziļinājās latviešu valodā, jo tuvāka un mīlāka kļuva viņam pati latviešu tauta. »Man nav svētākas valodas par latviešu valodu, man nav mīlākas tautas par latviešu tautu. Neviena man neatņems ticību, ka neiznīks tauta, kam tik krāšņa un bagāta valoda,« apliecināja Kronvalda Atis.

19. LATVIEŠU PĀRKRIEVINĀ- ŠANAS MĒĢINĀJUMI

Krievu tautas vidū bija vīri, kas cīnījās par vienotu Krievijas valsti ar vienādu pārvaldes iekārtu, vienu krievu valodu un vienu ticību – pareizticību. Viņus sauca par slavofiliem. Kad izglītotākie poļi sacēlās ar nolūku atbrīvoties no krievu virskundzības, Krievijas valdība sāka baidīties, ka arī Baltijas guberņās, kuŗu iestādes visvairāk atšķīrās no Krievijas iekārtas, var rasties vēlēšanās atdalīties no tās. Tāpēc Krievijas valdība sāka pieturēties pie slavofilu ieteiktās pārkrievināšanas arī Baltijas guberņās.

*Slavofili un
Krievijas valdības
centieni*

Vispirms tā 1877. g. atcēla rātes un to vietā pilsētās iekārtoja domes, kuŗu locekļus ievēlēja turīgākie pilsoņi. Tad arī turīgākie latvieši pirmo reizi piedalījās vēlēšanās. Dome ievēlēja no sava vidus pilsētas galvu un valdi, kas realizēja domes lēmumus un valdības rīkojumus.

*Pārmaiņas pilsētu
pašvaldībā*

Jau agrāk pareizticība bija atzīta par galveno ticību Baltijā. Pārkrievinātāji aizliedza pareizticīgajiem pāriet citā ticībā, un tiem vecākiem, no kuŗiem viens bija pareizticīgs, bērnus vajadzēja audzināt pareizticībā. Jauktos pārus, kuŗos līgava vai līgavainis bija pareizticīgs, drīkstēja laulāt tikai pareizticīgais mācītājs. Luterāņu un citu ticību mācītājus, kas šos noteikumus neievēroja, tiesāja un sodīja.

*Pareizticības
priekšrocības*

Visus citus pārkrievināšanas paņēmienus pārspēja krievu rīcība skolās. Tur bērni cits ar citu nedrīkstēja sarunāties mātes valodā. Tautskolās visas mācības bija jā māca krievu valodā, izņemot luterāņu ticības mācību un viņu baznīcas dziesmas. Šīs skolas pārraudzīja krievu ierēdņi – tautskolu direktori un inspektori, kas rūpējās tikai par to, lai skolēni iemācās krievu valodu. Pēc dažiem gadiem arī vidusskolās un augstskolās vajadzēja mācīt krievu valodā.

*Krievu rīcība
skolās*

*Polijas un tiesu
iestāžu pārveido-
šana*

Pēc Krievijas parauga valdība pārveidoja Baltijas guberņās arī policijas un tiesu iestādes. Uz laukiem un mazākās pilsētās par kārtību rūpējās apriņķu priekšnieki ar palīgiem un uradņikiem. Lielākās pilsētās policijas lietas pārzināja policijmeistari un viņu uzraudzībā iecirkņu priekšnieki.

Agrākās tiesu iestādes atcēla. To vietā sāka darboties miertiesas, apgabaltiesa un tiesu palāta. No iepriekšējām tiesu iestādēm palika tikai pagasta tiesa. Pagastu pašvaldību uzraudzību uzdeva zemnieku lietu komisāriem.

*Krievu darbinieki
iestādēs*

Visās jaunajās valsts iestādēs par atbildīgiem darbiniekiem pieņēma tikai krievus. Tāpēc izglītotākajiem latviešiem vajadzēja meklēt nodarbošanos ārpus dzimtenes. Ļoti bieži latviešiem bija jāpiedzīvo pārpratumi un pārestības iestādēs, kuŗu ierēdņi neprata latviešu valodu. Bet sevišķi sāpīgi viņi sajuta to, ka no skolām gandrīz pilnīgi izskauda latviešu valodu, grāmatas un laikrakstus pirms iespiešanas cenzēja īpaši ierēdņi jeb cenzori, biedrību darbību stingri uzraudzīja un sapulču noturēšanai katru reizi vajadzēja dabūt policijas atļauju. Šādos apstākļos latviešu kultūras attīstība bija aizkavēta.

*Latviešu pasā-
kumu uzraudzība*

*Pārkrievināšanas
neveiksme*

Krievijas valdībai tomēr neizdevās latviešus pārkrievināt. Viņos bija stipra tautiskā apziņa, kuŗas ietekmē tautas vairākums izturējās noraidoši pret pārkrievināšanu, tāpat kā to bija darījis agrāk pret pārvācināšanas mēģinājumiem. Pārkrievināšana skāra tikai nedaudzus latviešus, īpaši tos, kas auga jauktās ģimenēs un mājās runāja krievu valodā.

20. JAUNĀ STRĀVA UN 1905. GADA NEMIERI

Kad zemnieki ieguva pārvietošanās brīvību, daudzi saimnieku jaunākie dēli un kalpi pārgāja dzīvot pilsētās, īpaši Rīgā. Tur viņi atrada darbu fabrikās, kantoros, tirdzniecībā un amatniecībā. Sākumā amatniekiem, kas nebija cunftēs, neļāva atvērt savas darbnīcas. Šo aizliegumu drīz atcēla. Tad latviešu amatnieki atvēra savas darbnīcas, sekmīgi sacentās ar vācu amatniekiem un pat kļuva lielākos uzņēmumos par darba vadītājiem ar labu izpelni; piem., Richards Tomsons un daži citi latvieši vadīja rūpniecības uzņēmumus, Jānis Baumanis, kas sākumā strādāja pie koku pludināšanas, vēlāk kļuva par architektu, kas Rīgā uzcēla vairākus namus. Labi ienākumi bija arī izglītotākiem latviešiem un tirgotājiem. Bet ieceļotāju vairākums, īpaši fabriku strādnieki saņēma mazu algu, lai gan strādāja daudz stundu dienā.

*Latviešu ieceļošana
pilsētās*

*Sabiedriskās šķiras
pilsētās*

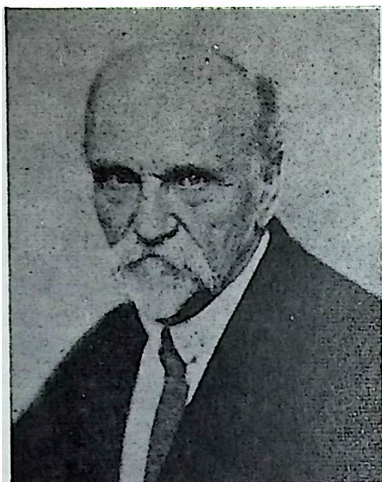
Zemnieku ieceļošana pilsētās samazināja laukstrādnieku skaitu muižās un lauku mājās. Viņu algas cēlās, bet labības cenas astoņdesmitajos gados bija zemas. Tāpēc saimniekiem bija grūti saprasties ar kalpiem. Kad māju īpašnieki un rentnieki kļuva turīgāki un atļāvās sev dažas ērtības, kalpu stāvoklis palika bez pārmaiņām. Kalpi un strādnieki atšķīrās kā no saviem darba devējiem, tā arī no citiem iedzīvotājiem.

*Saimnieki un kalpi
uz laukiem*

Tā pilsētās un uz laukiem radās sabiedriskās šķiras, kas cita no citas atšķīrās ar turību, izglītību un sabiedrisko stāvokli. Šīs šķiras nebija vienotas. Tās katra aizstāvēja savas intereses un bieži vien savā starpā apkaņojās.

Līdzīgs stāvoklis bija visā Rietumeiropā un Krievijā. Tur strādniekiem ieteica apvienoties arodbiedrībās un prasīt no darba devējiem augstākas algas un darba laika saīsināšanu, neatsakoties no cīņas, kamēr viņiem

Sociālisma mācība



Rainis.

*Jaunā strāva
Latvijā
Dienas Lapa un
strādnieku streiki*

un citām nemantīgām šķirām neizdošoties visu varu valstī dabūt savās rokās. Šādu mācību sauc par sociālismu. Ar to iepazinās arī latvieši. Bez tam viņu dzejnieki astoņdesmitajos gados atmeta interesi par pagātņi un tās slavināšanu, pievērsoties savam laikmetam un attēlojot to tādu, kāds tas bija. Šādu virzienu literātūrā sauc par reālismu jeb patiesu dzīves attēlošanu. To aizstāvēja arī sociālisma piekritēji. Vispār jaunajos dzīves apstākļos radās daudz jautājumu par darbu, cilvēka izcelšanos, dzīvi, tās attēlošanu literātūrā un citi. Šo jautājumu noskaidrotājus sauc par jaunstrāvnikiem un viņu domu gaitu par jauno strāvu.

Krievijas valdība jaunstrāvnikiem sākumā pievērsa maz vērības. Viņi pat izdeva savu laikrakstu *Dienas Lapa*, par kuŗa redaktoru vēlāk bija dzejnieks Rainis. Viņa vadībā laikraksts sāka gandrīz atklāti aizstāvēt sociālismu. Tai pašā laikā Rīgas fabrikās strādnieki pārtrauca darbus, izcēlās streiki. Tad valdība uz astoņiem mēnešiem apturēja *Dienas Lapa* un apcietināja jaunstrāvnieku vadoņus – Raini, P. Stučku un J. Jansonu.

Jaunstrāvnieki tomēr slepeni turpināja savas mācības izplatīšanu, strādnieku organizēšanu un piekritēju vervēšanu. Latvju tautas vairākumā jaunstrāvniekiem

nebija piekritēju, jo viņi bija pret reliģiju. Tomēr Rīgā un citās pilsētās nodibinājās sociālistu pulciņi, kas sludināja »šķiru cīņu«. 1904. gadā šie pulciņi apvienojās stādnieku sociāldemokrātiskā partijā, kas bija pirmā latviešu politiskā partija.

*Latviešu strādnieku
sociāldemokrātiskā
partija*

Minētā gadā Krievijai izcēlās karš ar Japānu. Krievijas tauta bija pret šo karu. Jau agrāk tautas masas bija neapmierinātas ar savu valdību. Kad tā karu ar Japānu zaudēja, neapmierinātība tautā vēl pastiprinājās. Pēterpils strādnieki 1905. gada janvāra sākumā gāja uz pili lūgt ķeizaru Nikolaju II uzlabot viņu stāvokli. Gājienu pie pils nepielaida, bet lika tā dalībniekiem izklīst. Kad pūlis vilcinājās, tad kareivji šāva – bija kritušie un ievainotie. Ziņa par to ļoti ātri izplatījās tautā. Tad sākās nemieri visā Krievijā.

*Nemieru sākums
Krievijā*

Tikko Rīgā dabūja zināt par notikumiem Pēterpilī, sociāldemokrātu partija izsludināja ģenerālstreiku visās Latvijas pilsētās. Rīgā notika pūļa sadursme ar kaŗaspēku. Krita ap 20 rīdzinieku un bija ap 200 ievainoto. Pēc nedēļas ģenerālstreiks izbeidzās, bet nemieri vietām turpinājās.

*Ģenerālstreiks
Rīgā un citās
pilsētās*

To netrūka arī uz laukiem, kur muižniekiem bija daudz priekšrocību, piem. saimnieki nedrīkstēja savā dārzā nošaut zaķi, kas apgrauza viņu augļu kokus; turpretim muižnieks varēja medīt arī uz zemnieka zemes. Skolu un nespējnieku māju uzturēšanā, kā arī citās pagasta nastās muižnieks nepiedalījās, lai gan viņam pagastā reizēm piederēja vairāk zemes nekā visiem saimniekiem kopā. Muižas nelaboja arī ceļus, lai gan lietoja tos ne mazāk par zemniekiem. Daudzās draudzēs muižnieki iecēla mācītāju, uzspiežot vācu tautības kandidātu, ko latvieši nemaz nevēlējās. Minētās un citas muižnieku priekšrocības latvieši sajuta kā lielu netaisnību. Tāpēc 1905. g. pavasarī nemieri pārgāja arī uz laukiem. Dažās Kurzemes muižās iesākās kalpu streiki, kuŗus drīz apspieda. Pēc tam nemiernieki traucēja baznīcās dievkalpojumus, vietām rīkoja tajās arī mītiņus un lika mācītājam iet gājienu priekšgalā un nest sarkano karogu. Arī tirgos, zaļumu svētkos un citās sapulcēšanās vietās sociālisti sacīja runas un dziedāja savas dziesmas.

*Muižnieku priekš-
rocības un zemnie-
ku noskaņojums*

*Nemieri uz
laukiem*

Latvju tautas vēsture

*Muižnieku
gatavošanās
aizsardzībai*

Baidīdamies no uzbrukumiem, muižnieki apbruņoja sev uzticamus ļaudis muižu aizsardzībai un nomitināja tajās krievu kaŗaspēka vienības, kas atradās viņu rīcībā. Tas vēl vairāk uztrauca lauciniekus un noskaņoja viņus pret muižniekiem un valdību.

*Ģenerālstreiks
Krievijā un
ķeizara manifesti*

Oktobra mēnesī izcēlās vispārējais strādnieku un ierēdņu ģenerālstreiks Krievijā. Rīgā un citās Latvijas pilsētās fabrikas, veikali, darbnīcas, valdības iestādes un skolas pārtrauca darbus. Tad Rīgā uz ielām reti kāds cilvēks bija sastopams. Tādos apstākļos ķeizars Nikolajs II 1905. gada 30. oktobrī parakstīja manifestu jeb vēstījumu tautai, ar kuŗu solījās ievērot dažas tautas prasības un sasaukt tautas ievēlētos pārstāvjus.

*Latviešu sanāksmes
un to lēmumi*

Par šiem solījumiem tauta bija iepriecināta, bet nebija apmierināta. Sanāca atkal mītiņi, kuŗos tika prasīts daudz vairāk nekā manifestā bija solīts. Rīgā sanāca skolotāju kongress, kas nolēma mācīt skolās latviešu valodā. Pēc nedēļas sapulcējās pagastu pārstāvji un nolēma nemaksāt pagaidām nodokļus, pārtraukt sakarus ar valdības iestādēm un ievēlēt pagastos rīcības komitejas. Pagastu sapulcēs, kas vēlēja šīs komitejas, iejaucās kaŗaspēka vienības. Tas pastiprināja cīņas noskaņojumu. Sākās uzbrukumi muižām, degvīna pārdotavām un krogiem. Muižnieki bēga uz pilsētām, bet daudzas viņu muižas nemiernieki nodedzināja – Vidzemē 72 un Kurzemē 40. Visnopietnākās sadursmes ar kaŗaspēku notika pie Tukuma, Talsiem, Stāmerienes un Vecakslavas.

*Uzbrukumi
muižām un cīņas
pie tām un citur*

*Soda ekspedīcijas
Vidzemē un
Kurzemē*

Tad valdība atsūtīja uz Vidzemi un Kurzemi prāvākas kaŗaspēka vienības jeb »soda ekspedīcijas«. Tās pārstaigāja visu zemi un nošāva vai pakāra tos latviešus, kuŗus uzrādīja muižnieki. Aizbēgušo nemiernieku mājas nodedzināja. Nopostīja arī dažas sabiedriskās ēkas, piem. Kokneses pagasta skolu, Vecpiebalgas draudzes skolu un citas. Daudz nemieru dalībnieku arestēja, turēja cietumos, tiesāja un piesprieda tiem bargus sodus – nāves sodu, nometināšanu Sibīrijā un citus. Pavisam gāja bojā ap 3000 cilvēku. Diezgan liels skaits latviešu arī izceļoja uz citām zemēm, kur viņi stāstīja un rakstīja par latviešiem un viņiem nodarītām pārestībām.

*Latviešu emigranti
un to darbs*

21. LATVIEŠI PĒC 1905. GADA UN PIRMĀ PASAULES KAĶA LAIKĀ

1905. gada nemieru upuži un zaudējumi nebija gluži veltīgi. Bija arī ieguvumi, kas veicināja latviešu kultūras attīstību, piem. tautskolās pirmos divi gadus varēja mācīt latviešu valodā; bija vieglāk nodibināt biedrības, sasaukt sapulces, sarīkot teātra izrādes un koncertus, kā arī brīvāk izteikt savas domas gan rakstos, gan vārdos.

*Latviešu kultūrālā
attīstība pēc
1905. gada*

Kad visā Krievijā vēlēja pirmos likumdevējus, latvieši piedalījās šajās vēlēšanās un ievēlēja Krievijas valsts domē vairākus savus pārstāvjus, starp tiem Jāni Čaksti. Vēlēšanu sapulcēs viņi noskaidroja savas vajadzības un apsprieda Krievijas valsts dzīves jautājumus. Tā latvieši sāka vingrināties valsts dzīves izpratnē un kārtošānā.

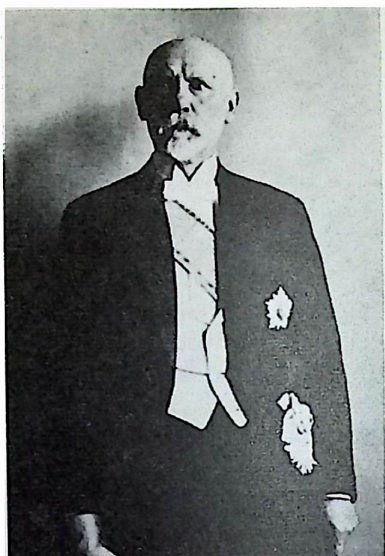
Latvijas pilsētu dzīves vadībā latvieši guva sevišķus panākumus, ievēlot visu mazāko pilsētu domēs vairāk savu pārstāvju nekā vācieši un citas mazākuma tautības kopā. Tāpēc viņi pārņēma šo pilsētu pašvaldību vadību savās rokās.

Pilsētu pašvaldības

Uzplauka arī lauksaimniecība, rūpniecība un tirdzniecība. Uz laukiem attīstījās lopkopība, zemnieki arvienu lielākā vairumā lietāja mākslīgos mēsļus, jaunās lauksaimniecības mašīnas un citu. Lauksaimnieki sāka apvienoties biedrībās, kas sarīkoja priekšlasījumus, kursus, izstādes, izplatīja rakstus par zemkopību un kopīgiem spēkiem nodibināja lauksaimniecības skolas Jelgavā un Priekullos.

*Lauksaimniecība,
rūpniecība un
tirdzniecība
Latvijā*

Pilsētās, īpaši Rīgā fabriku skaits gandrīz divkāršojās. Caur Rīgas, Liepājas un Ventspils ostām lielā vairumā izveda uz ārzemēm Krievijas un Latvijas preces, kas veicināja tirdzniecības uzplaukumu un deva strādniekiem darbu. Tāpēc iedzīvotāju skaits pilsētās



Jānis Čakste.

strauji pieauga, piem. Rīgā 1913. g. bija 517.000 iedzīvotāju.

Krājaizdevu kases

Lielā rosība laukos un pilsētās veicināja latviešu turības pieaugumu. Savus ietaupījumus viņi noguldīja it sevišķi krājaizdevu kasēs, kuŗas izsniedza aizdevumus dārgāko lauksaimniecības mašīnu iegādei un būvniecībai pilsētās; piem. Rīgā latvieši uzcēla daudz namu ar šo aizdevumu palīdzību.

Izglītība

Latviešu turība veicināja arī izglītības attīstību: ģimnazijās, reālskolās, tirdzniecības un citās skolās mācījās daudz latviešu; ģimnaziju un reālskolu absolventi lielā skaitā studēja augstskolās; viņu vidū bija arī jaunavas. Uzplauka latviešu dzeja, teātra māksla, mūzika, glezniecība.

*Krievu un vāciešu
nometināšana*

Krievijas valdība pēc 1905. gada uzticējās latviešiem mazāk nekā vāciešiem. Tā labprāt pārdeva latviešiem zemi ārpus Latvijas – Krievijā, bet Latgalē nometināja krievu zemniekus. Vācu muižnieki ar valdības atļauju nometināja Kurzemē ap 20.000 vācu kolonistu.

Latgalē 1904. g. Krievijas valdība atcēla aizliegumu iespiest rakstus latīņu burtiem. Tad sāka iznākt laikraksts *Druva* baznīckunga K. Skrindas vadībā. Šis laikraksts pastāvīgi atgādināja, ka latgalieši, vidzem-

nieki un kurzemnieki ir vienas tautas locekļi, kuņiem jāturas kopā. Dedzīgs latviešu vienības aizstāvis bija arī baznīckungs Francis Trasuns.

Latgaliešu centieni

Latviešu kultūras straujo attīstību pārtrauca karš, kas sākās starp Krievju un Vāciju 1914. g. 1. augustā. Šim karam pamazām pievienojās gandrīz visas ievērojamākās pasaules valstis. Tāpēc to sauc par Pirmo pasaules karu. Tās valstis, kas karā turējās kopā ar Krieviju (Anglija, Francija, Amerikas Savienotās Valstis, Japāna, Itālija, Beļģija u. c.), sauca par Sabiedrotajiem.

Kara sākums

Iesaukti Krievijas armijā, latvieši labprāt cīnījās pret savu vēsturisko ienaidnieku – vāciešiem.

Latviešu noskaņojums un rīcība

Pirmajās kaujās Austrumprūsijā krievus sakāva. Tur gāja bojā vairākas kara spēka vienības, kuņas sastāvēja gandrīz vienīgi no latviešu karavīriem. Pēc tam vācieši iebruka Kurzemē. Divi latviešu zemessargu bataljoni apturēja šo uzbrukumu, bet tikai uz īsu laiku. Vācieši atsāka uzbrukumu ar jauniem spēkiem un ieņēma visu Zemgali un Kurzemi. Tad frontes līnija Latvijā gāja gar Daugavu un no Ķekavas cauri lielajiem purviem līdz Slokai.

Pirmā pasaules kara sākumā

Vācu kara spēkam tuvojoties, krievu armijas vadība pavēlēja visiem vīriešiem no 18 līdz 45 gadu vecumā atstāt Kurzemi. Pati armija atkāpdamās postīja laukus un dedzināja mājas. Arī paši latviešu bēga no vācu armijas, par kuņas rīcību bija izplatīti šausmu pilni nostāsti. Ar veltiem un mājlopiem garās rindās bēgli virzījās uz Vidzemes pusi. Kurzemi atstāja vairāk par pusi tās iedzīvotāju.

Bēgli un viņu organizēšanās

Paredzot savas armijas vēl tālāku atkāpšanos, Krievijas valdība pārvietoja uz Iekškrieviju skolas un iestādes, bez kuņām Latvijā varēja iztikēt. Tā izveda arī fabriku māšīnas un valsts mantas, lai tās nekristu ienaidnieka rokās. Kopā ar skolām, iestādēm un fabriku iekārtu aizbrauca daudz Latvijas iedzīvotāju, īpaši fabriku strādnieku. Kurzemes bēgli no Vidzemes arī devās uz Iekškrieviju. Kara dēļ Latviju atstāja ap 800.000 cilvēku.

Bēgļu stāvoklis bija ļoti grūts, jo valdība par viņiem maz gādāja. Bēgļiem vajadzēja mitināties stacijās, pa-

tversmēs un pat klajā laukā. Salā, trūkumā un slimību dēļ mira daudz bērnu un vecāku cilvēku. Līdzpaņemtie līdzekļi drīz izsika. Darbu nevarēja atrast, īpaši tie, kas neprata krievu valodu. Pašiem bēgļiem bija jāķēfas pie pašpalīdzības. Viņi noorganizēja kādās 260 vietās visā Krievijā bēgļu apgādāšanas komitejas, kuŗu pārstāvji Pēterpilī nodibināja Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomiteju ar Vili Olavu priekšgalā. Krievijas valsts domnieks Jānis Zālītis izgādāja no kādas krievu komitejas līdzekļus latviešu centrālkomitejai. No tiem bija iespējams izsniegt bēgļiem pabalstus, apgādāt drēbes, apavus un uzturu, kā arī atvērt skolas, slimnīcas, darbnīcas un algot mācītājus. Tā centrālkomiteja saturēja kopā izkaisītos tautas locekļus un pasargāja viņus no bojāejas.

*Latviešu stāvoklis
okupētajā Kurzemē*

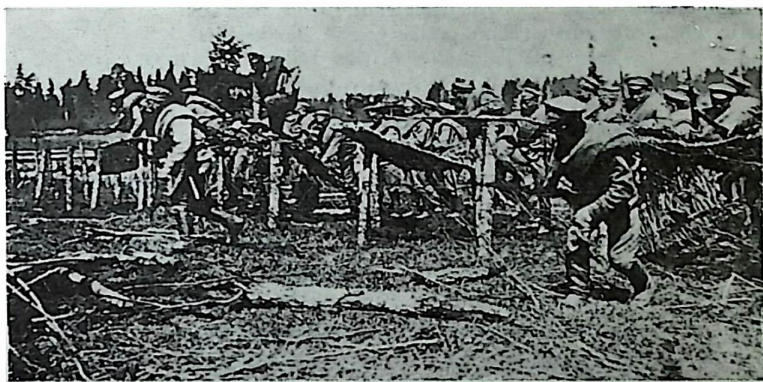
Grūtas dienas bija arī Kurzemē palikušajiem latviešiem. Viņiem bija jādod lielas nodevas vācu kaŗaspēka vajadzībām; vīriešiem vecumā no 18 līdz 45 gadiem jāstrādā pie nocietinājumu darbiem, jāvēro, ka Kurzemes mežus un kokus izcērt un aizved uz Vāciju, jāklausa vācu kaŗa pārvaldei, kas pārzināja pagastu un pilsētu pašvaldības, jāsuŗta bērni skolās, kur mācīja vācu valodā, un jādzird nodomi pārcelt uz Kurzemi zemniekus no Vācijas, piešķiŗot viņiem pamestās lauku mājas un trešo daļu muižu zemes. Tai pašā laikā latviešus stingri uzraudzīja. Šos pienākumus uzņēmas it sevišķi Kurzemes vācu muižnieki, kuŗiem bija naids pret latviešiem. Tāpēc daudzi latvieši, kuŗus atzina par neuzticamiem, nonāca koncentrācijas nometnēs un vēl sliktākos apstākļos.

*Latviešu strēlnieku
bataljonu organizēšana un cīņas*

Krievu kaŗaspēks atstāja Kurzemi bez nopietnas pretošanās ienaidniekam. Likās, ka tas neuzskatīja Kurzemi un Vidzemi par savu zemi, kuŗas dēļ būtu vērts liet asinis. Tāpēc radās doma nodrošināt Vidzemes aizstāvēšanu un Kurzemes atgūšanu ar latviešu kaŗaspēka vienībām. Vidzeme bija jāaizstāv par katru cenu, lai ienaidniekam neatbrīvotos ceļš uz Krievijas galvaspilsētu Pēterpili. Šo apsvērumu dēļ Krievijas valsts domniekam J. Goldmanim izdevās iegūt valdības atļauju dibināt latviešu strēlnieku bataljonus, kuŗus vēlāk pārdēvēja par pulkiem. Tā kā brīvprātīgie pieteicās ļoti



Grupa brīvprātīgo.



Strēlnieki dodas uzbrukumā.

lielā skaitā un no krievu vienībām pārnāca latviešu virsnieki un arī kareivji, tad bija iespējams saformēt 8 strēlnieku bataljonus un vienu rezerves bataljonu ar latviešu virsniekiem, īpašām krūšu zīmēm un karoģiem, uz kuģiem bija uzraksti latviešu valodā.

Jaunos strēlniekus pirmo reizi sūtīja kaujā 1915. g. oktobrī Mangaļu rajonā, kur viņi ienaidnieku iedzina atpakaļ purvā. Nākošā dienā virsleitnanta Fridricha



J. Goldmanis uzrunā latviešu strēlniekus 1916 g. pavasarī.
Aiz viņa Fr. Briedis un kapt., vēlāk ģen. R. Bangskis.

Brieža 1. rota nakts uzbrukumā pie Plakāņiem atsvieda vācu bataljonu atpakaļ aiz Misas. Pēc tam strēlnieki Slokas rajonā cīnījās pret ienaidnieka uzbrukumu no Ķemeļiem. Cīņa beidzās ar strēlnieku uzvaru. Viņi padzina vāciešus arī no Ķemeļiem. Pie Mangaliem kritušos pirmos trīs strēlniekus apglabāja Meža parkā. Tas bija sākums Brāļu kapu izveidošanai. Dabūjuši zināt par minētām strēlnieku uzvarām, vidzemnieki vairs nesteidzās doties bēgļu gaitās.

1916. g. pavasarī strēlnieki uzbruka ienaidniekam Ķekavas apkārtnē atklātā apvidū. Lai gan ciezdami smagus zaudējumus, viņi tomēr ielauzās vācu nocietinājumos. Šī gada vasarā notika sīvas cīņas pie Nāves salas, maza zemes stūrīša Daugavas kreisajā krastā iepretim Ikšķilei. Šai salai no vienas puses bija Daugava, no citām pusēm vācu ierakumi. Krievi to centās noturēt par izejas punktu turpmākiem uzbrukumiem. Vācieši to centās ieņemt, pat lietojot nāvējošas gāzes, bet viņu pūles bija veltīgas, par ko īpaši jāpateicas latviešu strēlniekiem.

1916. g. Ziemassvētku priekšvakarā latviešu strēl-



Gen. Misiņš pieņem latv. strēlnieku parādi pirms Ziemassvētku kaujām.

nieki gāja uzbrukumā, lai atbrīvotu ceļu uz Jelgavu. Īpaši apmācīti šim uzbrukumam un tērpušies baltos pārvalkos, viņi nakts sniegputenī pārgrieza dzelonstiepules un bez artilērijas atbalsta pārrāva vācu pozīcijas, salauza viņu nikno pretestību un saņēma daudz gūstekņu un kara materiālu. Ziemassvētku rītā strēlnieki ieņēma Ložmetēju kalnu, stipri nocietinātu vietu. Viņi atbrīvoja ceļu uz Jelgavu, bet, nesaņēmuši krievu palīgspēkus, bija spiesti atkāpties.

Veltīgas cīņas norisinājās arī janvāra otrā pusē. Tad vācieši sāka pretuzbrukumu. Krievu kara spēka vadība sūtīja tiem pretim latviešu strēlniekus dienas laikā un turklāt pa atklāto Tīreļa purvu. Kaujā krita daudz strēlnieku un vēl lielāku skaitu ievainoja. Asiņainās cīņas turpinājās, kamēr stāvoklis atkal bija nadržināts.

Pēc šīm kaujām strēlnieki bija pārliecināti, ka krievu kara spēka vadība grib iznīcināt latviešu pulkus. Tāpēc viņi ienīda šo vadību. Bet ārzemju laikraksti rakstīja par viņu varonību, tādā veidā iepazīstinot citas tautas ar latviešu vārdu.

1917. gada pavasarī krievu tauta vairs nespēja pa-



Pulkv. Fr. Briedis.

*Revolūcija
Krievijā un tās
armijas sabrukums*

nest kara grūtības un neveiksmes kaujās, vainojot tajās ķeizaru Nikolaju II un viņa valdību. Armijai arī bija apnīcis karš. Tādos apstākļos krievu tauta gāza ķeizara valdību. Tad valsts dome nodibināja Pagaidu valdību, kas karu gribēja turpināt, bet armijā sākās sabrukums. To izmantoja vācieši un 3. septembrī ieņēma Rīgu. Drīz pēc tam valsts vadību Krievijā sagrāba savās rokās komunisti.

*Brestļitovskas
mierlīgums*

1918. gada sākumā vācieši jau bija ieņēmuši visu Vidzemi un Igauniju. Viņi apdraudēja Pēterpili. Tāpēc komunistu valdība 1918. g. 3. martā Brestļitovskā līga ar Vāciju mieru. Pēc šī mierlīguma Vācija paturēja Kurzemi un Rīgu, Krievija – Latgali, bet Vidzemes iedzīvotāji paši varēja izlemt, vai palikt pie Vācijas vai atgriezties pie Krievijas.

22. LATVIJAS VALSTS NODIBINĀŠANA

Tautas atmodas laikmetā tikai nedaudz latviešu iedrošinājās domāt par atdalīšanos no Krievijas, piem. Kaudzītes Reinis un tautskolu inspektors E. Grāvītis. 1905. gadā šādu latviešu jau bija vairāk, un viņi atklāti prasīja Latvijas valsts nodibināšanu un muižu sadalīšanu bezzemniekiem. Bet Krievijas valdība tad vēl bija stipra. Tā apspieda nemierus visā valstī un to dalībniekus bargi sodīja. Pēc 1917. gada apvērsuma Krievijas Pagaidu valdība nespēja nomierināt iedzīvotājus un ieturēt stingru kārtību valstī. Tad latvieši paši sāka rūpēties par kārtību savā zemē: Valmierā sanāca Vidzemes pagastu pārstāvji un ievēlēja Vidzemes pagaidu zemes padomi, kas uzņēmās Vidzemes pašvaldības vadību; Krievijas Pagaidu valdība to atzina, atļāva darboties un par savu pārstāvi jeb komisāru Vidzemē iecēla Dr. A. Priedkalnu un par viņa vietnieku agronomu K. Ulmani; Tērbatā sapulcējās Kurzemes bēgļu pārstāvji un savu lietu kārtošanaī ievēlēja Kurzemes pagaidu zemes padomi un par Kurzemes pagaidu komisāru Jāni Čaksti, ko Krievijas Pagaidu valdība šai amatā apstiprināja. Tai pašā gadā Rēzeknē sanāca Latgales latviešu kongress, kas izteicās par Latgales apvienošanos ar pārējo Latviju un ievēlēja Latgales pagaidu zemes padomi.

*Latviešu gādība
par kārtību savā
zemē*

Visu zemes padomju darba saskaņošanai un latvju tautas interešu aizstāvēšanai pie citām tautām 1917. g. rudenī nodibinājās Latviešu pagaidu nacionālā padome. Tā sastāvēja no visu triju zemes padomju, Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas, citu latviešu organizāciju un politisko partiju pārstāvjiem. Šī padome paguva sapulcēties pirmo reizi Valkā un pēc Vidzemes okupēšanas otru reizi Pēterpilī. Tur viņa paziņoja (deklarēja), ka Latvijai jābūt pastāvīgai de-

*Latviešu pagaidu
nacionālā padome*



Z. Meierovics.

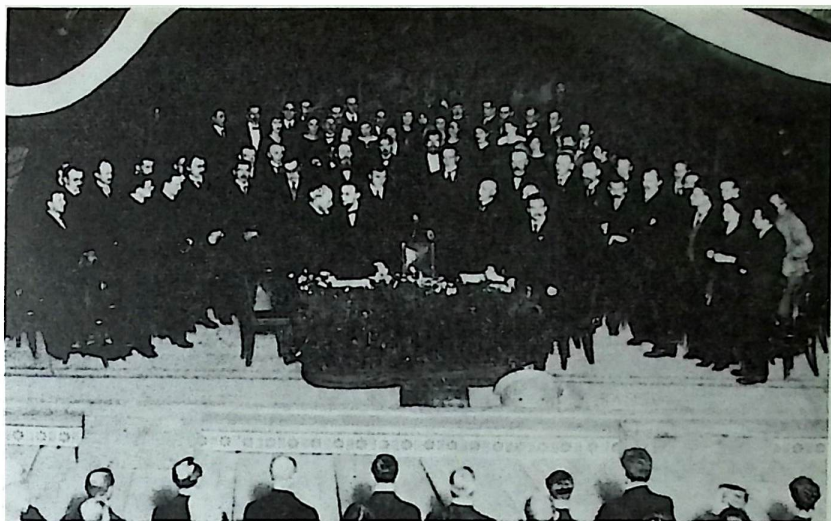
Nacionālās padomes locekļu darbs

mokratiskai republikai. Savos lēmumos Nacionālā padome balstījās uz tautu pašnoteikšanos, ko lielgi pirms tam visai pasaulei deklarēja Amerikas Savienoto Valstu prezidents V. Vilsons.

Tā kā vācieši Latvijā un komūnisti Krievijā neļāva Nacionālai padomei darboties, tad tās locekļi apmierinājās ar to, ka aizstāvēja dzimtenē un īpaši Krievijā latviešu bēgļu aprindās Latvijas valsts dibināšanas nepieciešamību. Bez tam šīs padomes ārlietu nodaļa ievadīja sarunas ar ārzemju valdībām, lai tām ziņotu par latvju tautas nodomu dibināt savu valsti, pie kam šīs nodaļas pārstāvim Zigfridam Meierovicam nedēļu pirms Latvijas valsts nodibināšanas izdevās panākt to, ka Anglijas valdība atzina šādas valsts dibināšanu un apsolījās uzturēt ar to sakarus.

Baltijas hercogistes projekts

Bet Baltijas muižnieki, vācu okupācijas karaspēka atbalstīti, cerēja no Latvijas un Igaunijas izveidot Baltijas hercogisti, kas būtu pakļauta Vācijas ķeizaram. Viņu nodomu izjauca Sabiedroto uzvara karā pret Vāciju, kas 1918. gada 11. novembrī parakstīja pamiera līgumu, kurā, starp citu, apsolījās izvākt savu karaspēku no visām okupētajām zemēm, protams, arī no Latvijas.



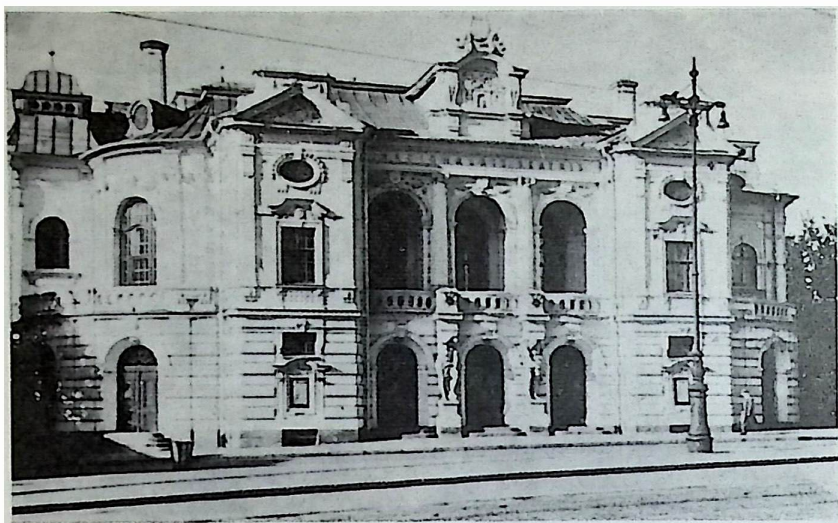
Latvijas republikas proklamēšanas akts – uz skatuves ap galdū no kreisās G. Zemgals, M. Skujenieks, K. Ulmanis, J. Zālītis, E. Bite un St. Kambala.

Tad Latviešu pagaidu nacionālās padomes locekļi steidzīgi ieradās Rīgā un stājās sakaros ar Demokrātisko bloku. Tā locekļi Rīgā, Kurzemē un vispār okupētā Latvijā darīja to pašu, ko Nacionālā padome ārpus dzimtenes – slepeni apsriedās par Latvijas valsts dibināšanu un iepazīstināja savus paziņas ar Demokrātiskā bloka sanāksmēs pārrunāto. Nacionālās padomes un Demokrātiskā bloka locekļi 1918. g. 17. novembrī panāca vienošanos par Tautas padomes nodibināšanu no politisko partiju pārstāvjiem. Šai padomē bija rezervēts zināms vietu skaits arī mazākuma tautībām Latvijā. Tautas padome par savu priekšsēdētāju ievēlēja Jāni Čaksti. Pēc tam tā atzina, ka līdz Satversmes sapulces sanāksšanai, kas izstrādās likumu par Latvijas valsts iekārtu, viņa pārņem augstāko varu valstī un uztic Kārlim Ulmanim kā ministru prezidentam sastādīt Pagaidu valdību. Tai pašā sēdē Tautas padome nolēma jau nākamajā dienā, 18. novembrī pasludināt (proklamēt) Latvijas valsts nodibināšanu.

*Tautas padomes
nodibināšana*

*Latvijas valsts
proklamēšanas akts*

Valsts proklamēšanas akts notika Nacionālā teātrā

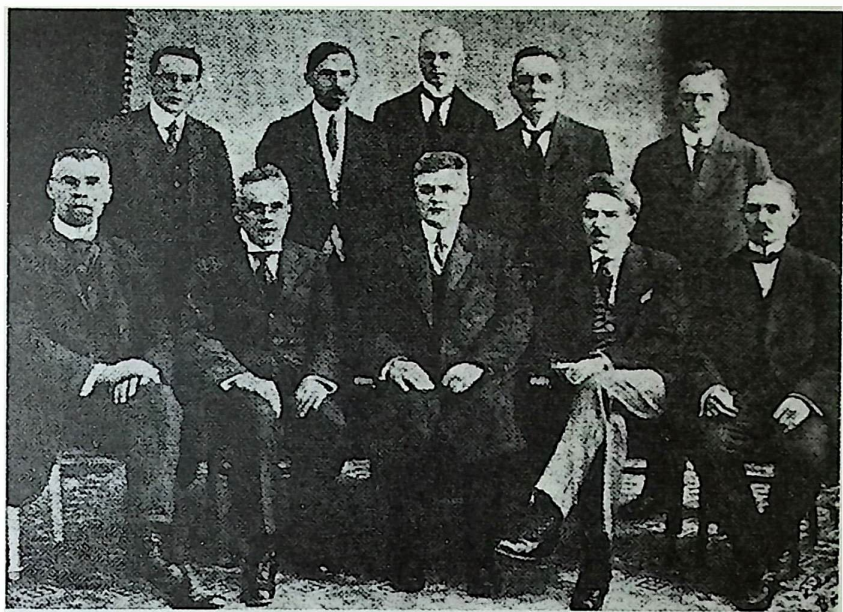


Nacionālais teātris.

telpās. Teātra nams bija svinīgi uzposts un rotāts Latvijas sarkanbaltsarkanajiem karogiem. Tas bija publikas pārpildīts. Tautas padomes locekļi izgāja cauri zālei un ieņēma savas vietas uz skatuves. Priekšsēdētāja biedrs Gustavs Zemgals (J. Čakste nebija paguvis ierasties Rīgā) ar uzrunu atklāja aktu un uzaicināja sekretāru E. Biti nolasīt iepriekšējās dienas vienošanās protokolu. Pēc tam ministru prezidents K. Ulmanis valdības vārdā paziņoja Latvijas valsti par nodibinātu. Šo paziņojumu klātesošie noklausījās kājās stāvēt un lielā sajūsmā nodziedāja *Dievs, svētī Latviju*, kas šai brīdī kļuva par Latvijas valsts himnu. Tad runāja K. Ulmanis par valdības nodomiem un uzdevumiem. Pēc viņa runāja partiju pārstāvji.

Beidzot sēdi, G. Zemgals novēlēja Latvijai saules mūžu. Pēc tam klātesošie vēl trīs reizes nodziedāja Latvijas valsts himnu.

Tās pašas dienas vakarā Tautas padomes un Pagaidu valdības vārdā K. Ulmanis un G. Zemgals ar īpašu vēstījumu paziņoja Latvijas pilsoņiem par Latvijas valsts nodibināšanu un aicināja viņus atbalstīt Pagaidu valdību tās grūtajā darbā.



Latvijas pirmā valdība.
1. r. no kr.: tirdzn. u. rūpn. min. Spr. Paegle, iekšl. min. M. Valters,
min. prez. K. Ulmanis, satiksmes min. T. Hermanovskis, zemk. min.
J. Goldmanis; – 2. r. no kr.: apg. min. J. Blumbergs, tiesl. min. E.
Strautnieks, valsts kancl. dir. D. Rudzītis, kara min. J. Zālītis un
fin. min. K. Puriņš.

23. BRĪVĪBAS CĪŅAS

*Grūtības Pagaidu
valdības darbā*

PAGaidu VALDĪBAS UN BOĻŠEVIKU LATVIJA. Latvijas Pagaidu valdības stāvoklis bija ļoti grūts. Tai nebija līdzekļu darbinieku algošanai un kara spēka uzturēšanai, jo brīvprātīgie ziedojumi, kara peļņas nodoklis un Latvijas neatkarības aizņēmums deva mazas summas. Latvieši diezgan lielā skaitā bija vienaldzīgi pret savu valsti. Viņi nebija pārliecināti, ka tā spēs noturēties pret austrumu un rietumu pretiniekiem. Bez tam valsts iestādes vēl atradās vācu okupācijas varas rokās, kas vilcinājās tās nodot Latvijas Pagaidu valdībai, jo vēl nebija atnesta doma nodibināt Baltijas hercogisti.

*Vācu okupācijas
kara spēka rīcība*

Visgrūtāk Pagaidu valdībai bija aizsargāt jauno valsti, jo strēlnieki aizgāja uz Krieviju, bet no jauna izdevās saformēt tikai trīs rotas, apmēram 400 kara-vīru, kuŗu vadību apsardzības ministrs Jānis Zālītis uzticēja pulkvedim Oskaram Kalpakam. Pēc vienošanās ar Sabiedrotajiem vācu okupācijas armijai vajadzēja aizsargāt Latviju no boļševikiem. Bet vācu kara-vīri devās mājup. Tikai daļa no viņiem iestājās Dzelzs divīzijā. Baltijas vācieši organizēja savu landesvēru jeg zemessargus. Šīm vācu vienībām bija grūti uzticēties, jo tās Latvijas valstij bija naidīgas.

*Sarkanarmijas
iesoļošana Latvijā*

Tādos apstākļos boļševiku sarkanarmija ātri virzījās uz priekšu un apdraudēja Rīgu no Valkas un Daugavpils. Tad Pagaidu valdība aizbrauca uz Jelgavu un vēlāk uz Liepāju. 1919. g. 3. janvārī Kalpaka bataljons atstāja Rīgu un tur ienāca sarkanarmija. Tā devās pakāļ Kalpaka bataljonam un vācu kara-vīriem. Kalpaka bataljons boļševiku kara spēku sakāva pie Lielauces, bet landesvērs zaudēja kauju pie Vecauces. Tāpēc vācu un latviešu kara-vīri atkāpās, un boļševiku kara spēks nonāca līdz Ventai. Tad Pagaidu valdības pārzinā palika vairs tikai Liepāja un tās apkārtnē līdz Ventai. Visā pārējā Latvijā valdīja boļševiki.

*Pirmās cīņas ar
boļševikiem
Latvijas sašķelšana
divi daļās*



Pulv. O. Kalpaks.

Viņi atņēma privātām personām zemi, fabrikas, bankas un citus nekustamus īpašumus, bet daļu to īpašnieku arestēja un daudzus no viņiem sodīja ar nāvi kā strādnieku un kalpu izmantotājus. Valsts amatos viņi iecēla darbiniekus bez piedzīvojumiem. Tāpēc drīz vien nebija nekādas kārtības satiksmē, rūpniecībā un pārtikas piegādē. Plašā patēriņa preces nebija vairs dabūjamas un to cenas strauji cēlās. Zemē bija trūkums un bads. Uz laukiem muižas nesadalīja bezzemniekiem, bet tur ierīkoja kopsaimniecības, kur arī nebija kārtības.

*Trūkums, bads un
terrors boļševiku
Latvijā*

Šais neveiksmēs boļševiki vainoja savus pretiniekus jeb »kaitētājus«, kurus meklēja intelligentos latviešos un agrākās turīgākās aprindās. To locekļus diezgan lielā skaitā arestēja, tiesāja un parasti uz aizdomu pamata piesprieda viņiem nāves sodu. Simtiem nevainīgu cilvēku gāja bojā. Boļševikos bija vīlušies kā pilsētu strādnieki, kas dzīvoja pusbadā, tā arī bezzemnieki, kuņiem zemi nepiešķīra un pašus nodarbināja vairāk nekā agrāk.

Ministru prezidents K. Ulmanis no Liepājas devās uz ārzemēm, kur viņam Sabiedrotie apsolīja ieročus un kara materiālus karam pret boļševikiem. Ar Igau-

*Ministru preziden-
ta panākumi*



K. Ulmanis.

nijas valdību viņš noslēdza līgumu, pēc kuŗa tā, atbrīvojusi savu zemi no boļševikiem, solījās turpināt karu pret tiem arī Latvijas zemē kopā ar tās kaŗavīriem.

Liepājā Pagaidu valdība izdeva rīkojumus, kas stiprīnāja valsts stāvokli, piem. par bezzemnieku apgādāšanu ar zemi, linu monopolu, kas vēlāk valdībai deva ienākumus, pirmajām Latvijas naudas zīmēm un citus.

Sevišķu vērību Pagaidu valdība pievērsa armijas papildināšanai un apgādāšanai. Apsardzības ministrs J. Zālītis izsludināja Liepājas apkārtnē mobilizāciju, kas deva labus panākumus. Bet latviešu un vācu apvienoto spēku komandieris fon der Golcs aizliedza tās turpināšanu, jo Latvijas armijas pavairošana nesaskaņēja ar vāciešu nodomu sagrābt varu savās rokās. Tomēr latviešu bataljonā jau bija ap 3000 vīru. Arī vācieši bija papildinājuši dzelzs divīziju un piegādājuši tai ieročus. Latviešu bataljonam ieročus un kaŗa materiālus atsūtīja angļi.

KURZEMES UN VIDZEMES ATBRĪVOŠANA NO BOĻŠEVIKIEM. Ar papildinātiem un labāk apgādātiem spēkiem bija iespējams sakaut boļševiku armiju. Tāpēc 1919. g. 3. martā Kalpaka bataljons un vācu kaŗaspēks uzsāka



Ģen. J. Balodis.

uzbrukumu. No Rudbāržiem latviešu vienības pārcēlās pāri Ventai un sekmīgi virzījās uz priekšu. Bolševiku armija atkāpās. Kalpakieši to vajāja. 6. martā sākās sīva apšaudīšanās, līdz noskaidrojās pārpratums. Kāds Dzelzs divīzijas bataljons bija uzskatījis latviešus par bolševikiem. Abās pusēs bija kritušie. Nāvīgi ievainots kaujas laukā, mira pirmais Latvijas armijas virspavēlnieks pulkvedis Oskars Kalpaks. Latviešu bataljona vadību pārņēma Neatkarības rotas komandieris Jānis Balodis.

*Pulkv. Kalpaka
nāve*

O. Kalpaku apbedīja Liepājā. Milzīgs ļaužu pulks viņu izvadīja uz kapiem. Pavadītāju sejās lasāmās sāras liecināja, ka pirmais Latvijas armijas virspavēlnieks ir noskaņojis viņu sirdis par labu sev un Latvijas valstij.

Kurzemes atbrīvošana turpinājās ļoti sekmīgi, jo bolševikiem tautā vairs nebija atbalsta. Drīz bija atbrīvota jau visa Kurzeme līdz Lielupei. Pēkšņi Golcs pārtrauca virzīšanos uz priekšu, un vācu karaspēka

*Sarkanarmijas
izdzīšana no
Kurzemes*

*Golca
apvērsums*

vienības Liepājā atbruņoja latviešu kareivjus un apcietināja dažus Pagaidu valdības ministrus. K. Ulmanis un pārējie ministri atrada patvērumu uz kuģa *Saratova*, kas atradās angļu apsardzībā. Apvērsuma rīkotājus atbalstīja tikai vācieši un nedaudz latviešu. Sabiedrotie aizstāvēja Pagaidu valdību. Tai palika uzticīgs arī latviešu karaspēks. To vērodams, Golcs uzticēja valdības sastādīšanu latvietim mācītājam Andrievam Niedram, lai ar to maldinātu Sabiedrotos un latviešus. Šī valdība bija pilnīgi atkarīga no vāciešiem.

A. Niedras valdība

*Rīgas
atbrīvošana*

*Rīgas jūrmalas
iztīrīšana no
bolševikiem*

Latviešu izkaušana

Pēc šī apvērsuma Golcs turpināja uzbrukumu bolševikiem un diezgan viegli ieņēma Rīgu 22. maijā. Latviešu karaspēks virzījās uz priekšu gar jūrmalu. Pie Kauguru ciema kapteiņa Zolta rotai uzbruka bolševiki. Kaujas sākumā noskaidrojās, ka iepriekšējā naktī vējš bija pieputinājis ložmetējus smiltīm un šautenēm atsūtītas nepareizas patronas. Tad visa Zolta rota devās uz priekšu durkļu cīņā. Viens no pirmajiem krita Zolts, bet dzīvie izsita bolševikus no saviem agrākiem ierakumiem un vajāja tos. Ar to J. Baloža karaspēka aizmugure bija nodrošināta, un latvieši jūrmalu drīz iztīrīja no bolševikiem. Rīgā latviešu karaspēks iegāja 23. maijā. Tur vācieši izrēķinājās ar latviešiem un apšāva daudz nevainīgu cilvēku, apvainojot tos par komunistiem. J. Baloža un Sabiedroto pārstāvju katēgoriskās uzstāšanās dēļ vācieši bija spiesti ierobežot savu atriebības kāri.

*Vidzemes
atbrīvošana*

Apmēram vienā laikā ar Rīgas atbrīvošanu norisinājās brīvības cīņas Vidzemē. Tās ziemeļos no mobilizētiem latviešu karavīriem sastādījās Ziemeļlatvijas brigāde, ko komandēja kapteinis Jorģis Zemitāns. Pēc Rīgas atbrīvošanas Ziemeļlatvijas brigāde kopā ar igauņu karapulkiem uzsāka plašu uzbrukumu bolševikiem, ko ievadīja Valmieras pulks. Bolševiku karaspēks neizturēja valmieriešu triecienu un bēga. Uzvarētāji nogāja 10 dienās 200 kilometru un jūnija sākumā nonāca pie Krustpils. Igaunu karaspēks un citas Ziemeļlatvijas brigādes vienības atbrīvoja vairākus Vidzemes apgabalus. J. Baloža karaspēka vienības, iziedamas no Rīgas, iztīrīja no bolševikiem Vidzemes vidieni.

CĒSU KAUJAS. Pēc Rīgas un Vidzemes atbrīvošanas bolševiku rokās palika vēl Latgale. Tāpēc vāciešiem savus spēkus no Rīgas vajadzēja virzīt uz austrumiem, bet tie devās uz ziemeļiem – Cēsīs ieradās dažas landesvēra vienības. Tur stāvēja Cēsu pulks, ko komandēja pulkvedis Krišjānis Berķis. Viņš izlika sava pulka apbruņotus posteņus un ar to piespieda landesvēra vienības atstāt Cēsīs. Tām arī paskaidroja, ka Cēsīs bolševiku vairs nav. Landesvēra vienības palika netālu no Cēsīm un pievilka jaunus spēkus. Bija skaidrs, ka sadursme ar landesvēru ir nenovēršama. Tāpēc Cēsu pulks steidzīgi papildinājās ar brīvprātīgajiem un mobilizētajiem. Pulkā iestājās arī Cēsu un Valmieras vidusskolu audzēkņi, izveidojot skolnieku rotu.

Cēsu kaujas

Cēsu kauju cēlonis

Cēsu pulks bija vāji aubruņots un apmācīts, bet tēvzemes mīlestības apgarots. Kad landesvērs sāka uzbrukumu, Cēsu pulks varonīgi cīnījās. Tomēr ienaidnieka lielais pārspēks piespieda to atkāpties uz Raunas upes krastiem, kur latviešiem pievienojās igauņu karavīri. Cēsīs iegāja vācieši. Tad iejaucās Sabiedrotie un pieprasīja cīņas pārtraukumu, noslēdzot pamieru uz 10 dienām. Sarunās strīdus netika izšķirts, jo vācieši nedomāja atteikties no Vidzemes un Igaunijas iekarošanas, bez kāda pamata apgalvojot, ka Ziemeļlatvijas brigāde esot bolševistiska, ko gan latviešu pārstāvji viegli atspēkoja. Par vāciešu nolūkiem liecināja tas, ka viņi pulcināja lielus spēkus, kas veidojās no landesvēra, Dzelzs divīzijas un citām vācu vienībām. Tāpēc arī viņu pretinieki gatavojās cīņai – palielināja Cēsu pulku ar jaunām rotām un pulcināja Cēsu tuvumā jaunas igauņu karaspēka vienības.

Vācu uzbrukums un sekmes

Pamiers

Pēc pamiera izbeigšanās vācieši 19. jūnijā uzsāka uzbrukumu. Viņiem sākumā izdevās pārraut latviešu un igauņu fronti un aiziet tās aizmugurē Valmieras virzienā. Visbīstamākā brīdī igauņiem pienāca pastiprinājumi, kas apturēja vāciešu virzišanos uz priekšu un piespieda tos atkāpties. Nākamajā dienā, 22. jūnijā, latvieši un igauņi frontes pārrāvumā uzbruka ienaidniekam no trim pusēm. Tas, ciešot lielus zaudējumus, steidzīgi atkāpās. Latviešu un igauņi, vajādami ienaidnieku, dažās dienās sasniedza Juglu, kur atkal iejaucās

Latviešu un igauņu uzvara

Latvju tautas vēsture

*Strazdu muižas
pamiers*

Sabiedrotie un piespieda abas puses līgt 3. jūlijā Strazdu muižā pamieru, pēc kuŗa Vācijas kaŗavīriem bija jāizvācas uz Kurzemi un visdrīzākā laikā jāatstāj Latvija, bet landesvēram jāieklaujas Latvijas armijā. Tās vadība landesvēru vēlāk aizsūtīja uz Latgales fronti.

*Ziemeļlatvijas
brigādes ienākšana
Rīgā*

Kad vāciešu kaŗaspēka Rīgā vairs nebija, tad uzvaras gājienā tur ienāca Ziemeļlatvijas armija ar tās vadoni J. Zemītanu priekšgalā. Rīdzinieki to sumināja un apveltīja ziediem.

*Pagaidu valdības
atgriešanās Rīgā*

Kopā ar Vācijas kaŗaspēku no Rīgas pazuda Andrievs Niedra ar saviem ministriem, bet 8. jūlijā ar kuģi *Saratovs* Rīgā atgriezās Pagaidu valdība, ko tauta jūsmīgi apsveica.

*Vācu kaŗavīru
rīcība Kurzemē*

BERMONTA UZBRUKUMS. Golca kaŗaspēks vilcinājās atstāt Kurzemi un izaicinoši izturējās pret tās iedzīvotājiem – izdarīja kratīšanas, atņēma zemniekiem pārtiku un zirgus, meta zemē un mina kājām Latvijas karogu un izdarīja citas patvarības. Kad Sabiedrotie pieprasīja, lai vācu kaŗaspēks atstāj Kurzemi, Golcs atteicās no šī kaŗaspēka vadības, bet viņa kaŗavīri iestājās Rietumkrievijas brīvprātīgo armijā, ko Vācijā formēja kāds bijušās krievu armijas virsnieks Bermonts-Avalovs, lai padzītu bolševikus un atjaunotu agrāko Krieviju. Tam Sabiedrotie piekrita, atļāva iesojot Kurzemē Bermonta armijai un uzņemt tanī Golca kaŗavīrus. Šīs armijas komandieris īsteni bija Golcs. Arī tās kaŗavīru vairākums bija vācieši, kuŗu skaitu vēl arvien pavairoja un labi apbruņoja. Šai armijā bija ap 45.000 kaŗavīru, kas bija apbruņoti ar apm. 100 lielgabaliem, 600 ložmetējiem un 120 lidmašīnām. Ar šo armiju Golcs cerēja ieņemt Vidzemi un Igauniju, nodibināt Baltijas hercogisti, atjaunot Krievijā ķeizara varu, noslēgt Krievijas un Vācijas savienību un tad uzsākt jaunu kaŗu pret Franciju un Angliju. Sabiedrotiem tas nebija zināms. Tāpēc Golcs varēja brīvi rīkoties Kurzemē un 8. oktobrī uzbrukt Rīgai.

Golca plāns

*Latvju tautas
noskaņojums*

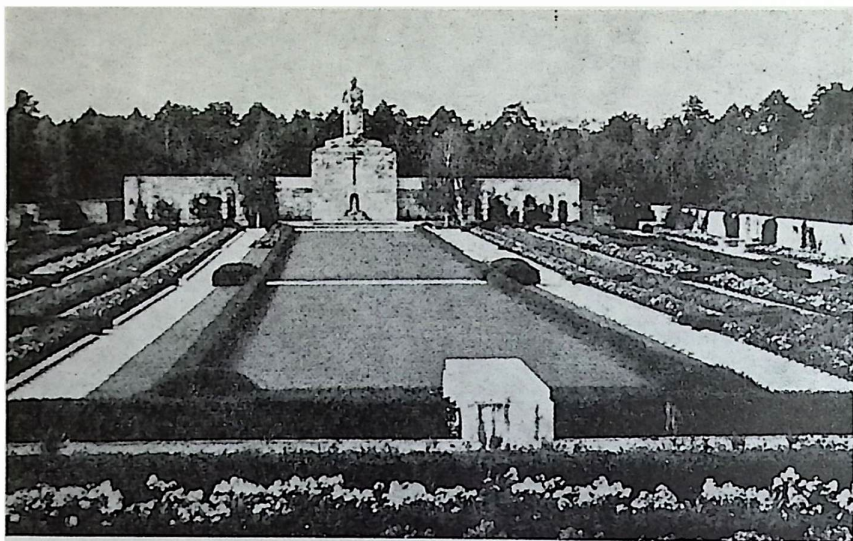
Latviešiem tobrīd Rīgas frontē bija tikai 12.000 kaŗavīru ar 9 lielgabaliem un 68 ložmetējiem. Bermonta uzbrukums visu latvju tautu pārvērta par cīnītājiem – pieaugušie un pat vidusskolu audzēkņi stājās kaŗa-



Latviešu karavīri Daugavmalā cīņā pret bermontiešiem.

vīru rindās, zēni bija ziņneši, sirmgalvjī ieņēma sargu vietas, sievietes apkopa ievainotos, gatavoja ēdienus un šuva karavīriem velu un drēbes. Lielā pārspēka spiesta, latviešu armija atkāpās un nostiprinājās Daugavas labajā krastā, bet bermontieši ieņēma Pārdaugavu. Daugava veselu mēnesi bija frontes līnija. Šai cīņā lielu palīdzību latviešiem sniedza Sabiedrotie, apgādājot viņus ar ieročiem un kara materiāliem, kā arī atļaujot savai kara flotei atbalstīt ar artilērijas uguni latviešu armijas uzbrukumus, ko panāca angļu militārās misijas priekšnieks ģenarālis A. Berts. Sabiedroto flotes artilērijas atbalstā latviešu karavīri 15. oktobrī pārcēlās pāri Daugavai pie Milgrāvja un ieņēma Bolderāju. Otrs uzbrukums ienaidniekam sākās 3. novembrī armijas virspavēlnieka pulkveža J. Baloža un stāba priekšnieka pulkveža P. Radziņa vadībā. Arī šoreiz uzbrukumu atbalstīja Sabiedroto flote. Pēc sīvām cīņām latvieši izspieda ienaidnieku no pozīcijām un virzījās droši uz priekšu. Sevišķi nikna kauja norisinājās 10. novembrī, kad latvieši apgāja Torņkalnu un tur sīvā cīņā atņēma ienaidniekam ielu pēc ielas un māju pēc mājas. 11. novembra rītā Pārdaugava bija atbrīvota. *Rīgas atbrīvošana*

Sabiedroto palīdzība latviešiem



Brāļu kapi Rīgā.

*Cīņas pie Jelgava
un Liepājas*

*Bermontiešu
izdzīšana no
Zemgales un
Kurzemes*

Latgales stāvoklis

Tā bija varoņu cīņa. Tāpēc 11. novembrī latvju tauta svin kā Lāčplēšu piemiņas dienu. Vajājot bermontiešus, latviešu karaspēka vienības pienāca pie Jelgavas un pēc nīknām cīņām ieņēma to 21. novembrī. Pirms aiziešanas vācieši bija nodedzinājuši Jelgavas pili un ģimnaziju. Sivas cīņas norisinājās arī ap Liepāju. Kad karavīri vieni paši nevarēja pieveikt pretinieku, viņiem gāja palīgā pilsoņi, organizējami brīvprātīgo vienības. Tad vāciešus sakāva un padzina. Pēc kaujām pie Jelgavas un Liepājas viņi strauji atkāpās uz robežu. 28. novembrī Kurzeme un Zemgale bija atbrīvota no bermontiešiem.

LATGALES ATBRĪVOŠANA. Pēc bermontiešu padzišanas Pagaidu valdība varēja pievērsties Latgales atbrīvošanai. Ar to bija jāpateidzas, jo Latgale visilgāk cieta boļševiku jūgu. Bez tam krieviem varēja atbrīvoties armija, kas izbeidza karu pret Igauniju. Lai gan latviešu karavīri bija norūdījušies līdzšinējās kaujās un tēvzemes mīlestības apgaroti, viņiem nebija paredzamas vieglas cīņas Latgalē krievu lielā pārspēka dēļ.

Tāpēc Pagaidu valdība pieņēma Polijas palīdzību, par ko tā prasīja tikai 20.000 poļu karavīru apgādāšanu ar uzturu kara laikā.

Polijas palīdzība

Dažas latviešu armijas vienības kopā ar poļiem sāka uzbrukumu bolševikiem Daugavpils apkārtnē 1920. g. 3. janvārī. Tai pašā dienā viņi ieņēma Daugavpili. Citas latviešu kara spēka vienības sekmīgi uzbruka bolševikiem austrumu virzienā un visā frontē virzījās uz priekšu. Lielā sala dēļ uz dažām dienām kara darbība bija jāpārtrauc. Pēc tās atjaunošanas latvieši ieņēma Rēzekni un janvāra beigās bija jau pie Latvijas robežas.

Panākumi kaujās pret bolševikiem

1. februārī Pagaidu valdība līga ar bolševikiem pamieru. Sīkākas sadursmes gan visā frontē vēl turpinājās arī pēc tam, jo bolševiku karavīri labprāt negribēja atstāt neitrālo joslu. Miera sarunas ar Padomju Savienību ietilga. Miera līgumu Padomju Savienības un Latvijas pārstāvji parakstīja tikai 1920. g. 11. augustā. Pēc šī līguma Padomju Savienība uz mūžīgiem laikiem atteicās no Latvijas zemes un atzina Latviju par patstāvīgu un neatkarīgu valsti.

Pamiers un sīkākas sadursmes

Miera līgums

24. SASNIEGUMI LATVIJAS DEMOKRATISKĀS REPUBLIKAS LAIKĀ

*Satversmes sapul-
ces vēlēšanas*

Kad zeme bija atbrīvota no ienaidniekiem un kauju troksnis vairs netraucēja pilsoņus, Pagaidu valdība izsludināja Satversmes sapulces vēlēšanas. Visi Latvijas pilsoņi, kas bija sasnieguši 21 gada vecumu, varēja vēlē Satversmes sapulces locekļus jeb deputātus. Tauta ievēlēja 1500 deputātu, kas sanāca uz pirmo sēdi 1920. gada 1. maijā. Par savu priekšsēdētāju Satversmes sapulce ievēlēja Jāni Čaksti.

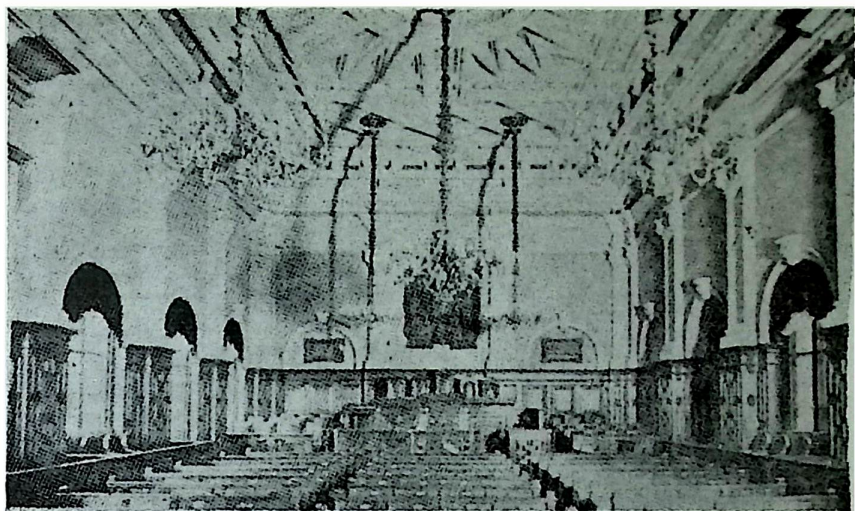
*Satversmes sapul-
ces darbs*

Satversmes sapulce bija neapstrīdami likumīgs Latvijas valsts saimnieks, kam vajadzēja nokārtot vissvarīgākās lietas valsts uzbūves darbā, vispirms – izstrādāt un pieņemt valsts pamatlikumu jeb satversmi. Pie tās izstrādāšanas deputāti nostrādāja divus gadus, līdz 1922. g. 15. februārim, kad visu satversmi pieņēma galīgā veidā.

*Satversmes
izstrādāšana un
pieņemšana*

Pēc šīs satversmes Latvija ir demokrātiska republika, kurā augstākā vara pieder tautai. Likumu apspriešanu un pieņemšanu tā uztic uz 3 gadiem ievēlētiem 100 deputātiem. Viņu kopsapulci sauc par Saeimu. Tā uz trim gadiem ievēl valsts prezidentu un valsts kontrolieri. Pirmā un otra Saeima par valsts prezidentu ievēlēja Jāni Čaksti. Pēc viņa nāves par valsts prezidentu ievēlēja Gustavu Zemgali un pēc viņa Albertu Kviesi.

Likumu robežās visu valsts dzīvi vada ministru kabinets un par savu darbību atbild Saeimai. Katrs ministrs vada kādu valsts dzīves nozari jeb resoru, kuŗu darbību saskaņo ministru kabinets. Tā sēdes vada ministru prezidents. Viņu izrauga Saeimas vairākums, bet valsts prezidents ar īpašu rakstu uzdod viņam sastādīt kabinetu, t. i., uzaicināt katram resoram piemērotu vadītāju. Ja Saeima ar kabinetu ir neapmierī-



Saeimas sēžu zāle.

nāta un izteic tam neuzticību, tad tam jāatkāpjas. Jauns kabinets sastādās jau norādītā kārtībā. Pēc satversmes pieņemšanas likumdošana un valsts dzīves vadība noritēja pamatlikumos paredzētajā kārtībā.

Bez pamatlikumiem Satversmes sapulce pieņema vēl vairākus citus likumus. To starpā sevišķi svarīgs ir Zemes iekārtas likums.

Krievijas ķeizariene Katrīna II Vidzemē un hercogs Pēteris Kurzemē atdeva muižniekiem bijušās lēņu muižas ar visu to zemnieku zemi īpašumā bez atlīdzības. Bet zemniekiem sava zeme vēlāk bija jāizpērk. Lai izlīdzinātu šo netaisnību, Satversmes sapulce ar Zemes iekārtas likumu atņēma muižniekiem to zemi, kas vēl bija viņu īpašumā, un ieskaitīja to valsts zemes fondā. Agrākiem muižu īpašniekiem, kas nebija cīnījušies pret Latvijas valsti, atstāja no 50 līdz 100 hektāru zemes. Pārējo lauksaimniecībai derīgo zemi piešķīra bezzemniekiem un brīvības cīņu dalībniekiem vai viņu piederīgajiem, izveidojot jaunsaimniecības 22 hektāru lielumā un mazākas. Uz šī likuma pamata Latvijā līdzās 150.000 vecsaimniecībām nodibināja 70.000 jaunsaimniecību.

*Zemes iekārtas
likums*

Latvju tautas vēsture



Jaunsaimniecība.



Zemgales lauku sēta.

*Latvijas atzīšana
de iure*

Satversmes sapulces darbības laikā Sabiedrotie atzina Latvijas valsti *de iure*, citiem vārdiem – atzina to par tādu pašu pilntiesīgu valsti, kādas bija pašas

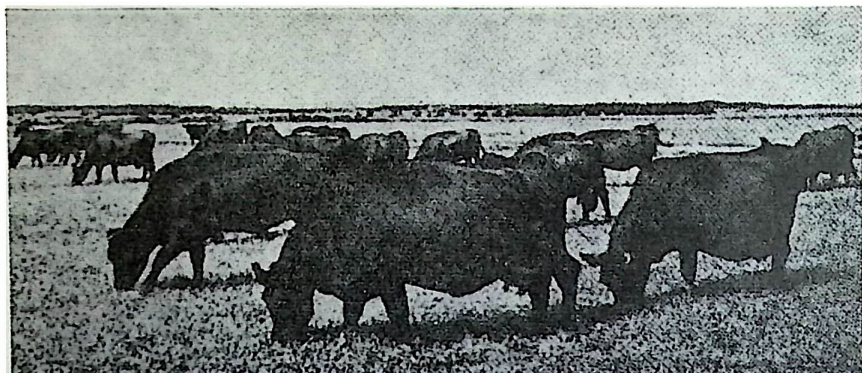


1. Cukurfabrika Jelgavā.

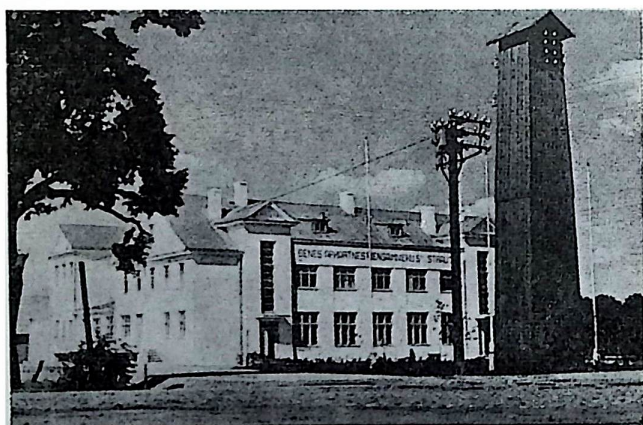
Sabiedroto valstis. Pēc tam arī gandrīz visas citas valstis atzina Latviju de iure. Sabiedrotie un daudzas citas valstis iecēla Latvijā savus sūtņus.

Valstiskās dzīves sākumā Latvijā saimniecības bija jāierīko gandrīz no jauna, jo iepriekšējos kaŗos zeme bija izpostīta – tīrumi, dārzi un pļavas izvagoti ierakumu grāvjiem, ēkas nopostītas vai nodedzinātas, darba rīki aizvesti vai sabojāti, mājlopi iznīcināti, paši zemnieki novārguši, īpaši tie, kas atgriezās no bēgļu gaitām. Tomēr lauksaimniecība uzplauka ātri. Vecsaimnieki dažos gados nolīdzināja un iekopa zemi, atjaunoja vai uzcēla ēkas, izaudzēja mājlopus un sāka atļauties pat dzīves ērtības. Ar viņiem sacentās jaunsaimnieki. Ar valsts aizdevumiem viņi uzcēla ēkas, lauza celmus līdumos, nosusināja purvus un vispār ātri iekopa savas saimniecības. Tai pašā laikā Latgalē notika ciemu sadalīšana viensētās, kas arī cēla ražas un pavairoja zemnieku labklājību. Pēc kādiem 15 gadiem Latvija jau varēja izvest labību uz citām zemēm, audzēja cukurbietes, ko agrāk nedarīja, un no tām ražoja cukuru pietiekamā daudzumā visiem valsts iedzīvotājiem.

*Lauksaimniecības
uzplaukums*



Latvijas brūno ganāmpulks.



Bēnes piensaimniecība Strauts.

*Sviesta eksports
Bēkona eksports
Koku eksports*

Tomēr visvairāk uzplauka lopkopība. Brūnās un melnraibās sugas govīs ganījās aplokos vai ganībās. Tās deva daudz piena, ko saimnieki veda uz pienotavām, kur izgatavoja sviestu. Tā eksports uz citām zemēm dažos gados strauji palielinājās, dodot vienu ceturtdaļu no visa Latvijas eksporta ieņēmumiem. Arī gaļas, īpaši bēkona eksports bija stipri pavairojies.

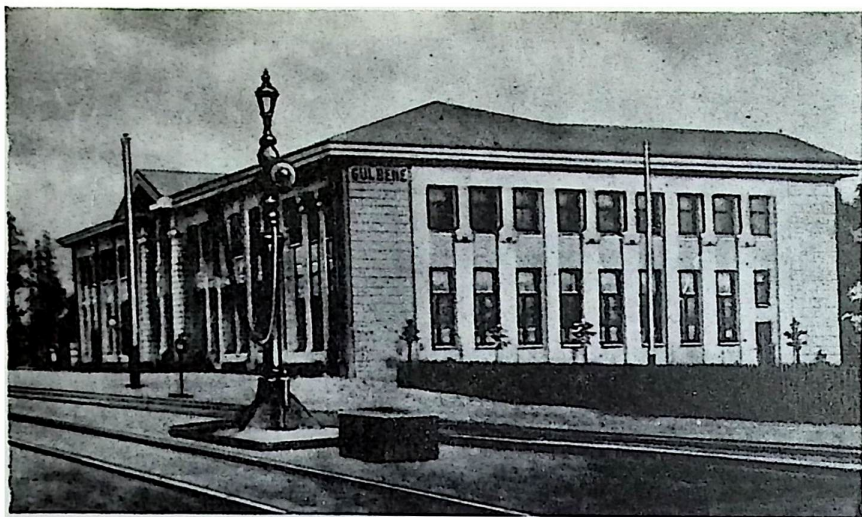
Uzplauka arī sakņkopība, dārzkopība, dravniecība un mežkopība. Mežos cirta kokus un eksportēja tos, bet tik lielā daudzumā un tādā kārtībā, lai to Latvijā



Eksportsviesta mucas ostā.



Eksportkoku pludināšanas vietā.



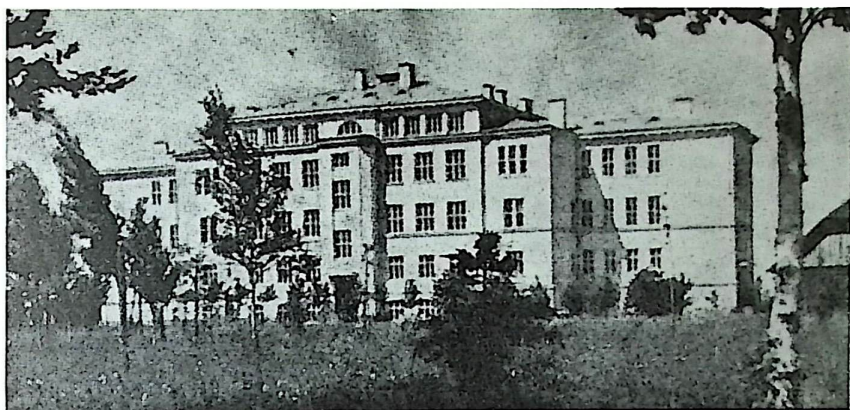
Gulbenes stacija.



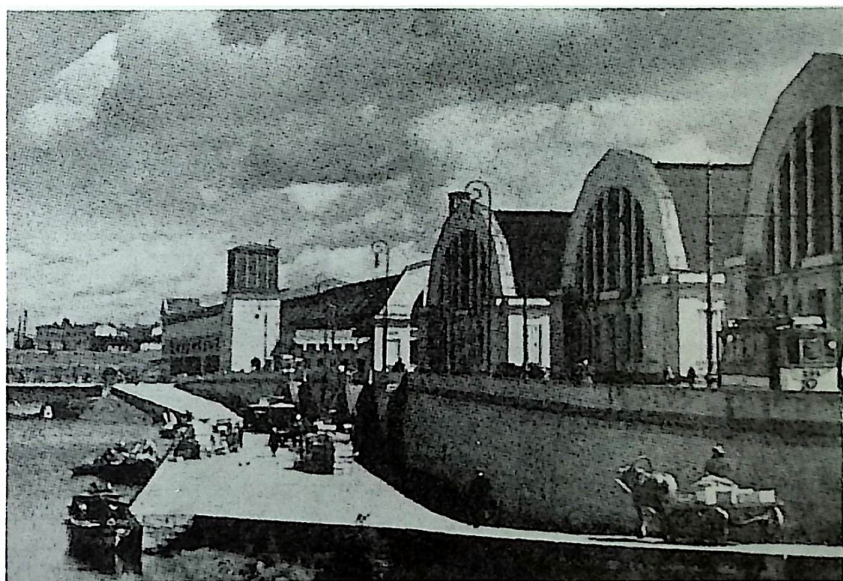
Liepājas osta.

nekad netrūktu, jo nocirsto koku vietā paredzētā laikā varēja izaugt jauni.

Rūpniecību bija grūti atjaunot tādos apmēros kā pirms pirmā pasaules kara, jo fabriku iekārta bija aizvesta uz Krieviju un ēkas sagrautas. Nebija arī liet-

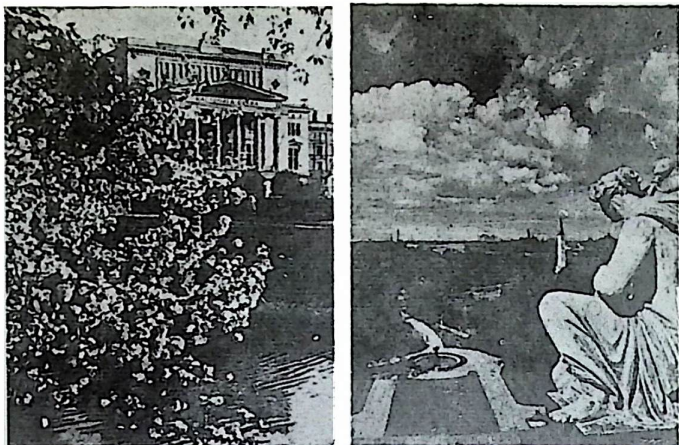


Valsts komercskola un ģimnazija Rēzeknē.



Rīgas centrāltirgus.

derīgi konkurēt ar lielajām rūpniecības valstīm. Tāpēc rūpniecība ražoja lielāko tiesu no tām izejvielām, kas bija atrodamas Latvijā un tādos apmēros, cik tas bija nepieciešams pašu zemes vajadzībām. Tomēr rūpnie-



Nacionālā opera. Rīgas aina, skatoties no Nac. operas jumta.

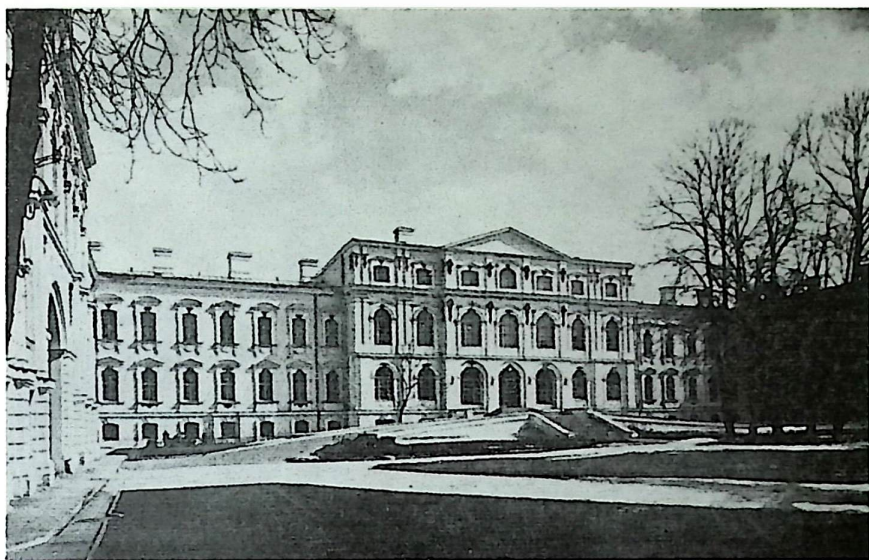
cībā nodarbināto strādnieku skaits pakāpeniski pieauga un ražošanu vērtība 1939. g. bija palielinājusies pieckārtīgi.

Tirdzniecība

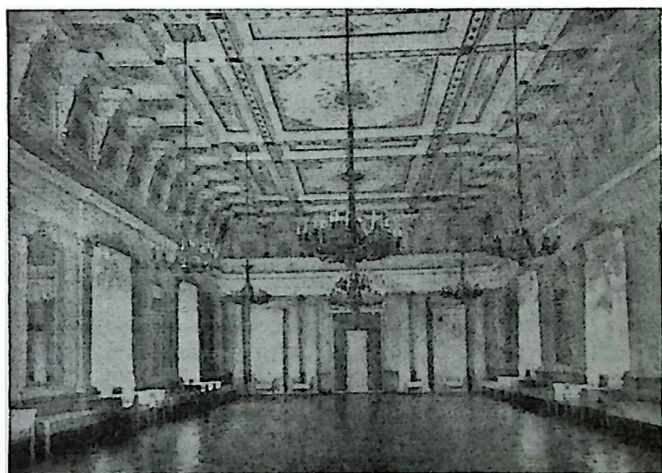
Arī preču apgrozība bija pieaugusi kā iekšējā, tā arī ārējā tirdzniecībā. Lai to veicinātu, Latvijas valdība atjaunoja ostas, dzelzceļus, būvēja jaunas dzelzceļa līnijas, laboja un būvēja šosejas. Tirdzniecības sasniegumi būtu vēl lielāki, ja Padomju Savienība neatturētos sūtīt savas preces cauri Latvijai un tās ostām ar naļūku kaitēt Latvijas saimniecībai.

Saimnieciskās dzīves uzplaukums atļāva paaugstināt algas strādniekiem un citiem darbiniekiem kā pilsētās, tā uz laukiem. Sakarā ar to pieauga kopējie iedzīvotāju ienākumi un tautas turība. Tas deva iespēju pilsoņiem rūpēties par kultūras attīstību un kārtīgu nodokļu maksāšanu valstij. Ikviens pilsonis maksāja tiešos nodokļus no saviem ienākumiem un nekustamās mantas. Bez tam viņam bija jāmaksā valstij netiešie nodokļi, pērkot sērskociņus, tabaku un citas preces. Muitas nodokli valsts iekasēja par precēm, ko izveda uz ārzemēm un ieveda no tām. Valstij ienākumus deva arī dzelceļi, pasts, telegrafs, telefons, radiofons un citi valst uzņēmumi, īpaši monopoli jeb tiesības tikai valstij pārdot linus un ražot un pārdot spirtu un cukuru.

Valsts ienākumi

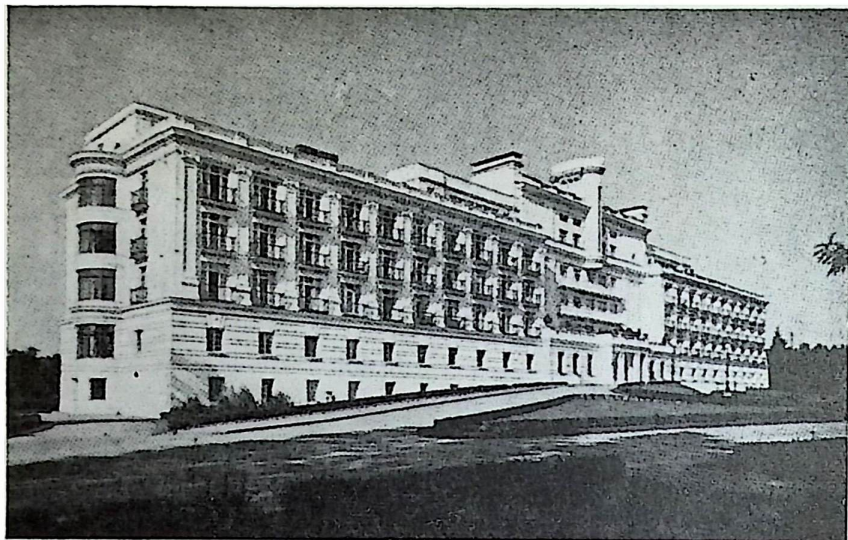


Viestura piemiņas pils Jelgavā.



Rīgas pils baltā zālē.

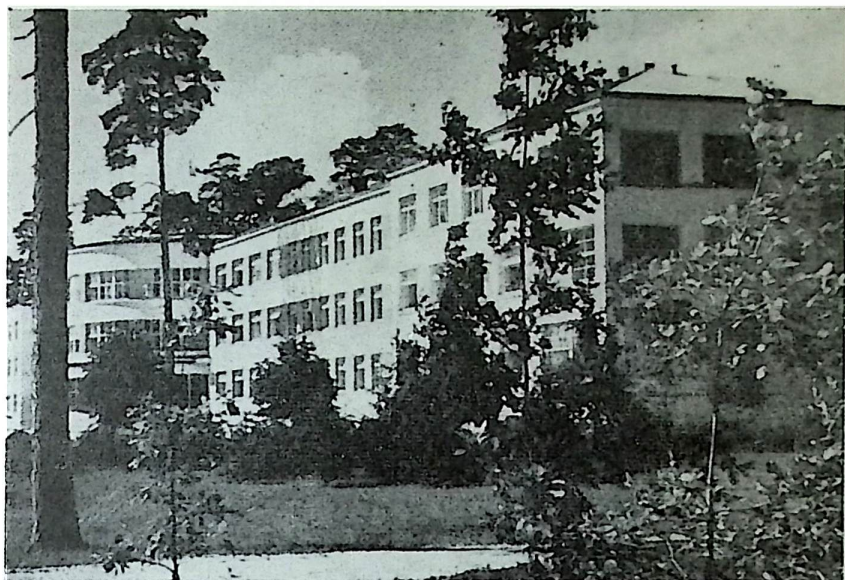
Valdība minētos un citus ienākumus izlietoja valsts iestāžu uzturēšanai un kultūrālās attīstības veicināšanai. Latvijas valsts un pašvaldības sevišķi rūpējās par tautas izglītību, dibinot un uzturot daudz skolu, *Kultūrālās attīstības veicināšana, īpaši rūpes par tautas izglītību*



Ķemeri viesnīca.

ceļot jaunus gaišus skolu namus, apgādājot skolas ar mācību līdzekļiem un sagatavojot jaunus skolotājus. Tautskolā bērniem bija jāmacās obligāti. Par to vecāki nemaksāja, bet, ja kāds nesūtīja savus bērnus skolā, tad tam bija jāmaksā sods. Mazākuma tautībām valsts vai pašvaldības uzturēja īpašas skolas, kur bērni mācījās savas tautas valodā. Pēc tautskolas beigšanas jaunieši varēja izglītību turpināt ģimnazijās un arodskolās (technikumos, komercskolās un citās). Mazturīgos skolēnus vidējās mācības iestādēs atbrīvoja no mācību naudas. Kopš 1919. g. 28. septembra Rīgā darbojās Latvijas universitāte, un drīz pēc tam nodibināja Konservatoriju un Mākslas akadēmiju. Arī šo mācības iestāžu mazturīgie studenti saņēma pabalstus un stipendijas. Universitātes studentu skaits ziņā Latvija ieņēma pirmo vietu Eiropā.

Valsts atbalstīja ar saviem līdzekļiem vai īpaši savāktām naudas summām visas kultūras nozares: baznīca saņēma pabalstus, Tautas gara mantu (Folkloras) krātuvei piešķīra līdzekļus tautadziensmu, pasaku, tei-



Tērvetes sanatorija.

ku, sakāmvārdu krāšanai; Pieminekļu valdei – izrakumiem senajās kapu vietās un pilskalnos, kā arī senatnes pieminekļu aizsardzībai; Valsts vēsturiskajam un citiem līdzīgiem mūzejiem – senlietu sakārtošanai un glabāšanai, lai celtu gaismā latvju senču kultūru; Kultūras fondam – vairāk nekā 2000 bibliotēku iekārtošanai, skolēnu, studentu, teātru, kultūras biedrību pabalstiem un labāko darbu godalgošanai zinātnē, mūzikā, glezniecībā, tēlniecībā un rakstniecībā; valsts atbalstīta, darbojās Nacionālā opera, vairāki teātri, Kara mūzejs, Valsts mākslas mūzejs, Vēstures institūts.

Latvijas valdība un pašvaldības rūpējās arī par pilsētu un lauku izdaiļošanu ar skaistām celtnēm, asfaltētām ielām, šosejām, apstādījumiem. Rīgā uzcēla Armijas ekonomisko veikalu, kur visi pilsoņi varēja pirkt dažādas preces. Rīgas pašvaldība uzcēla jaunus ērtus skolu namus, priekšzīmīgu Centrāltirgu un citas ēkas. Arī mazākās pilsētās un laukos pacēlās skaisti biedrību nami, skolu ēkas, slimnīcas, sanatorijas, staciju ēkas un citas celtnes. Ķemeros valdība uzcēla sevišķi ērtu

*Celtniecība pilsētās
un uz laukiem*



Brīvības piemineklis Rīgā.

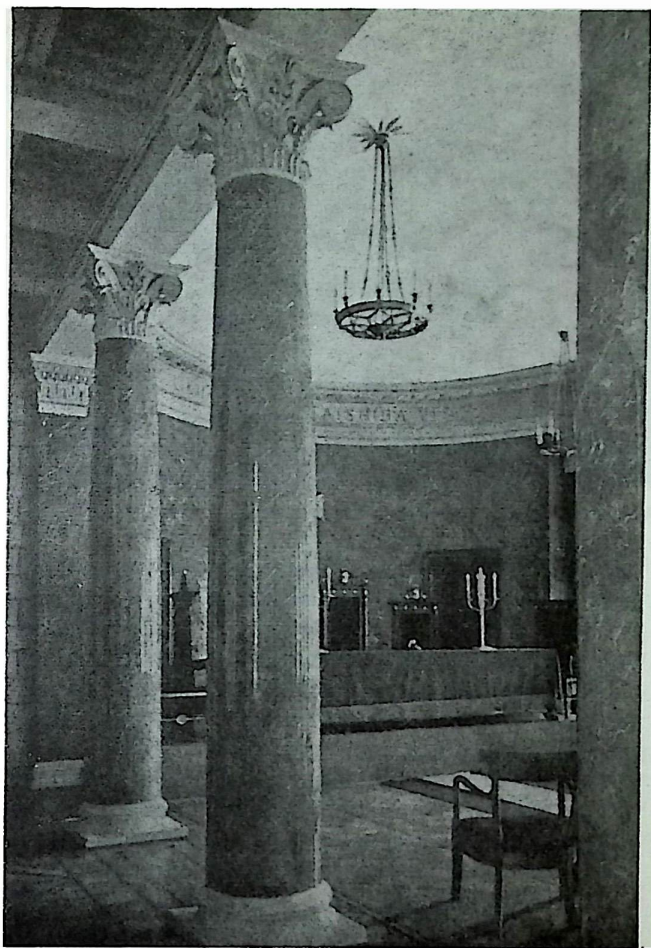
*Darbinieku
apdrošināšana*

viesnīcu. Šos celtniecības darbus vainago daudz atbrīvošanas kauju un kritušo pieminekļi visos valsts novados. Bet pāri tiem visiem paceļas Brāļu kapi Rīgā.

Brīvajā Latvijā visa tauta pārtika no sava darba. Likumi aizsargāja strādniekus un citus darbiniekus. Bija noteikta 8 stundu darba diena. Strādnieki, skolotāji un iestāžu darbinieki bija apdrošināti slimību un nelaimes gadījumos slimo kasēs. No tām viņi saņēma ārsta palīdzību un zāles bez maksas vai par mazu piemaksu; slimošanas laikā apdrošinātie saņēma savas algas lielāko daļu. Slimo kases uzturēja savas slimnīcas, sanatorijas un atpūtas namus. Ierēdņiem, skolotājiem un darba nespējīgiem bija nodrošinātas vecuma dienas ar pensiju. Lai sekmētu tautas dzīvā spēka pieaugumu, valsts maksāja par katru bērnu ģimenes piemaksas.

*Trūkumi valsts
dzīvē*

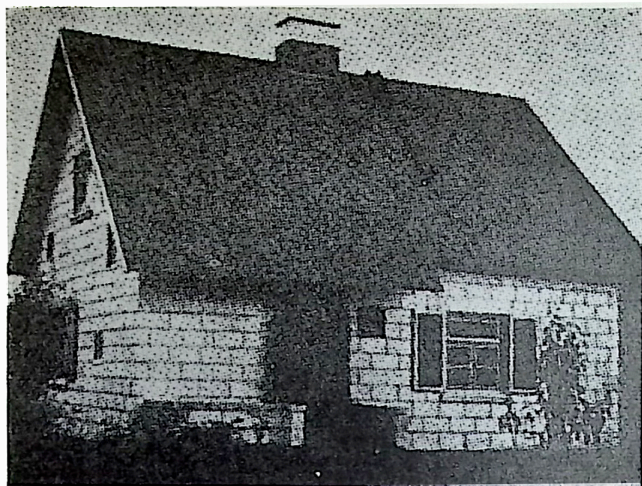
Sasniegumi valsts dzīvē nebija bez izņēmumiem. Sevišķi sajūtami bija trūkumi likumdošanas darbā un pārvaldē, ko sauc par politiku. Tā atradās partiju rokkās, kuru bija ļoti daudz, un tās cita citu apkaņoja, aizstāvēdamas katra savus piekritējus un aizmirsdamas tautas un valsts intereses. Sakarā ar to bija grūti sastādīt ministru kabinetus, un tie nevarēja ilgi darboties, jo vajadzēja izpatikt daudz partiju pārstāvjiem Saeimā, kas, atraudami savu balsi, varēja gāzt valdību. Bija apgrūtināts arī likumdošanas darbs. Tas reizēm



Senata sēžu zāle Tiesu pili.

izvērtās partiju neauglīgajos strīdos. Tautā bija vērojama neapmierinātība ar Saeimu. Ministru prezidents K. Ulmanis ierosināja satversmes grozīšanu, lai samazinātu partiju skaitu un palielinātu valsts prezidenta tiesības, bet Saeimā nebija panākama vienošanās par šīm pāmaiņām jeb reformu. Tad K. Ulmanis 1934. g. 15. maijā izdarīja apvērsumu. Viņš izsludināja

1934. g. 15. maija
apvērsums



Laukstrādnieku ģimenes māja Lielupes pagastā.

valstī izņēmuma stāvokli, pārņēma visu valsts dzīves vadību jeb varu savās rokās, atlaižot Saeimu, aizliedzot politiskās partijas un sastādot jaunu ministru kabinētu, kas līdz jaunās satversmes izstrādāšanai uzņēmas arī likumdošanas darbu un citus Saeimas pienākumus.

Tautas vairākums šīs pārmaiņas apsveica, un valsts prezidents A. Kviesis tās apstiprināja. Pretinieki nevarēja izteikties, jo K. Ulmanis ierobežoja preses brīvību, aizliedza kritizēt valdības rīcību un kreiso partiju vadoņus kādu laiku turēja apcietinājumā.

K. Ulmaņa valdība sevišķu vērību pievērsa lauksaimniecībai, kas bija galvenā nodarbošanās zemē. Jau agrāk valdība maksāja piemaksas dažiem lauksaimniecības ražojumiem, piem. sviestam. Tagad tās paaugstināja un ar to panāca lielāku uzplaukumu lauksaimniecībā. Lai aizkavētu lauku jaunatnes aizplūdumu uz pilsētām, valdība ieveda laukstrādnieku apdrošināšanu un ģimeņu piemaksas precētiem laukstrādniekiem, cēla viņiem dzīvokļus un dibināja Mazpulkus, lai tuvinātu lauku un pilsētu jaunatni un pieradinātu to strādāt lauku darbus un iemīlēt savu zemi.

Arī pilsētās strādnieku stāvoklis uzlabojās – valdība viņiem nodrošināja algas, aizliedzot uzņēmumiem

*Gādība par
lauksaimniecības
uzplaukumu*

*Strādnieku stāvok-
lis pilsētās*

tās samazināt, uzlaboja darba apstākļus un uzņēmumus stingri kontrolēja. Līdz ar to bezdarbnieku skaits samazinājās.

Lai strādniekiem netrūktu darba, valdība pievērsa liel uzmanību celtniecībai – uzcēla Tiesu pili, finanču resora namu Rīgā, cēla skolu ēkas, nobeidza Ķeguma spēkstacijas būvi, uzcēla Brīvības pieminekli Rīgā, projektēja Uzvaras laukuma izbūvi Pārdaugavā un vispār veicināja celtniecību.

*Celtniecības
veicināšana*

Sava likumdošanas darba sākumā valdība izdeva jaunu izglītības likumu, kas jaunajā paaudzē stiprināja darba tikumu, veicināja tēvzemes mīlestības attīstību, kā arī tautu un šķirņu saprašanos. Izglītības laukā liela nozīme bija arī K. Ulmaņa Draudzīgajam aicinājumam atcerēties savu pirmo skolu. Tā ietekmē pilsoņi dāvāja skolām grāmatas, mācības līdzekļus un mākslas priekšmetus.

*Jaunais izglītības
likums*

K. Ulmaņa valdība atbalstīja visas kultūras nozares ar pabalstiem un balvām; piem., izcilākos zinātniekus, māksliniekus un lauksaimniekus apbalvoja ar Tēvzemes balvu.

*Kultūrālās
attīstības
atbalstīšana*

Lai atradinātu pilsoņus no politiskām partijām, K. Ulmaņa valdība savstarpēji tuvināja viena darba darītājus visā valstī, nodibinot katrai darba nozarei savu kameru, kurai vajadzēja rūpēties par šīs nozares darbinieku stāvokļa uzlabošanu un viņu darba izkopšanu. Ar kameru nodibināšanu un apvienošanu bija ievadīts jaunās satversmes izstrādāšanas darbs, kas netika nobeigts, jo Padomju Savienība, laužot visus ar Latviju noslēgtos līgumus, okupēja to 1940. g. 17. jūnijā.

Kameru sistēma

25. LATVIEŠI II PASAULES KARA LAIKĀ

<i>Hitlera-Staļina līgums</i>	II Pasaules karu ievadīja Vācijas un Padomju Savienības diktatoru – Hitlera un Staļina – draudzības līgums 1939. gada rudenī, ar kuru viņi savā starpā sadalīja Poliju un Baltijas valstis. Baltijas valstis pienācās Padomju Savienībai. Vienu nedēļu pēc šī līguma, 1. septembrī Vācija uzbruka Polijai. Tad Anglija un Francija pieteica karu Vācijai. II Pasaules karš bija sācies, kas atnesa Latvijai nebrīvību un daudz ciešanu mūsu tautai.
<i>Kara izcelšanās</i>	Pēc ātras vācu uzvaras Polijā, Padomju Savienība ieņēma tai piešķirtos austrumu apgabalus un oktobrī pieprasīja, lai Latvija, Lietuva un Igaunija atļauj viņai novietot tajās savu karaspēku, citiem vārdiem – ierīkot militāras bāzes. Baltijas valstis bija spiestas šai prasībai piekrist. Drīz pēc tam viņas pazaudēja savu brīvību. Padomju Savienība okupēja Latviju 1940. g. 17. jūnijā. Sākās vienu gadu ilga komunistu valdīšana, ko mēs saucam par <i>Baigo gadu</i> .
<i>Militārās bāzes</i>	Okupanti piespieda atkāpties Latvijas valdībai un sastādīja sev paklausīgu valdību. Tā, prēteji Latvijas satversmei, izsludināja Saeimas vēlēšanas ar vienu kandidātu sarakstu. »Ievēlētā« leļļu Saeima panāca Latvijas uzņemšanu Padomju Savienībā. Komunisti apcietināja un aizveda uz Krieviju Kārli Ulmani un visus viņa ministrus, izņemot Alfrēdu Bērziņu, kam izdevās aizbēgt uz ārzemēm.
<i>Okupācija un Baigais gads</i>	Tūkstošiem latviešu tika apcietināti, spīdzināti un pazuda bez vēsts. Daudzus nošāva. Starp apcietinātiem bija arī daudz skolnieku, kas bezbailīgi apliecināja uzticību Latvijai. Ļaudīm atņēma viņu īpašumus, bet nevienam nebija atļauts kritizēt varmācīgo iekārtu. Pirmā masu deportācija notika 1941. g. 14. jūnijā. Tanī naktī apcietināja, ieslodzīja aizrestotos preču vagonos un aizsūtīja uz Padomju Savienības ziemeļu apgabaliem



Armijas izpalīgi.

15.000 latviešu. Apcietināja veselas ģimenes, ieskaitot sirmgalvjus un zīdaiņus. Vagonos tēvus atšķīra no ģimenēm un aizveda uz citām vietām. Daudzi no viņiem savējos nekad vairs neredzēja.

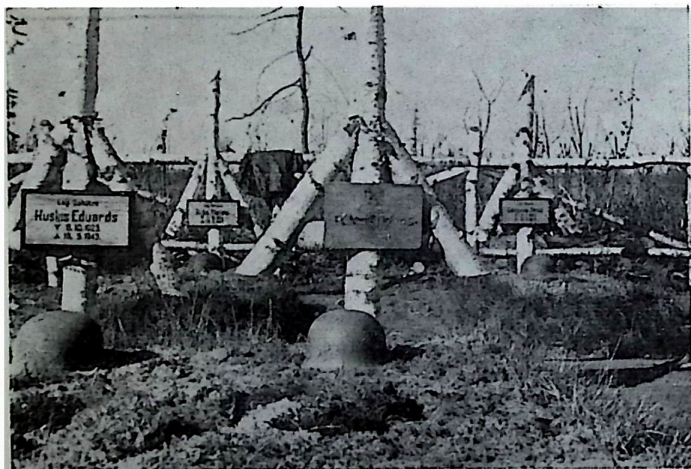
Drīz pēc tam, 1941. g. 22. jūnijā Vācija uzbruka Padomju Savienībai, un jūlijā komunisti bija padzīti no Latvijas. Baigais gads bija beidzies, bet tanī bija deportēti, nogalināti vai pazuduši bez vēsts gandrīz 36.000 latviešu.

Latvieši apsveica vācu armiju kā atbrīvotāju, bet drīz nācās piedzīvot rūgtu vilšanos. Hitleris negribēja atjaunot Latvijas valsti. Tūlīt sākās latviešu izmantošana un apspiešana. Par niecīgu samaksu vācieši paņēma mūsu lauksaimniecības un rūpniecības ražojumus. Strādniekus sūtīja darbos uz Vāciju, bet jaunatni iesauca darba dienestā un armijā. Ikvienu, kas kritizēja vācu varu un pauda nacionālas domas, apcietināja un so-

Vācu okupācija



Latviešu kaņavirī Volchovā.

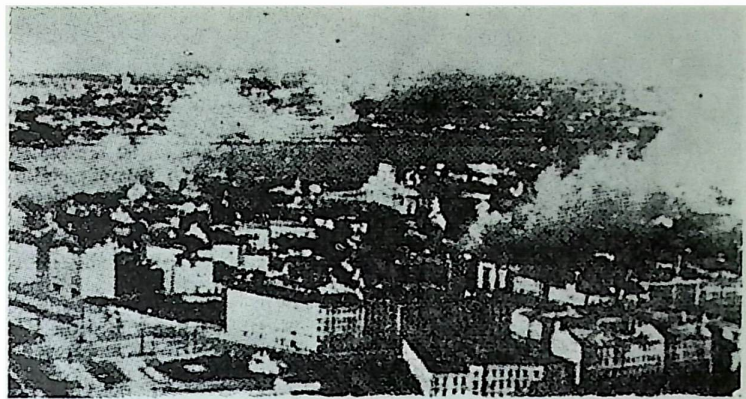


Latviešu kaņavīru kapi Volchovā.

dija. Latviešu pašpārvaldei bija jāpilda visi vāciešu rīkojumi. Latviešiem bija liela dilemma: Hitlera vara viņiem nepatika, bet tai pretoties nevarēja, jo tas veicinātu komunistu atgriešanos.

Latviešu leģions

1943. gada sākumā Hitlera pavēlēja nodibināt Lat-

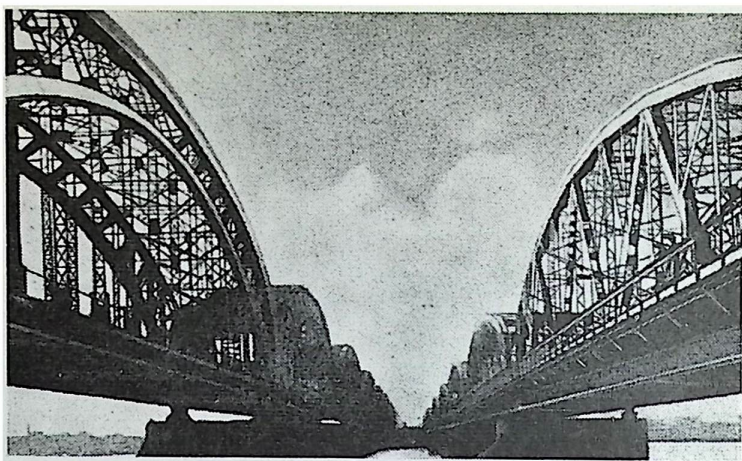


Degošā Rīga.



Sagrautā Rīgas osta.

viešu leģionu cīņā pret krieviem. No brīvprātīgiem un mobilizētiem latviešu karavīriem izveidoja divas divīzijas – 15. un 19. Latviešu leģionāri cīnījās Krievijā ļoti varonīgi, sargādami savu tēvzemi Volchovas purvos un pie Velikajas upes. Kad lielā krievu pārspēka dēļ 1944. g. vasarā leģionāriem kopā ar vācu armiju bija jāatkāpjas, smagas cīņas notika Vidzemē. Atkāp-



Tilti pār Daugavu pie Rīgas.



Sagrautie Rīgas tilti.

šānās tomēr turpinājās, un 1944. g. 13. oktobrī krievi ieņēma Rīgu. Latviešu un vāciešu rokās palika tikai Kurzeme, kuŗu smagās kaujās noturēja līdz kara beigām. To sauca par Kurzemes cietoksni.



Bēgli Rīgas ostā.

Kurzemes cietoksnī palika tikai 19. divīzija, bet 15. divīziju pārveda uz Vāciju papildināšanai un apmācībām. Tur 15. divīzija 1945. g. sākumā piedalījās smagās cīņās pret krieviem Pomerānijā. Vācija 1945. g. 8. maijā padevās. 19. divīzija nonāca krievu gūstā, kaut gan daudzi tās karavīri kādu laiku ciņu vēl turpināja kā partizāni. 15. divīzija padevās Vācijā angļiem un amerikāņiem. Pēc kāda laika gūstekņu nometnēs latviešu leģionāri varēja piebiedroties pārējiem latviešu bēgļiem Vācijā.

Kad 1944. g. vasarā krievi atkal iebruka Latvijā, vairāk nekā 100.000 latviešu devās bēgļu gaitās uz Vāciju, lai pasargātos no komunistu briesmām. Vairāki tūkstoši laivās pārbrauca Baltijas jūru uz Zviedriju. II Pasaules karš latviešiem atnesa daudz ciešanu un smagus zaudējumus. Bija zaudēta pašu valsts un brīvība, tūkstošiem karavīru un civilo iedzīvotāju bija gājis bojā, liela daļa tautas izklīdināta Sibīrijā un bēgļu gaitās.

26. LATVIEŠI DZIMTENĒ UN TRIMDĀ

Dzīve dzimtenē

Latvieši dzimtenē dzīvo zem komunistu tirannijas. Tur apspiež katru brīvu domu un vārdu, demokratiskās tiesības un nacionālismu. Slēdz baznīcas un vajā ticīgos. Notiek pārkrievošana. Tagad Latvijā dzīvo daudz krievu, tā kā lielākās pilsētās to ir vairāk nekā latviešu. Skolās visiem jāmācās krievu valoda un visur tai piešķirtas pirmās tiesības.

Terrors

Tūlīt pēc atgriešanās Latvijā komunisti atjaunoja savu terroru. Apcietināja latviešu patriotus un sodīja viņus ar nāvi vai izsūtīja uz spaidu darbu nometnēm Iekškrīvijā un Sibīrijā. Tur daudzi gāja bojā necilvēcīgos apstākļos. Daudziem arī pēc soda izciešanas neļauj atgriezties dzimtenē, bet tie, kas atgriežas, parasti ir slimi. Lai salauztu pretestību kopsaimniecību (kolhozu) ierīkošanai, 1949. gadā atkal notika masu deportācijas.

Pretestība

Par spīti grūtajiem apstākļiem, cerības uz brīvību un labāku nākotni tomēr nav nokautas. Arvien vēl ir cilvēki, kas riskē pat ar savu dzīvību, lai cīnītos par brīvību un latviešu tiesībām. Pat spaidu darbu nometnēs ir notikušas sacelšanās. Kingiras nometnē sacelšanos varonīgi vadīja latviešu jaunava *Biruta Blūma*. Viņa un simti citu par to samaksāja ar savām dzīvībām.

Vācijas bēgļu nometnēs

Pēc kara lielākā daļa latviešu bēgļu dzīvoja Vācijā nometnēs. Kaut gan dzīves apstākļi bija šauri, iztika brīžiem pat trūcīga, tomēr viņi savās nometnēs centās iekārtot puslīdz normālu dzīvi. Bērni mācījās nometņu pamatskolās un ģimnazijās. Daudzi turpināja izglītību Vācijas universitātēs. Nometnēs organizēja dažādus kursus, kur visi varēja papildināt savu izglītību vai mācīties kādu amatu. Ļoti rosīga bija kultūras dzīve. Nometnes apceļoja latviešu mākslinieki un sniedza koncertus un teātra izrādes. Nometnēs bija savi koši un teātra grupas. Tika rīkoti dziesmu svētki. Iznāca daudz



Latviešu centrālās padomes sesija.

grāmatu un laikrakstu. Tanī laikā cerēja, ka rietumvalstis gādās par Latvijas brīvības atgūšanu, un visi varēs drīz atgriezties dzimtenē.

Gadi pagāja un šīs cerības tomēr nepiepildījās. Nometnes bija paredzēts likvidēt un visiem vajadzēja iekārtoties normālai dzīvei. Vispirms jaunavas un jaunekļi, kā arī ģimenes bez bērniem brauca uz Angliju, kur strādāja slimnīcās, fabrikās un par mājkaltpotājiem. Kad darbaspēka pieprasījums Anglijā izbeidzās, latvieši sāka izceļot uz Austrāliju, Kanadu un Amerikas Savienotajām Valstīm.

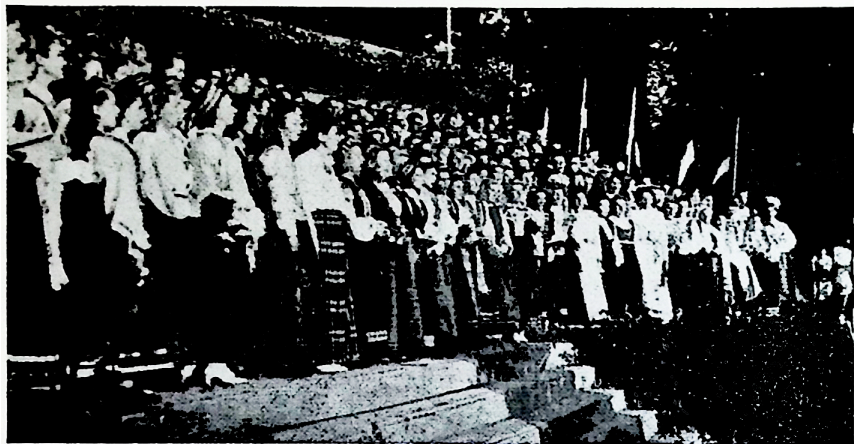
*Izceļošana no
Vācijas*

Sākumā gandrīz visiem bija jāstrādā fizisks darbs. Bet, gadiem ejot, nevien jaunā paaudze, kas ir mācījies mītnes zemes skolās, bet arī daļa vidējās un vecākās paaudzes ir atradusi savai izglītībai piemērotu darbu. Tagad mums ir daudz ārstu, inženieru, skolotāju un universitāšu mācības spēku. Arī trimdā latviešu cenšanās pēc izglītības ir dzīva. Ikvienā mītnes zemē latviešu studentu procents ir augstāks par tās zemes caurmēru. Gandrīz visi latvieši dzīvo pilsētās. Pretēji tam, kā tas bija agrāk Latvijā, ļoti maz ir nodarbināti lauksaimniecībā.

Dzīve trimdā

Blakus vispārējai izglītībai liela daļa bērnu vienreiz nedēļā mācās tēvu valodu un ziņas par Latviju latviešu

Latviešu skolas



Latviešu dziesmu svētki Ansbachā, Bavārijā.

*Draudzes un
organizācijas*

skolās. Bez pamatskolām ir arī ģimnazijas. Brīvajā pasaulē ir arī viena pilntiesīga latviešu ģimnazija – Mīnsterē, Vācijā. Uz to brauc latviešu jaunatne mācīties no visām trimdas zemēm.

Latvieši ir labi organizēti. Katrā lielākā pilsētā, kur dzīvo latvieši, viņiem ir savas draudzes ar svētdienas skolām, Daugavas Vanagu nodaļa, jaunatnes pulciņš, skauti un gaidas un citas organizācijas. Tās cenšas latviešus saturēt kopā un veicināt latviešu kultūras attīstību. Darbojas kori, teātra grupas, tautisko deju vienības. Rīko koncertus, priekšlasījumus un ierīko bibliotēkas. Gandrīz katrā lielākā centrā ir savs Latviešu nams un latviešu dievnami.

Ik pa divi vai trīs gadiem rīko dziesmu svētkus, kur pulcējas tūkstošiem dziedātāju, tautas deju dejotāju un apmeklētāju. Kultūras Fonds katru gadu godalgo labākos darbus literātūrā, zinātnē un mākslā, kā arī atbalsta citus kultūras darbus un jaunatnes audzināšanu.

Visās zemēs, kur latvieši atraduši patvērumu lielākā skaitā, izdod latviešu laikrakstus un grāmatas. Trimdā izdoto grāmatu skaits ir ļoti liels. Daudzās mājās ir ievērojami lielas bibliotēkas. Latvieši mīl grāmatas.

Pēc II Pasaules kara trimdā palika ap 130.000 latviešu. Profesors E. Dunsdorfs aprēķinājis, ka, pieskai-

*Grāmatas un
laikraksti*

*Latviešu skaits
trimdā*



Zuikas vīru koris.

tot pirms II Pasaules kara izceļojušos latviešus un viņu bērnus, tagad brīvajā pasaulē atrodas ap 155.000 latviešu. No tiem visvairāk dzīvo Amerikas Savienotajās Valstīs. Citas lielākās latviešu trimdas zemes ir Austrālija, Kanada, Anglija, Vācija un Zviedrija.

Latviešu sabiedriskā un politiskā darba saskaņošanai un spēku apvienošanai lielāku uzdevumu veikšanai, katrā zemē ir nodibināta latviešu centrālā organizācija – apvienība. Tās gādā par skolu un kultūras darba veicināšanu, latviešu pārstāvēšanu pie mītnes zemes valdības un vada cīņu par Latvijas brīvību.

Visu brīvo latviešu augstākā pārstāvība ir Brīvās Pasaules Latviešu Apvienība, kuŗas sēdeklis ir Vašingtonā. Daudzas valstis, ieskaitot Amerikas Savienotās Valstis un Kanadu, Latvijas okupāciju uzskata par nelegālu un joprojām atzīst likumīgos Latvijas diplomātiskos pārstāvjus – sūtņus un konsulus.

Kaut arī Latvijai brīvība atņemta jau vairāk nekā divdesmit piecus gadus, latvieši dzimtenē un trimdā tic tās labākai nākotnei. Mūsu tautas vēsturē esam mācījušies par latviešu izturību »caur simtgadu vadiem, zem varmāku spaidiem«. Tādēļ arī tagad ticam, ka »pacels Dievs uz savām rokām mūs tad, kad mūsu diena nāks«.

*Centrālās
organizācijas*

*Brīvās Pasaules
Latviešu
Apvienība*

Sūtņi un konsuli



Reitera koris.

IKDIENAS DZĪVĒ
RETĀK LIETĀJAMO VĀRDU
PASKAIDROJUMI

A

Absolventi – tie, kas beiguši kādu skolu.

Akts – sarīkojums ar svarīgu nozīmi.

Akadēmija – augstāka skola.

Apgabaltiesa – augstāka tiesa lielākai valsts daļai jeb apgabalam.

Apdrošināt – nodrošināt sev un piederīgiem iztiku slimības, nelaimes un vecuma dienās ar nelielām kārtējām iemaksām.

Apgarots cilvēks ir tad, kad viņa dzīvi un rīcību vada kāds cēls pārdzīvojums; piem., tēvzemes mīlestība.

Apkārtrāksts – paziņojums ar rakstu mazākas vai lielākas apkārtnes iedzīvotājiem.

Aprūpe – līdzekļu sagāde un darbs to labā, kas paši nespēj sevi apgādāt.

Apsvēršana – ir tad, kad pārdomājam un novērtējam dažādas iespējamības, pirms izšķīramies ko darīt; šo pārdomu rezultāts ir *apsvērums*.

Apvērsums – agrākās kārtības apgāšana; valstī – neliukumīga valsts iekārtas maiņa.

Apvienība – biedrību un atsevišķu cilvēku kopa, kuŗas locekļi vienojušies sadarboties kopīgo mērķu sasniegšanai.

Ārdi – gaŗi diezgan tievi koki, uz kuŗiem rijās žāvēja labību.

Arodbiedrība – vienas darba nozares jeb aroda darbinieku biedrība.

Arods – prasme kādā darba nozarē; piem., kalēja, zemkopja, audēja.

Artilerija – kaŗaspēka daļa, kuŗas galvenie ieroči ir lielgabali.

Astronomija – zinātne par zvaigznēm.

- Atmata* – kādu laiku apstrādāta un pēc tam pamesta aŗamzeme.
- Attistība* – pakāpeniskas pārmaiņas stādu un dzīvnieku augšanā, darbā, domāšanā un vispār cilvēka dzīvē.
- Attieksme* – divu cilvēku, grupu, partiju vai valstu savstarpēja izturēšanās.
- Atsperes ratos* – metalla plāksnes, kas pasargā no straujiem satricinājumiem.
- Attēlošana* – pēc iespējas vispusīga iepazīstināšana ar priekšmetiem un notikumiem tādā veidā, kādā tie ir bijuši vai ir.
- Audekls* – katrs audums, bet it sevišķi linu audums.

B

- Balva* – dāvana par kādu izcilu darbu.
- Banka* – pieņem noguldījumu veidā maksāšanas līdzekļus (piem., naudu) un aizdod tos citiem; aizdevumi bankai jāatdod ar nelielu piemaksu-procentiem; par noguldījumiem arī maksā procentus, bet mazākus.
- Baraka* – gaŗa celtne, kas sadalīta vairākās lielākās un mazākās istabās.
- Bars* – daudzu cilvēku vai dzīvnieku turēšanās kādu laiku kopā.
- Bataljons* – kaŗaspēka vienība, mazāka par pulku, parasti sastāvoŗa no 4 rotām.
- Baze* – tāda vieta, uz kuŗu var atbalstīties kaŗā vai darbā.
- Bēkons* – īpaŗi nobaŗotas cūkas gaŗa.
- Biedrība* – daudzu cilvēku turēšanās kopā un sadarbošanās kopīgo mērķu sasniegšanai.
- Birģermeistars* – Rīgas un citu pilsētu dzīves vadītājs (pilsētas galva).
- Boļševiki* – Padomju Savienības komūnisti, kas atsevišķus cilvēkus un veselas tautas aplaupa, izmanto, verdzina un pat iznīcina.
- Brāga* – spirta rūpniecības atkritumi (it sevišķi labības atliekas), ko izēdina mājlopiem.
- Brigāde* – daŗu pulku apvienota vienība, kas mazāka par divīziju.

Brīvnauda – nauda, ar ko pagātnē zemnieki atpirkās no kļaušām un nodevām un ieguva brīvību.

Bruģēts – akmeņiem klāts ceļš.

Bruņinieks – dzelzs krekļā tērpts un ar smagām dzelzs bruņām aizsargāts kaņavīrs – jātnieks, ko parasti atalgoja ar zemi, uz kuņas dzīvoja zemnieki.

Brūzis – alus darītava.

Buņas – laivas vai kuģa mastā izstiepts audekls.

C

Celtniecība – ēku būve jeb celšana.

Centrālkomiteja – vairāku komiteju vadītājs-centrs, kuņā darbojas šo komiteju pārstāvji jeb to ievēlētas personas.

Cenzēt – novērtēt un atzīt par derīgu vai nederīgu; novērtētājs ir *cenzors*.

Ciems – pagātnē par ciemu sauca zemnieku sētas, kuņām bija kopīgā lietāšanā ganības, meži un ūdeņi, bet tīrumi katrai sētai bija savi; tagad par ciemu sauc vispār bieži apdzīvotu vietu.

Cietoksnis – ar vaļņiem, mūriem un grāvjiem nostiprināta vieta, kuņu ienaidniekam kaņā grūti ieņemt.

Ciba – liekts iegarens vai apaļš plānu galdiņu vai tāšu trauks, ko senāk lietoja gani, ceļa un meža vīri, kā arī kļaušinieki un skolēni biežpiena, sviesta un kaņepju glabāšanai.

Cilpas – mednieku piederumi, kuņus izlika nelielu zvēru ķeršanai.

D

Daiļamatniecība – daiļu jeb skaistu priekšmetu izgatavošana, kas derīgi ikdienišķā dzīvē.

Dainot – dziedāt mūzikas un dejas pavadījumā.

Dakšas – darba rīks siena, salmu un mēslu kraušanai.

Darva – no egļu celmiem ražots tumši brūns šķidrums.

Demokratisks – visai tautai noderīgs.

Deportācija – nevainīgu cilvēku izsūtīšana no viņu dzīves vietas, tāpēc ka viņi pretiniekiem liekas bīstami.

Dienests – darbs valsts, pašvaldību vai atsevišķu pilsoņu labā, vadoties pēc rīkojumiem vai stingriem norādījumiem.

Divīzija – liela kaŗaspēka vienība, sastāvoša parasti no 4 pulkiem un citām mazākām papildus vienībām.

Draudze – senatnē kunga tuvāko kaŗavīru pulciņš; kristiešu iedalījums ar vienu dievnamu un mācītāju.

Drava – vairākas bišu saimes savos mājokļos jeb stropos.

Drāzties – ātri doties uz priekšu, nerēķinoties ar citiem.

Drupatas jeb *druskas* – sasmalcinātas maizes atliekas un vispār niecīgas atliekas.

Druva – labības lauks.

Durķļu cīņa – kaujā uzbrukšana un aizstāvēšanās ar durķiem, kas piestiprināti pie šautenes stobra.

Dzeinis – ierīce, ar ko bitinieks uzvilka sevi bišķokā.

Dzelonstieples – stieplu aizsprostojumi ar asiem dzeloniem ienaidnieka aizturēšanai.

Dzelzs divīzija – Vācijas kaŗaspēka daļa Latvijas brīvības cīņu laikā.

Dzimts – asinsradinieki, kas cēlušies no viena vīrieša.

Dzīves veids – darba, svētku, godu un visas dzīves iekārtojums ar senajām paražām un jaunākiem papildinājumiem.

E

Ekonomisks – saimniecisks jeb saimniecībā noderīgs.

Eksports – preču izvešana uz citām zemēm.

Elektrotehnisks – ar elektrību izdarāms.

Emigrants – izceļotājs.

F

Fabrika – rūpnīca, kur preces ražo ar mašīnām.

Fasāde – ēkas priekšējā siena ar galvenām ieejas durvīm.

Finances – ienākumi un izdevumi, īpaši valsts saimniecībā.

Flote – visi tirdzniecības vai visi kaŗa kuģi, kā arī visas lidmašīnas.

Fonds – zeme īpašām vajadzībām un naudas summa vai citi droši ienākumi noteiktam mērķim.

G

Galms – valdnieka tuvinieki, muižnieku kārtas pazīstamākie locekļi un vēl daži citi pavalstnieki, kuŗu sabiedrībā viņš pavada laiku un reizēm ar viņiem arī apspriežas.

Garīdznieks – baznīcas dzīves vadītājs un cilvēka garīgās dzīves izkopējs.

Garīgs – tas, kas saistīts ar cilvēka prāta, jūtu un vēlēšanās pārdzīvojumiem.

Gavēt – atturēties no gaļas un vispār taukvielu lietošanas saskaņā ar katoļu un pareizticīgo baznīcas noteikumiem.

Gluži – pavisam.

Godi jeb *godības* – kristības, kāzas, bēres un citi ģimenes svētki.

Guberņa – Krievijas valsts iedalījums; piem., Vidzemes guberņa un Kurzemes guberņa.

Gūsteknis – kaŗā saņemts pretinieka kaŗavīrs.

Ģ

Ģērētava – jēlādu apstrādātava.

Ģimnazija – vidusskola (skola starp tautskolu un augstskolu) ar pastiprinātu valodu mācīšanu.

H

Hektārs – 10.000 kvadrātmetriem (m²) līdzīga zemes platība, apmēram 2¹/₂ akru.

I

Indoeiropieši – tautu saime, kuŗas locekļi dzīvo daudzās zemēs, īpaši joslā Indija–Eiropa, tāpēc arī tāds viņu nosaukums.

Intelligenti – izglītotākie cilvēki ar attīstītu prātu un pieklājīgu uzvešanos.

Invalids – cilvēks ar bojātu veselību, īpaši ar kaŗā zaudētu redzi, dzirdi, rokām vai kājām.

- Izņēmuma stāvoklis* – pilsoņu brīvības ierobežojumi valsts dzīvē; piem., sapulču noturēšanā un laikrakstu izdošanā; bez tam valsts aizsardzības pastiprināšana.
- Izpalīgi* – nepilngadīgi jaunieši armijā, kas tikai izpalīdz kaŗaspēkam.
- Iecirknis* – darbības rajons; piem., skolu, vēlēšanu, policijas iecirkņi.
- Iedvest* – iestāstīt un vispār ietekmēt.
- Iedzīve* – iegādātie un mantotie priekšmeti, kas nepieciešami ikdienas dzīvē.
- Iegriba* – vēlēšanās panākt to, kas ienācis prātā.
- Iekārta* – zināma kārtība; dzīvokļa iekārtojums; visi valsts dzīves noteikumi kopā.
- Iekļilāt* – atstāt kādu mantu kā nodrošinājumu solītā ievērošanai.
- Iekļauties* – kļūt par tautas vai tās daļas locekli.
- Ierakumi* – grāvji kaŗavīru aizsardzībai kaŗā.
- Ierēdnis* – valsts vai pašvaldības darbinieks, kam jāstrādā pēc rīkojumiem vai priekšnieka norādījumiem.
- Ierīce* – sarežģīts darba rīks, kas atvieglo cilvēka darbu.
- Ierinda* – noteikts kaŗavīru, kuģu, lidmašīnu sakārtojums darbībai un kustībai.
- Iestāde* – darba vieta, kur rīkojumi un citi norādījumi noteic katru darbinieka soli.
- Ietaupījums* – ienākumu atlikums.

J

- Jumis* – divas vārpas, kas apakšgalā saaugušas kopā.

K

- Kalpi* – laukstrādnieki, kam nav savas saimniecības (zemes, ēku, mājlopu, darba rīku).
- Kamera* – vienas nozares darbinieku apvienība visā valstī.
- Kandidāts* – kas pieteicies strādāt kādu darbu.
- Kantoris* – vieta, kur tiek ierakstīti grāmatās izdevumi, ienākumi un citas ziņas par kādu uzņēmumu vai citu pasākumu.

Karātavas – ierīce, kur tiek sodīti noziedznieki ar pakāršanu.

Kārņiņi – no māla izgatavotas plāksnes jumtu segšanai.

Kārta (sabiedriskā) – iedzīvotāju daļa, kas atšķiras no citiem ar savām priekšrocībām; piem., muižnieki.

Kārtības tiesnesis rūpējas par mieru un kārtību, kā arī pārzina ceļus un tiltus.

Kauss – koka trauks šķidrumu smelšanai un dzeršanai.

Kārts – tievs pagašs koks.

Klosteris – vieta, kur dzīvo katoļu un pareizticīgo mūki un mūķenes.

Knaibles – darba rīks, ar kuŗu var saņemt jeb sakniebt karstus dzelzs priekšmetus.

Kolonisti – koloniju iedzīvotāji.

Kolonijs – zeme, kuŗu valsts ir ieguvusi patālu no savām robežām.

Komandieris – kaŗaspēka vienības vadītājs.

Komandants – kādas pilsoņu kopmītnes pārzinis.

Komisārs – valsts interešu aizstāvis kādā darba vietā vai citur.

Komisija – vairāku darbinieku kopa ar sevišķu uzdevumu.

Koncentrācijas nometne – valst pretinieku nometināšanas vieta, īpaši Padomju Savienībā un Hitlera Vācijā.

Kongress – tautas, kādas darba nozares vai ticības ievēlēto pārstāvju sanāksme.

Konservātorija – augstākā skola, kur studē dažādas mūzikas veidus un dziedāšanu, kā arī attiecīgo darbu radīšanas noteikumus.

Kontrolieris – darbinieks, kas seko un pārbauda līdzekļu izlietošanu valsts iestādēs un citur.

Kooperatīvs – patērētāju ierīkota tirgotava vai kādu preču ražotava.

Kopsaimniecība – saimniecība, kur darbinieki kopīgi ražo un kopīgi patērē ienākumus.

Krājķase – ietaupījumu noguldīšanas vieta, kas aizdevumus pirmā kārtā izsniedz noguldītājiem un peļņu sadala savā starpā.

Kreisās partijas – komunistu, sociālistu un tiem radniecīgās partijas.

Kretulis – siets graudu atdalīšanai no pelavām caurvējā.

Kritizēt – aizrādīt trūkumus un ieteikt to novēršanas iespējas.

Kronis – valsts apzīmējums agrākos laikos.

Kultūra – ārējās dabas priekšmetu apstrādāšana un cilvēka prāta, jūtu un vēlēšanu izkopšana ar sasniegumiem.

Kulstīšana – linu šķiedru iztīrīšana no spaljiem.

K

Kīlnieks – cilvēks, ko pretinieks patur savā rīcībā, lai nodrošinātu otras puses solījumu ievērošanu.

Kīpis – neliels koka trauks ūdens smelšanai.

Kīrpa – vasarāja salikšanas veids žāvēšanai tīrumā uz kārtīm, kas piestiprinātas pie zemē iedzītiem mietiem.

Kūlis – sasiets nopļautās labības klēpis.

L

Lamatas – slazdi zvēru un putnu ķeršanai.

Latviešu leģions – latviešu kaļaspēks Otrā pasaules karā.

Leimanis – ordeņa vasalis ar neliela lēņa atalgojumu par kara gaitām.

Līdzdalība – piedalīšanās kādā pasākumā uz zināmiem noteikumiem.

Līgums – noruna kopdzīves un kopdarbības veicināšanai, kā arī atsevišķu valstu mierīgai sadzīvošanai.

Likums – noteikumi, kuŗus izdod valsts vara zināmā kārtībā.

Likumprojekts – likums pirms tā apstiprināšanas.

Liktenis – ticējums, ka cilvēka dzīvē daudz kas atkarīgs no tā, kas viņam iepriekš nolemts.

Līksts – pagaŗš neliels koks, kuŗa vienā galā piestiprina bērna šūpuli.

Literārs – dzejnieku un rakstnieku darbiem piederoŗš.

Literātūra – dzejnieku un rakstnieku darbu kopīgais apzīmējums; tanī ieskaita arī zinātnieku darbus.

Loma – nozīme un panākums.

Loŗmetējs – kara ierocis.

Luka – neliels caurums ēkas sienā, jumtā, grīdā vai griestos.

Lūkŗsas – kalēja knaibles.

M

Magaziņa – labības noliktava pagastā.

Māksla – dabas priekšmetu un cilvēka pārdzīvojumu attēlošana ar dažādu līdzekļu palīdzību; piem., skatnām, krāsām un citu.

Mākslas akadēmija – augstākā tēlotājas mākslas skola.

Maksts – priekšmets, kurā iebāž un glabā zobenu, nazi vai dunci.

Maršals – augstākais kara vadonis; ordeņa mestra palīgs.

Masti – slaidi koki kuģu vai laivu būru saturēšanai.

Miertiesā – tiesa, kuŗas galvenais uzdevums samierināt pretiniekus.

Miets – neliels koks.

Militārs – viss, kas attiecas uz karu un kara spēku.

Mīstīšana – linu stiebriņu sasmalcināšana īpašā ierīcē – mīstīklā.

Mītiņš – pilsoņu sanāksme dažādu jautājumu apspriešanai.

Monopols – tiesības tikai vienam ražot vai pārdot, arī ražot un pārdot kādu preci; parasti šis ražotājs un pārdevējs ir valsts.

N

Nacionāls – tautisks.

Namnieks – nama īpašnieks.

Neitrāls – kas neiejaucas divu pretinieku strīdū vai cīņā.

Nodaļa – kāda darba vai kara spēka daļa.

Nodoklis – maksājums valstij bez tās pakalpojumiem.

Noguldīt – nolikt bankā vai krājīkā ietaupījumu.

Nostāja – pret kaut ko ieņemts stāvoklis.

Noplicināt – padarīt zemi neauglīgu.

Nozare – kāda lielāka pasākuma daļa; piem., visu valsts dzīvi sadala nozarēs jeb resoros.

Nūja – pāresns, spieķim līdzīgs koks.

O

Obligāti – bez iebildumiem izdarāms; kas nedara, tos valsts vara soda.

Okupācija – valsts vai tās daļas ieņemšana bez valsts varas piekrišanas.

Organizēt – izstrādāt un realizēt noteikumus kopdzīves un kopdarbības saskaņošanai. Šo noteikumu ievērotāji sastāda *organizāciju*.

P

Padome – vairāku pilsoņu kopa, kas apspriež un lemj par valsts dzīves un citiem svarīgiem jautājumiem.

Pajumte – vieta zem jumta.

Palāta – augstākā tiesa, kas iztiesā it sevišķi pārsūdzības lietas.

Pākšaugi – zirņi, pupas un citi augi, kam ir pākstis.

Panāksnieks – kas dzenas pakal nolaupītās sievietes vēdējiem.

Papuve – lauks, ko gatavo ziemāja sējai.

Pārstāvis – vairāku vai pat daudzu pilsoņu izraudzīts viņu domu aizstāvis.

Partija – valsts iedzīvotāju kopa ar vienādiem uzskatiem par valsts iekārtu un pilsoņu tiesībām.

Pārvalde – darbinieku kopa, kas seko, lai pilsoņi dzīvotu un rīkotos saskaņā ar likumiem.

Patvarība – neatļauta, citiem cilvēkiem kaitīga rīcība.

Pašnoteikšanās – atzinums, ka pašiem brīv noteikt savu dzīves veidu, īpaši valsts iekārtu, un tā realizējums.

Pašvaldība – pašu pilsoņu izraudzīta pārvalde; piem., pilsētas dome un valde.

Pavards – ugunskurs, pie kuŗa pēc senču ticējuma mitinājās mājas gars.

Pase – atļauja uzturēties zināmās vietās, personas apliecība.

Pelavas – salmu un nezāļu vismalkākās drumstalas.

Pensija – vecuma dienās saņemamie līdzekļi.

Personisks – kas attiecas uz vienu cilvēku jeb personu.

Pētīt – noskaidrot pašos pamatos priekšmetu uzbūvi un cilvēku dzīves jautājumus.

Petroleja – degviela, ar ko agrāk apgaismoja istabas.

Piederumi – priekšmeti, kas pieder kādam uzņēmumam, mājai vai citam.

Plāns – iepriekš izstrādātais darbu uzmetums.

Platība – zemes lielums.

Polīcija – kārtības uzturētāji valstī.

Polītika – likumdošanas, pārvaldes, tiesas un kultūras veicināšanas pamatošana un saskaņošana.

Postenis – sarga vieta.

Pozīcija – aizstāvēšanās vai uzbrukuma nolūkos ieņemtais stāvoklis.

Prezidents – republikā vai kādā organizācijā vēlēts tās augstākais pārstāvis un vadītājs saskaņā ar likumiem vai statūtiem.

Priesteris – katoļu un pareizticīgo mācītājs.

Privāts – kas pieder vai attiecas uz vienu vai vairākiem pilsoņiem, bet ne valsti un pašvaldību.

Privātsiņas – mācīšana ne skolās, bet mājās par atlīdzību.

Procenti – neliela piemaksa pie aizdevuma kā atlīdzība par pakalpojumu.

Proklamēt – pasludināt.

Pulks – kara spēka vienība, kurā ir 2–3 bataljoni un dažas mazākas vienības.

Pūrs – tilpuma mērs.

Pūrvietā – tīruma platība, ko apsēj ar pūru labības, apmēram viens akrs.

R

Rases – cilvēku sadalījums pēc ādas krāsas un dažām citām pazīmēm.

Reālizēt – izdarīt to, kas nolemts vai atzīts.

Reāls – tāds, kāds īsteni ir.

Reālskola – vidusskola, kurā pastiprināta matemātikas, fizikas un dabas zinību mācīšana.

Reforma – pārmaiņas kādā dzīves nozarē vai visā valsts iekārtā.

Rektors – augstskolu un dažu citu iestāžu priekšnieks.

Rekonstrukcija – atjaunošana pēc atrastām senlietām.

Republika – valsts ar prezidentu priekšgalā, ko ievēl tauta vai tās pārstāvji.

Revolūcija – valdības gāšana, kam seko pārmaiņas valsts iekārtā.

Rezerve – papildus kara spēks vai papildus darbinieki.

Rīkojums – uz likuma pamatota valdības pavēle jeb noteikumi.

Rotāts – izgriezots.

Rota – neliela kaļaspēka vienība, sastāvoša no 3 vadiem.

Runga – krietni resns spieķis.

Rūpnīca – darbnīca, kurā nodarbināti daudzi strādnieki un darbu vadītāji, kas parasti izgatavo kādu vienu preci.

S

Saformēt – sakārtot kaļaspēka rotas un lielākas vienības.

Sanatorija – tuberkulozes un dažu citu slimību ārstēšanas vieta.

Satversme – valstī pamatlikumi un citur pamata noteikumi kopdzīvei un kopdarbībai.

Sātība – atturēšanās no alus, degvīna un citu reibinošo dzērienu lietošanas.

Savvaļa – neierobežota dzīve.

Savrupmāja – atsevišķi no citām celtnēm stāvoša māja.

Sadzīve – cilvēku satiecība, saprašanās un sadarbība.

Sabiedrīks – kas derīgs un savstarpēji saista kā vienas, tā arī vairāku valstu pilsoņus.

Seminārs – skolotāju sagatavošanas skola un pašdarbības pulciņi zinātnisku jautājumu noskaidrošanai.

Sēras – bēdas par nomirušu cilvēku.

Sērga – lipīga slimība vai nevēlamas mācības izplatīšanās.

Sesija – kādas valsts iestādes vai organizācijas apspriežu laiks.

Sieciņi – labības nodeva mācītājam.

Sieks – tilpuma mērs (Dr. R. Drilļa tabula tekstā).

Sīvs – naidīgi neatlaidīgs.

Sistēma – nopietni izdomāta un stingri ieturēta kārtība.

Sieksta – grābekļa galva, koka stumbra gabals upē vai ezerā un citās nozīmēs.

Skali – plāni un slaidi egles vai priedes kociņi dedzināšanai, īpaši istabas apgaismošanai.

Slazdi – ierīce zvēru un putnu ķeršanai.

Slimo kase – apdrošināšanas iestāde, kas saviem dalīb-

niekiem un viņu ģimenes locekļiem sniedz bezmaksas ārstēšanu un naudas pabalstus slimības, dzemdību, nelaimes un nāves gadījumos.

Mailis – ierocis vai darba rīks ar asu galu.

Spaidu darbi – uzspiesti smagi darbi kā sods.

Spaļi – sasmalcināto linu stiebru kokšķainie cietie gabaliņi.

Sprauga – neliels iegarens caurums.

Stābs – kaŗa laika stābs pēc virspavēlnieka norādījumiem izstrādā kauju plānus, noteic kaŗaspēka vienību novietošanu frontē un rūpējas par to apgādi.

Stati – labības kūļi, kas saslieti kopā ar vārpām uz augšu.

Stalts – ārēji izskatīgs.

Stāvi jeb *stakles* – auŗamās stelles senatnē.

Statūti – kopdzīves un kopdarbības noteikumi.

Stāvoklis – cilvēka sasniegumu vai aprobeŗojumu veids un priekŗmetu novietoŗanas vai derīguma veids.

Stienis – iegarens metalla gabals, piemēram sudraba nauda Senlatvijā.

Stops – ŗaujamais loks; mēŗamais trauks.

Stipendija – ikmēneŗus saŗemams pabalsts.

Streiks – darba pārtraukums ar nolūku uzlabot savu stāvokli vai norādīt uz neattaisnojamu rīcību.

Sūtnis – ārvalsts pārstāvis, kuŗa persona neaizkaŗama.

Suseklis – darba rīks vilnas un linu tīrīŗanai un sagatavoŗanai vērpŗanai.

ŗ

ŗautra, ŗautrs, bulta – ierīce durvju aizbultēŗanai; ŗķēpam līdzīgs metams ierocis u. c.

ŗķira – pēc nodarboŗanāŗ, izglītības un stāvokļa vienādi iedzīvotāji; piem., zemnieki.

ŗķūtis – klaŗŗas ar pajūgu mantu vai cilvēku pārvadāŗanai.

T

Talka – ārkārtējāŗ klaŗŗas jeb palīgu saaicināŗana kādam steidzīgam darbam.

Tauva – resna aukla uz kuŗiem.

- Tekstilfabrika* – audeklu austuve ar mašīnām.
Terrors – iebaidīšana ar bargiem sodiem un citiem līdzekļiem.
Tiesības norāda, kas pilsoņiem atļauts un kas viņiem aizliegts.
Tikums – vēsturiskā gaitā izveidojies pienākums cilvēkam pret cilvēku, darbu un citiem uzdevumiem.
Tīne – apaļš paaugsts koka trauks, vietām arī tās māla trauks.
Tranšejas – grāvji kaņavīru aizsardzībai kaņā.
Triju lauku sistēma – tīrumu sadalījums trijos laukos: vienā sēja ziemāju, otrā – vasarāju, trešais palika papuvē.

U

- Universitāte* – augstskola, kur māca visas mācības un nodarbojas ar pētišanu.
UNRRA un *IRO* – starptautiskas bēgļu aprūpes organizācijas (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration. International Refugee Organisation*).
Uradņiks – zemākais policists uz laukiem.
Uzņēmumi – fabriku, darbnīcu, raktuvju, tirgotavu un citu saimniecisku pasākumu vispārējs apzīmējums.
Uzposts – izdaiļots jeb glīti iekārtots.
Uzskats – domas par cilvēku un visu pasauli, tās izcelšanas, attīstību un nākotni.

V

- Vairogs* – apaļa vai stūrainā plāksne kareivja aizsardzībai, ko viņš tur kreisajā rokā, ar to aizsedzot sevi.
Valdība – kārtības uzturētāja un visas dzīves vadītāja valstī.
Valdīt – organizēt tautu un uzturēt kārtību saskaņā ar likumiem.
Valīnieks – brīvcilvēks.
Valnis – no zemēm samests paaugstinājums aizsardzībai.
Valsts – organizēta tauta noteiktas zemes robežās.
Vara – spēks un māka uzturēt kārtību jeb piespiest iedzīvotājus klausīt valdību.

Ikdienas dzīvē retāk lietājamo vārdu paskaidrojumi

Varmācība – tāda rīcība, kas dara pāri cilvēkam un apdraud viņa dzīvību.

»*Vārna*« – dzeiņa sastāvdaļa, kas satur zināmā stāvoklī virves sēdeklim.

Vārps – vērpjamā ierīce senatnē.

Vasarājs – labība, kas, pavasarī iesēta, izaug un nobriest vienā vasarā.

Važiņas – krūšu rotas no bronzas spirālēm jeb savijumiem.

Veseris – āmurs.

Vētīt – iztīrīt graudus no pelavām.

Vienība – cilvēku grupa, kas saskaņota savā rīcībā.

Verste – 1,07 kilometra; 3 verstes ir apmēram 2 jūdzes.

Viesulis – stiprs vējš, kas griezdamies dodas uz priekšu.

Vilināt – aicināt ar solījumiem.

Virskundzība – augstākā valdība, kas piespiež apakšniekus viņu klausīt.

Viršvaldība – augstākā valdība, pēc kuņas aizrādījumiem rīkojas apakšnieki.

Vizītkarte – zīmīte ar vārdu un uzvārdu.

Z

Ziemājs – labība, ko iesēj rudenī; sadīgušie asni paliek ziemā zem sniega; tie izaug un nobriest nākamajā vasarā.

Zinātne noskaidro pašos pamatos dažādu priekšmetu uzbūvi un cilvēku dzīves jautājumus.

Zoboties – smieties par citiem cilvēkiem.

Zvērēt – apliecināt savu domu pareizību garīdznieka vai kāda valsts darbinieka klātienē.

P Ē C V Ā R D S

Latvju tautas vēsture sarakstīta tautskolas vecuma bērniem, kuriem tēlaina domāšana. Tāpēc nepieciešamas ilustrācijas un attiecīgs stāstījums.

Ilustrācijas palīdz bērniem pareizi iedomāties pagātnes priekšmetus, atšķirot tos no vērojumiem tagadnē. Tāpēc stundās tās apskatāmas vispirms un analizējamās.

Šai īsajā vēstures kursā pagātnes notikumi atstāstīti tā, lai skolotājam, papildinot tos ar dažiem datiem un paskaidrojumiem, būtu vieglāk tēlot un skolēnam galveno skolotāja tēlojuma ērti atcerēties un atkārtot. »Galvenās domas« palīdz ieturēt stāstā domu sakarību, necenšoties atcerēties katru vārdu, bet tikai pašu svarīgāko. Grāmatas beigās ievietoti ikdienas dzīvē retāk lietājamo vārdu paskaidrojumi.

Londonā (Kanadas Ontario), 1957. g. augustā.

Autors

PĒCVĀRDI 3. IZDEVUMAM

Jau vienu gadu pēc 1. izdevuma, ko ātri izpirka, grāmatu vajadzēja iespiest no jauna. Tādēļ 1958. gadā iznāca grāmatas otrs papildināts izdevums. Tagad arī šis izdevums vairs nav dabūjams. ASV un Kanadas latviešu skolu vadība 1968. g. vasarā vienojās, ka ALA Izglītības birojs izdos šo iecienīto grāmatu 3. izdevumā. Saziņā ar autoru, J. Mežaks pārstrādāja grāmatas pirmās trīs nodaļas un papildināja un pārstrādāja arī pēdējo (25.) nodaļu, pie tam sadalot to divās: »Latvieši II Pasaules kara laikā« un »Latvieši dzimtenē un trimdā«. Pārējās nodaļas palikušas tādas pat kā 2. izdevumā.

Paldies grāmatas autoram par atsaucību 3. izdevuma sagatavošanā. Patiecība pienākas arī grāmatas pirmo divu iespiedumu izdevējam – apgādam »Imanta« – par parādīto pretimnākšanu, grāmatu no jauna iespiežot.

1968. gada rudenī

Izdevēji

SATURA RĀDĪTĀJS

1. <i>Senlatvijas daba un pirmie iedzīvotāji</i>	5
2. <i>Mūsu senči</i>	7
3. <i>Senlatviešu sabiedriski politiskā iekārta</i>	25
4. <i>Uz tirdzniecības ceļiem</i>	27
5. <i>Kuršu cīņa un padošanās</i>	35
6. <i>Zemgaļu brīvības cīņas</i>	39
7. <i>Livonijā</i>	43
8. <i>Krievu postījumi un poļu laiki</i>	51
9. <i>Zviedru laiki Vidzemē</i>	55
10. <i>Ziemeļu karš un tā sekas</i>	62
11. <i>Kurzemes hercogistē</i>	69
12. <i>Brāļu draudze un apgaismotāji Vidzemē</i>	76
13. <i>Zemnieku nemieri un 1804. g. zemnieku likumi Vidzemē</i>	79
14. <i>Zemnieku brīvīšana Kurzemē un Vidzemē un kļaušu laiki Vidzemē</i>	82
15. <i>Izceļošanas kustība un 1849. gada zemnieku likumi Vidzemē</i>	89
16. <i>Zemnieku brīvības nostiprināšanās Latvijā</i>	93
17. <i>Latviešu skolas 19. g. s.</i>	98
18. <i>Latvju tautas atmoda</i>	101
19. <i>Latviešu pārkrievināšanas mēģinājumi</i>	108
20. <i>Jaunā strāva un 1905. gada nemieri</i>	110
21. <i>Latvieši pēc 1905. gada un Pirmā pasaules kara laikā</i>	115
22. <i>Latvijas valsts nodibināšana</i>	123
23. <i>Brīvības cīņas</i>	128
24. <i>Sasniegumi Latvijas demokrātiskās republikas laikā</i>	138
25. <i>Latvieši Otra pasaules kara laikā</i>	154
26. <i>Latvieši dzimtenē un trimdā</i>	160
Ikdienu dzīvē retāk lietājamo vārdu paskaidrojumi	165
<i>Pēcvārds</i>	180
<i>Pēcvārdi 3. izdevumam</i>	181